

Leo Trotskij och (red) Otto Rühle

Karl Marx' levande tankar

Leo Trotskij och den tyske Marx-specialisten Otto Rühle kom 1939 överens om att presentera grunderna i Marx' ekonomiska tänkande för en bredare publik. Rühle tog på sig huvudansvaret för att redogöra för Marx' ekonomiska teori, men i stället för att skriva en egen text byggde han sin framställning på utdrag från *Kapitalets* 1:a band. Trotskij försåg Rühles Marx-urval med en inledning ("Presentation av Karl Marx"), som bl a tar upp den ekonomiska 30-talskrisen, och boken publicerades under titeln *Karl Marx' levande tankar*. Trotskijs inledning gavs senare ut även separat, under titeln *Marxism i vår tid*.

Nedan har vi använt Bohmans svenska *Kapitalet*-översättning. Många recensenter har klagat på att den är bristfällig, vilket jag under arbetet med denna skrift själv kunnat bekräfta¹, men att göra en nyöversättning har aldrig utgjort något alternativ. Jag har dock, där annars texten skulle ha blivit obegriplig, gjort korrigeringar i enlighet med den engelska versionen.

Martin Fahlgren 2008-10-15

Innehåll

Presentation av Karl Marx.....	1
Marx' metod.....	1
Marxismen och den officiella vetenskapen.....	2
Arbetsvärdelagen.....	3
Ojämlighet och exploatering.....	4
Konkurrens och monopol.....	4
Rikedomarnas koncentrerings och klassmotsättningarnas tillväxt.....	5
Har Marx' lära blivit föråldrad?.....	6
Kapitalismens förfall.....	11
Fascism och New Deal.....	12
Onormalt eller norm?.....	12
Rättsligt kvacksalveri.....	14
Att återkalla gårdagen.....	14
Millikan och marxismen.....	15
Produktionskapacitet och privat ägande.....	15
Socialismens oundviklighet.....	16
Den socialistiska revolutionens oundviklighet.....	17
Marxism i Förenta staterna.....	17
Kapitalismens bästa åskådningsexempel.....	19
Moderländer och kolonier.....	20
En planerad världsekonomi.....	21
Kapitalets produktionsprocess.....	23
I. Vara och pengar.....	23
II. Peningens förvandling till kapital.....	38
III. Produktionen av absolut mervärde.....	40
IV. Produktion av det relativt mervärde.....	51
V. Produktionen av absolut och relativt mervärde.....	67
VI. Arbetslönen.....	70
VII. Kapitalets ackumulationsprocess.....	72

¹ För exempel på sådana kritiska recensioner, se P Meurlings [Kände Marx till professor Ohlin?](#) och [Kapitalet för "folket"](#) (från tidskriften KOMMUNIST)

Presentation av Karl Marx

Denna bok beskriver kortfattat grunderna i Marx' ekonomiska lära med Marx' egna ord. När allt kommer omkring har ingen hittills lyckats förklara arbetsvärdeteorin bättre än Marx själv.¹

Vissa av Marx' argument, i synnerhet i det första, svåraste kapitlet, kan för den oinitierade läsaren te sig alltför avancerade, som hårklyverier eller "metafysik". I själva verket beror detta på att vanliga och vanemässiga fenomen ställs i vetenskaplig belysning. Varan har blivit en så pass allt genomsyrande, vardaglig och välbekant del av vårt dagliga liv att vi, vaggade till sömns, inte ens försöker reflektera över hur det kan komma sig att människor avstår från livsnödvändiga föremål i utbyte mot små brickor av guld eller silver som inte har något som helst världsligt värde. Ämnet begränsas inte till varan. Var och en av marknadsekonomins kategorier (de grundläggande begreppen) tycks accepteras utan analys, som någonting självklart, som om de vore den naturliga grunden för mänskliga relationer. Men, medan den ekonomiska processens realiteter är mänskligt arbete, råmaterial, verktyg, maskiner, arbetsdelning, nödvändigheten att fördela slutprodukterna mellan deltagarna i arbetsprocessen, osv., så är kategorier såsom "vara", "pengar", "löner", "kapital", "profit", "skatt", osv. bara halvt mystiska bilder i människornas huvuden av olika sidor av en ekonomisk process som de varken förstår eller har någon kontroll över. För att kunna knäcka koden behövs en genomgripande vetenskaplig analys.

I Förenta staterna, där man säger att den som äger en miljon dollar är "värd" en miljon, har begreppen om marknaden sjunkit in djupare än någon annanstans. Fram till helt nyligen ägnade amerikanerna mycket litet uppmärksamhet åt de ekonomiska relationernas natur. I det land som hade det starkaste ekonomiska systemet befinner sig ekonomisk teori fortfarande på en väldigt torftig nivå. Först i och med den amerikanska ekonomins nuvarande djupa kris har den allmänna opinionen bryskt konfronterats med det kapitalistiska samhällets grundläggande problem. Hur som helst, den som inte befriat sig från vanan att okritiskt godta den ekonomiska utvecklingens färdigtillverkade ideologiska reflektioner, den som inte i Marx' fotspår upptäckt varans grundläggande beskaffenhet som urcellen i kapitalismens organism, kommer aldrig att vetenskapligt kunna förstå de viktigaste och mest akuta yttringarna av vår epok.

Marx' metod

Efter att ha etablerat vetenskapen som en metod för att förstå naturens lagbundenhet, har människan envist och träget sökt utesluta sig själv från vetenskapen. Hon har åt sig själv reserverat särskilda privilegier i form av förmenta förbindelser med utomsinnliga krafter (religion) och tidlösa moraluppfattningar (idealism). Marx berövade människan dessa avskvärda privilegier definitivt och för alltid. Han såg människan som en naturlig länk i den materiella naturens evolutionsprocess, det mänskliga samhället som en organisation av produktion och distribution, och kapitalismen som en fas i det mänskliga samhällets utveckling.

¹ Förkortningen av första boken av *Kapitalet* – grundvalen för Marx' hela ekonomiska system – utfördes av Otto Rühle med största omsorg och djup förståelse för uppgiften. Det första som ströks var föråldrade exempel och illustrationer, därefter citat från texter som i dag endast är av historiskt intresse, polemik med skribenter som numera fallit i glömska och slutligen åtskilliga dokument – riksdagsmotioner, rapporter från fabriksinspektioner etc. – som oavsett deras betydelse för forståelsen av en given epok, inte platsar i en kortfattad beskrivning av teoretisk snarare än historisk karaktär. Samtidigt gjorde Rühle allt för att bevara kontinuiteten i utvecklingen av den vetenskapliga analysen, liksom helheten i framställningen. Vi är övertygade om att logiska slutledningar och dialektiska tankeövergångar ingenstans blivit lidande av dessa förkortningar. Självfallet kräver läsning av detta utdrag både vaksamhet och försiktighet. Till läsarens hjälp har Otto Rühle försett texten med korta mellanrubriker.

Marx strävade inte efter att upptäcka ekonomins ”eviga lagar”. Han förnekade att det fanns sådana lagar. Det mänskliga samhällets utvecklingshistoria är historien om en följd av olika ekonomiska system, som vart och ett fungerade efter sina egna lagar. Övergången från ett system till ett annat har alltid avgjorts av produktivkrafternas tillväxt dvs. av tekniken och arbetskraftens organisering. Fram till en viss punkt är de sociala förändringarna av kvantitativ karaktär och förändrar inte samhällets grundvalar, dvs. de rådande egendomsförhållandena. Så kommer man till en punkt när de mognade produktivkrafterna inte längre kan hålla sig inom de gamla egendomsförhållandena. Då sker en radikal förändring av den sociala ordningen, som åtföljs av sammanstötningar. Den primitiva kommunen antingen trängdes undan av eller kompletterades med slavsamhället; slaveriet avlöstes av livegenskapen med dess feodala överbyggnad; handelns utveckling i städerna förde under 1500-talet Europa till den kapitalistiska ordningen, som därefter genomgått flera etapper. I *Kapitalet* studerar Marx inte ekonomi i allmänhet, utan den *kapitalistiska* ekonomin, som har sina egna särskilda lagar. Endast i förbigående hänvisar han till andra ekonomiska system för att belysa kapitalismens karaktärsdrag.

Den primitiva jordbrukarfamiljens självförsörjande ekonomi behöver ingen ”politisk ekonomi”, då den behärskas av å ena sidan naturkrafterna, och å den andra av traditionens kraft. Grekernas och romarnas slutna naturekonomi, som grundade sig på slavarbete, styrdes av viljan hos slavägarna, vilkas ”plan” i sin tur bestämdes av naturens och rutinens lagar. Samma gäller för det medeltida godset med dess livegna bönder. I samtliga dessa fall var de ekonomiska relationerna klara och tydliga i sin primitiva råhet. Men i fråga om det nuvarande samhället är det annorlunda. Det förstörde de gamla självbevarande förbindelserna och de nedärvda arbetssätten. De nya ekonomiska förhållandena har knutit samman städer och byar, provinser och nationer. Arbetsdelningen har omfattat hela planeten. Dessa band, som utplånat gamla traditioner och rutiner, förenas inte i någon bestämd plan, utan befinner sig snarare bortom mänsklig överblick och kontroll – ja, man kan nästan säga bakom ryggen på människorna. Det inbördes beroende mellan människor, grupper, klasser och nationer som följer av arbetsdelningen, styrs eller kontrolleras inte av någon. Människor arbetar för varandra utan att känna varandra, utan att fråga efter varandras behov, i förhoppningen och t.o.m. förvisningen om att deras relationer på något vis kommer att regleras. Och allt som oftast gör de det, eller rättare sagt, har de för vana att göra så.

Det är absolut omöjligt att söka upphovet till det kapitalistiska samhällets lagbundenhet i en subjektiv medvetenhet – i avsikter eller planer – hos dess aktörer. Kapitalismens objektiva lagbundenhet grundlades innan vetenskapen ens börjat fundera över saken. Än i dag är den överväldigande majoriteten av mänskligheten helt okunnig om de lagar som styr den kapitalistiska ekonomin. Styrkan i Marx’ metod ligger i att han inte närmade sig ekonomiska fenomen från den subjektiva utgångspunkten hos vissa personer, utan från den objektiva utgångspunkten hos samhället i dess helhet, precis som en experimentell naturforskare närmar sig en bikupa eller en myrstack.

I den ekonomisk vetenskapen är det avgörande vad människorna gör och hur de gör det, inte vad de själva tänker om sina handlingar. Vid samhällets bas befinner sig inte religion och moral, utan natur och arbete. Marx’ metod är *materialistisk*, eftersom den går från existens till medvetenhet och inte tvärtom. Marx’ metod är *dialektisk*, eftersom den betraktar både naturen och samhället i deras utveckling och ser utvecklingen själv som en ständigt pågående kamp mellan motsatser.

Marxismen och den officiella vetenskapen

Marx hade sina föregångare. Den klassiska politiska ekonomin – Adam Smith och David Ricardo – nådde sin höjdpunkt innan kapitalismen hade blivit gammal, innan den började

frukta morgondagen. Marx visade de båda stora klassikerna stor tacksamhet. Men den klassiska ekonomin hade ett fundamentalt fel, den såg kapitalismen som mänsklighetens normala existens i alla tider och inte som endast ett historiskt stadium i samhällets utveckling. Marx började med en kritik av denna politiska ekonomi, blottställde dess misstag, liksom dess egna motsättningar och påvisade det oundvikliga i dess kollaps. Som Rosa Luxemburg så träffande påpekade, är Marx' ekonomiska lära ett barn av den klassiska ekonomin, ett barn vars födelse kostade dess mor livet.

Vetenskapen når inte sitt mål i forskarens hermetiskt tillslutna studiekammare, utan i den samhälleliga verkligheten. Alla de intressen och lidelser som samhället är splittrat i, påverkar vetenskapens utveckling – i synnerhet den politiska ekonomin, rikedomens och fattigdomens vetenskap. Arbetarnas kamp mot kapitalisterna tvingade borgarklassens teoretiker att vända den vetenskapliga analysen av utsugarsystemet ryggen och begränsa sig till att beskriva ekonomiska data, studera ekonomisk historia och – vilket är mycket värre – åt en regelrätt förfälskning av förhållandena i syfte att rättfärdiga kapitalismens herravälde. Den ekonomiska doktrin som nuförtiden lärs ut på officiella läroinstitut och predikas i den borgerliga pressen, kännetecknas inte av brist på viktigt faktamaterial, ändå är den totalt oförmögen att få grepp om den ekonomiska processen i dess helhet eller att upptäcka dess lagar och perspektiv – vilket den heller inte strävar efter. Den officiella politiska ekonomin är död. Verklig kunskap om det kapitalistiska samhället kan man endast få genom Marx' *Kapitalet*.

Arbetsvärdelagen

I det nutida samhället är det framför allt utbytet av varor som binder samman människorna. Den arbetsprodukt som blir föremål för byte förvandlas till en vara. Marx inledde sin undersökning vid varan. Från denna det kapitalistiska samhällets urcell kunde han härleda de sociala relationer som objektivt formats på grundval av varuutbyte, oberoende av människans vilja. Endast genom att följa den vägen är det möjligt att finna svaret på den grundläggande frågan: hur skapar det kapitalistiska samhället – där var och en tänker på sig själv och ingen tänker för alla – de relativa proportionerna mellan olika livsviktiga ekonomiska branscher?

Arbetaren säljer sin arbetskraft, bonden tar sina produkter till marknaden, kreditgivaren eller bankiren lånar ut pengar, handelsmannen bjuder ut ett varulager, industrimannen bygger en fabrik, spekulanten köper och säljer aktier och obligationer – och var och en av dem har sina egna överväganden, sina egna planer och sina egna intressen av löner eller profit. Ur detta kaos av individuella strävanden och handlingar växer ändå en speciell ekonomisk helhet fram, som förvisso inte är harmonisk utan motsägelsefull, men som inte desto mindre gör det möjligt för samhället att inte bara existera utan även utvecklas. Detta innebär att när allt kommer omkring är kaos inte alls något kaos; att det hela på något vis regleras automatiskt, om också inte medvetet. Att lära sig förstå den mekanism som skapar en relativ balans mellan ekonomins olika delar, är att upptäcka kapitalismens objektiva lagar.

Naturligtvis är det många och komplicerade lagar som styr den kapitalistiska ekonomins olika aspekter – löner, priser, mark, hyror, vinster, räntor och börsen. Men till syvende og sidst bottnar de i en enda lag som Marx upptäckte och grundligt utforskade: *arbetsvärdelagen*, den kapitalistiska ekonomins huvudregulator. Innebörden av denna lag är enkel. Samhället förfogar över en viss mängd levande arbetskraftsreserv. När denna kraft appliceras på naturen, framställer den produkter nödvändiga för att tillfredsställa mänskliga behov. Som en följd av arbetsdelningen bland de oberoende producenterna, antar dessa produkter formen av varor. Varorna byts mot andra varor i vissa proportioner, till en början direkt och senare med guld eller pengar som hjälpmedel. Den grundläggande egenskapen hos varorna, som i vissa proportioner är jämförbara med varandra, är det mänskliga arbete som finns nedlagt i dem – abstrakt arbete, arbete i allmänhet – vilket utgör grunden för och måttstocken på värde.

Arbetsdelningen bland miljontals utspridda producenter leder inte till samhällets upplösning, eftersom varorna byts i enlighet med den socialt nödvändiga arbetstid som åtgått för deras framställning. När marknaden, där bytet äger rum, tar emot eller avvisar varor, avgörs huruvida varorna innehåller socialt nödvändigt arbete. Därvid bestäms proportionerna mellan olika varor som samhället behöver, och följaktligen styrs också arbetskraftens fördelning av handeln.

I verkligheten är marknadens sätt att fungera oerhört mer komplicerat än så som här skisserats. Priserna kretsar således kring arbetets värde, de fluktuerar kraftigt över och under sina värden. Orsakerna till dessa fluktuationer förklarar Marx uttömmande i *Kapitalets* tredje bok, som beskriver ”Den kapitalistiska produktionens totalprocess”.

Hur stora skillnaderna än är mellan priser och värden för varor i enstaka fall, är summan av alla priser ändå lika med summan av alla värden. I slutänden förfogar samhället nämligen endast över de värden som skapats av mänskligt arbete, och priserna kan inte överskrida denna gräns, inte ens trusternas monopolpriser. Där arbetet inte skapat något nytt värde, där har inte ens Rockefeller någonting att hämta.

Ojämlighet och exploatering

Men om nu varorna byts mot varandra i enlighet med den mängd arbete som blivit nedlagt i dem, hur kan då ojämlikhet uppstå ur jämlikhet? Marx löste denna gåta genom att visa upp den särskilda karaktären hos en av varorna, en som ligger till grund för alla andra varor: nämligen arbetskraften. Produktionsmedlens ägare, kapitalisten, köper arbetskraft. I likhet med alla andra varor värdesätts den efter mängden arbete som finns nedlagt i den, dvs. det arbete som är nödvändigt för arbetarens egen försörjning och reproduktion. Men konsumtionen av denna vara – arbetskraften – består i arbete, dvs. att skapa nya värden. Kvantiteten hos dessa värden är större än dem som arbetaren själv får och som han förbrukar för sitt uppehälle. Kapitalisten köper arbetskraft i syfte att exploatera den. Det är denna exploatering som är källan till ojämlikheten.

Den del av produktionen som går till arbetarnas egen utkomst, kallar Marx *nödvändig* produktion; den del som arbetaren frambringar utöver detta, är *merprodukt*. Merprodukt måste ha framställts av slaven – i annat fall skulle slavägaren aldrig haft några slavar. Merprodukt måste ha framställts av den livegne – i annat fall skulle livegenskapen inte ha varit till någon nytta för jordadeln. Merprodukt, den här gången i avsevärt större omfattning, framställs likaså av lönarbetaren – i annat fall skulle kapitalisten inte behövt köpa någon arbetskraft. Klasskampen är ingenting annat än kampen om merprodukten. Den som förfogar över merprodukten behärskar också situationen – han äger rikedomar, äger staten, har nyckeln till kyrkan, till domstolarna, till vetenskaperna och till konsten.

Konkurrens och monopol

De inbördes relationerna mellan kapitalisterna som exploaterar arbetarna, bestäms av konkurrensen, som sedan länge är den kapitalistiska utvecklingens drivfjäder. Storföretag åtnjuter tekniskt, finansiellt, organisatoriskt, ekonomiskt och – sist men inte minst – politiskt övertag gentemot småföretag. Den större mängden kapital som kan exploatera ett större antal arbetare, segrar oundvikligen i en sådan kamp. Detta är den oåterkalleliga grunden till den alltmer omfattande koncentrationen och centraliseringen av kapitalet.

Samtidigt som den stimulerar den tekniska utvecklingen, förtär konkurrensen bit för bit inte bara mellanskikten utan även sig själv. Över de små och medelstora kapitalisternas lik reser sig ett ständigt minskande antal allt mäktigare kapitalistiska överherrar. Ur den ”ärliga”, ”demokratiska” och ”progressiva” konkurrensen växer således ohjälpligt ett ”skadligt”, ”parasitiskt” och ”reaktionärt” monopol. Det började hävda sin makt på åttioalet i förra

århundradet [1800-talet] och antog sin slutgiltiga form böljan av detta sekel. I dag erkänner de flesta av det borgerliga samhällets officiella representanter öppet monopolets seger.² Men där Marx såg monopolet som en av kapitalismens inneboende tendenser, såg den borgerliga världen konkurrensen som en evig naturlag.

Monopolets tillintetgörande av konkurrensen markerar början på det kapitalistiska samhällets sönderfall. Konkurrensen var kapitalismens kreativa drivfjäder och kapitalistens historiska rättfärdigande. Konkurrensens undergång innebär också att aktieägarna förvandlas till samhällsparasiter. Konkurrensen var tvungen att ha vissa friheter, en liberal atmosfär, en demokratisk och kommersiellt kosmopolitisk regim. Monopolet behöver en så auktoritär regim som möjligt, tullmurar, ”dess egna” råvarukällor och avsättningsmarknader (kolonier). Det sista ordet i monopolkapitalets sönderfall är *fascism*.

Rikedomarnas koncentrerings och klassmotsättningarnas tillväxt

Kapitalisterna och deras talesmän försöker på alla upptänkliga vis dölja den verkliga omfattningen av deras rikedomar för såväl folket som skattmasen. I trots mot det uppenbara försöker den borgerliga pressen fortfarande bevara illusionen om en ”demokratisk” fördelning av de kapitalistiska investeringarna. I ett försök att motbevisa marxisterna, framhåller *New York Times* att det finns mellan tre och fem miljoner olika arbetsgivare. Visserligen svarar aktiebolagen för en större kapitalkoncentration än mellan tre och fem miljoner olika arbetsgivare, men Förenta staterna har trots allt ”en halv miljon aktiebolag”. Så här bollar man med fakta och statistik inte för att förklara, utan för att dölja det verkliga sakförhållandet.

Från början av kriget (första världskriget, övers. anm.) och fram till 1923 föll antalet industri-företag i Förenta staterna från indextalet 100 till 98,7, samtidigt som industriproduktionen steg från 100 till 156,3. Under de sensationella välståndsåren (1923-1929), när det verkade som om alla höll på att bli rika, minskade antalet nystartade företag från 100 till 93,8, medan produktionen ökade från 100 till 113. Men koncentrationen av affärsföretag, hämmade som de är av sina tunga materiella kroppar, släpar långt efter koncentrationen av deras själar, dvs. ägandeskapet. År 1929 hade Förenta staterna faktiskt, vilket *New York Times* mycket riktigt påpekar, mer än 300 000 företag. Men man måste tillägga att 200 av dem, dvs. 0,07 procent av det sammanlagda antalet, hade direkt kontroll över 49,2 procent av tillgångarna i alla företag; fyra år senare hade denna andel stigit till 56 procent och under Roosevelt-administrationens regeringstid har kvoten utan tvivel blivit ännu större. I denna grupp av 200 ledande företag ligger den verkliga makten hos en liten minoritet.³

Samma förhållande råder i bank- och försäkringsvärlden Fem av de största försäkringsbolagen i Förenta staterna har sugit upp inte endast de övriga företagen, utan också många banker. Det totala antalet banker har minskat, främst genom så kallade ”sammanslagningar”; i verkligheten har de blivit uppsugna. Affärsöverlåtelseernas omfattning växer hastigt. Ovanför bankerna höjer sig superbänkarnas oligarki. Bankkapital och industrikapital smälter samman till finanssuperkapital. Om koncentrationen av industrin och bankerna fortsätter i samma takt som under det föregående kvartsseket – och faktum är att koncentrationstakten håller på att

² Konkurrensen som återhållande faktor håller på att trängas undan allt mer, beklagar sig Förenta staternas förre justitieminister, Mr. Homer S. Cummings, och på det stora hela är allt som återstår av den ”en skugglik påminnelse om förhållanden som en gång var”.

³ I februari 1937 fann ett senatsutskott att under de senaste tjugo åren hade de beslut som fattats av tolv av de allra största företagen i praktiken inneburit förhållningsorder åt merparten av den amerikanska industrin. Antalet styrelseledamöter i dessa företag är ungefär lika stort som antalet medlemmar i den amerikanske presidentens kabinet, verkställande utskottet i republikens regering. Men dessa styrelseledamöter är ojämförbart mäktigare än kabinettsmedlemmarna.

öka – kommer monopolisterna att under återstoden av århundradet lägga under sig hela landets ekonomi, utan att lämna kvar så mycket som minsta smula.

Vi har hållit oss till Förenta staternas statistik, endast därför att denna är mer exakt och mer slående. I grund och botten är koncentrationsprocessen internationell. Genom kapitalismens olika stadier, genom konjunkturcyklernas faser, under alla politiska regimer, under fredliga perioder liksom under perioder av väpnad konflikt, fortsätter oupphörligt koncentrationen av stora förmögenheter till ständigt färre händer. Under det Stora krigets (första världskrigets – övers. anm.) år, när nationer förblödde, när borgarklassens eget samhälle dignade under stats-skuldens tyngd, när statsbudgetar störtade i avgrunden och drog med sig medelklassen; då rakade monopolisterna åt sig aldrig förr skådade vinster ur blodbadet och förintelsen. De största företagen i Förenta staterna ökade under dessa år sina tillgångar två, tre, fyra eller ännu fler gånger och ökade utdelningarna till aktieägarna med 300, 400, 900 procent eller mer.

År 1840, åtta år innan Marx och Engels publicerade *Kommunistiska manifestet*, skrev den berömde franske författaren Alexis de Tocqueville i sin bok *Demokrati i Amerika*: ”De stora rikedomarna tenderar att försvinna och antalet mindre förmögenheter ökar.” Detta har upprepats hur många gånger som helst, först i fråga om Förenta staterna, därefter beträffande andra unga demokratier såsom Australien och Nya Zeeland. Förvisso var de Tocquevilles beskrivning felaktig redan då han skrev boken. Men den riktigt stora koncentrationen av rikedomar började först efter det amerikanska inbördeskriget, ungefär samtidigt med de Tocquevilles bortgång. Redan i början av detta århundrade ägde två procent av Förenta staternas befolkning mer än hälften av landets tillgångar; år 1929 ägde samma två procent tre femtedelar av nationens rikedomar. Vid samma tidpunkt hade 36 000 rika familjer en lika stor sammanlagd inkomst som 11 000 000 medelinkomst- och fattiga familjer tillsammans. Under krisen 1929-1933 hade monopolföretagen inget behov av att be om någon välgörenhet. Tvärtom, de steg högre än någonsin över den nationella ekonomins allmänna tillbakagång. Under den stapplande återhämtning av industrin som därefter möjliggjordes tack vare stödet från New Deal-politiken, kunde monopolisterna skumma grädden från ytan. Antalet arbetslösa minskade som mest från 20 000 000 till 10 000 000; samtidigt som det kapitalistiska samhällets toppskikt – inte fler än 6 000 vuxna människor – kapade åt sig fantastiska aktieutdelningar. Detta är vad justitiekansler Robert H. Jackson visade med siffror då denne var verksam som vice justitieminister med särskilt ansvar för antitrustlagstiftningen i USA.

Här kläs det abstrakta begreppet ”monopolkapitalet i kött och blod. Det visar sig att en handfull familjer⁴, sammansvetsade av vänskapsband och gemensamma intressen till ett exklusivt kapitalistiskt fåmannastyre, förfogar över en stor nations ekonomiska och politiska fördelar. Här har den marxistiska lagen om rikedomarnas koncentreringsverkligen slagit igenom fullt ut!

Har Marx' lära blivit föråldrad?

Frågor om konkurrens, koncentration av rikedomar och monopol leder naturligtvis fram till frågan om Marx' ekonomiska teori nuförtiden bara är av historiskt intresse – i likhet med t.ex. Adam Smiths teori – eller om den fortfarande är aktuell. Kriteriet för att finna svaret på denna fråga är enkelt: om teorin korrekt kan bedöma utvecklingsvägen och förutsäga framtiden

⁴ Ferdinand Lundberg, som med all sin akademiska medvetenhet är en ganska konservativ ekonom, skrev i sin bok, som orsakade en hel del uppståndelse: ”Förenta staterna ägs och domineras i dag av en hierarki bestående av de sextio rikaste familjerna, vilka stöts av icke fler än nittio familjer med något mindre rikedomar.” Till dessa kan läggas ett tredje skikt av kanske trehundra femtio andra familjer med inkomster på mer än hundrausen dollar om året. Den ledande rollen spelas av den första gruppen på sextio familjer, som dominerar inte endast marknaden utan även regeringens alla beslut. De utgör den verkliga regeringen, ”penningregeringen i dollardemokratien”.

bättre än andra teorier, är det fortfarande den mest avancerade teorin i vår tid, även om den fått massor av år på nacken.

Den välkände tyske ekonomen Werner Sombart, som praktiskt taget var marxist i början av sin karriär, men senare reviderade de mer revolutionära aspekterna av Marx' lära – särskilt de som är mest svårsmälta för borgarna – bemötte 1928, i slutet av sin karriär, Marx' *Kapitalet* med sin egen *Kapitalism*, vilken översatts till många språk och troligen är den mest kända framställningen av den borgerliga ekonomins tillskyndare på senare tid. Efter att mest för formens skull ha yttrat några obligatoriska erkännanden av grundsatserna som *Kapitalets* författare utarbetat, skriver Sombart: "Karl Marx profeterade: för det första lönearbetarnas ökande utarmning; för det andra den allmänna 'koncentrationen' och med den, försvinnandet av hantverkarnas och böndernas klass; för det tredje kapitalismens katastrofala kollaps. Ingenting av detta har inträffat."

Mot denna felaktiga prognos uppställer Sombart sin egen "strikt vetenskapliga" prognos. "Kapitalismen kommer", enligt honom "att fortsätta omvandlas åt samma håll som den gjort ända sedan den tid då den stod på sin höjdpunkt: efter hand som den blir äldre, kommer den att bli allt lugnare, stillsammare och mer resonabel". Låt oss försöka bevisa, om så bara i grunderna, vem av de två som har rätt: Marx med sin katastrofprognos eller Sombart, som i den borgerliga ekonomins namn lovade att förhållandena skulle justeras "lugnt, stillsamt och resonabelt". Läsaren kommer att finna frågan värd att fundera över.

A. "Utarmningsteorin"

"Ackumulationen av rikedom vid den ena polen", skrev Marx sextio år före Sombart, "betyder alltså ackumulation av elände, arbetsböda, slaveri, okunnighet, brutalisering och moralisk degradering vid motpolen, d.v.s. för den klass, som gör kapital av sin egen produkt."

Denna Marx' tes, som kallas "utarmningsteorin", har varit föremål för oupphörliga angrepp från demokratiska och socialdemokratiska reformatörer, i synnerhet under perioden 1896-1914, när kapitalismen utvecklades hastigt och gjorde vissa eftergifter åt arbetarna, särskilt deras övre skikt. Efter världskriget, när borgarklassen, skrämmd av sina egna brott och av Oktoberrevolutionen, anträdde de vittomskrutna sociala reformernas väg – sociala reformer som omedelbart gjordes värdelösa av inflation och arbetslöshet – såg reformatörerna och de borgerliga professorerna teorin om den progressiva omvandlingen av det kapitalistiska samhället som fullständigt bevisad. "Lönearbetarnas köpkraft har ökat i direkt förhållande till den kapitalistiska produktionens expansion", försäkrade oss Sombart 1928.

Faktum är att den ekonomiska motsättningen mellan proletariatet och borgarklassen fördjupades under den kapitalistiska utvecklingens mest gynnsamma perioder, när den ibland ganska betydande höjningen i levnadsstandard hos vissa skikt inom arbetarklassen dolde proletariatets minskande andel av nationalinkomsten. Mellan 1920 och 1930, alldeles innan nedgången, ökade Förenta staternas industriproduktion med 50 procent. Samtidigt ökade lönesumman bara med 30 procent, vilket innebär att arbetarna trots Sombart försäkringar drabbades av en enorm minskning av andelen i nationalinkomsten. 1930 inleddes en olycksbådande stegring av arbetslösheten, och 1933 erhöll de arbetslösa i understöd mindre än hälften av vad de tidigare haft i lön. Illusionen om de oavbrutna "framstegen" för alla klasser har spårlöst försvunnit. Den *relativa* försämringen av massornas levnadsstandard har följts av en *absolut* försämring. Arbetarna börjar med att dra in på sina små nöjesutgifter, därefter på kläder och till sist på maten. Varor av medelgod kvalitet ersätts av undermåliga och de undermåliga ersätts av de sämsta. Fackföreningarna börjar likna mannen som desperat klamrar sig fast vid en hiss som faller fritt.

Med sex procent av världens befolkning, kontrollerar Förenta staterna fyrtio procent av världens rikedomar. Och ändå är en tredjedel av nationen, vilket Roosevelt själv erkänt, undernärdd, otillräckligt klädd och lever under omänskliga villkor. För att inte tala om de mindre gynnade länderna! Den kapitalistiska världens historia sedan det senaste kriget har verkligen bekräftat den s k "utarmningsteorin". Samhällets tilltagande sociala polarisering erkänns i dag inte bara av varje kunnig statistiker, utan även av statsmän som har den minsta uppfattning om aritmetikens lagar.

Den fascistiska regimen, som bara till det yttersta inskränkte gränserna för det förfall och den reaktion som varje imperialistisk kapitalism bär nedärvt, blev oundgänglig när kapitalismens degeneration utplånade möjligheterna att vidmakthålla illusionerna om en ökning av proletariatets levnadsstandard. Den fascistiska diktaturen innebär ett öppet erkännande av tendensen till ökad utarmning, som de rikare imperialistiska demokratierna fortfarande söker dölja. Mussolini och Hitler förföljer marxismen med sådant hat just därför att deras egna regimer är den mest fruktansvärda bekräftelse av den marxistiska prognosen. Den civiliserade världen blev indignerad eller låtsades bli indignerad när Göring på sitt oefterhärmliga sätt, till hälften bödel, hälften pajas, deklarerade att kanoner är viktigare än smör, eller när Cagliostro-Casanova-Mussolini rådde Italiens arbetare att lära sig dra åt svångremmen om sina svarta skjortor. Men är det inte i huvudsak samma sak i de imperialistiska demokratierna? Överallt används smör för att smörja kanoner. Arbetarna i Frankrike, England och Förenta staterna får lära sig att dra åt svångremmen utan att ha några svarta skjortor. I världens rikaste land har miljontals arbetare förvandlats till bidragstagare och lever på federal, statlig, kommunal eller privat välgörenhet.

B. Reservarmén och de arbetslösas nya underklass

Den industriella reservarmén är en oundgänglig del av kapitalismens sociala mekanism, på precis samma sätt som maskinlager eller råmateriallager i fabriker eller varulager i butiker. Varken produktionens allmänna expansion eller kapitalets anpassning till industricykelns ebb och flod skulle vara möjligt utan en arbetskraftsreserv. Från den kapitalistiska utvecklingens allmänna tendens – ökningen av konstant kapital (maskiner och råmaterial) på bekostnad av det variabla kapitalet (arbetskraften) – drog Marx slutsatsen: "Ju snabbare rikedomsutvecklingen pågår... desto större reservarmén är... desto talrikare är också överbefolkningen... desto större är också den officiella... fattigdomen. *Detta är den kapitalistiska ackumulationens absoluta, allmänna lag.*"

Denna tes – som är oupplösligt förbunden med "utarmningsteorin" och som i årtal stämplat som "överdriven", "tendentiös" och "demagogisk" – har nu blivit en oklanderlig teoretisk beskrivning av sakförhållandena. Den nuvarande armén av arbetslösa kan inte längre betraktas som någon "reservarmé", eftersom huvuddelen inte längre har något hopp om att kunna återvända till arbete; istället kommer den absolut att utökas genom ett oupphörligt tillflöde av nya arbetslösa. Kapitalismen som befinner sig i upplösningstillstånd har framfört en hel generation av unga människor som aldrig haft något jobb och heller inte har något hopp om att få något. Denna nya underklass mellan proletariatet och halvproletariatet, tvingas leva på samhällets bekostnad. Det uppskattas att arbetslösheten under loppet av nio år (1930-1938) berövat Förenta staternas ekonomi mer än 43 000 000 man-arbetsår. Om man betänker att det 1929, på välståndets höjdpunkt, fanns två miljoner arbetslösa och att antalet potentiella arbetare under dessa nio år ökade med fem miljoner, måste den verkliga summan av förlorade man-arbetsår vara avsevärt högre. Ett samhällsskick som drabbats av en sådan åkomma måste betraktas som dödssjukt. Den rätta diagnosen på denna sjukdom ställdes redan för fyra årtionden sedan, när sjukdomen själv fortfarande befann sig i sitt inkubationsstadium.

C. Medelklassens tillbakagång

Kapitalkoncentrationens siffror tyder på att medelklassens specifika vikt i produktionen och dess andel av nationalinkomsten är på ständig tillbakagång. Småföretagen har antingen blivit helt och hållet slukade av de stora eller degraderats och bestulits på sin självständighet, förvandlats till sinnebilderna för otillräckligt arbete och desperata krav. Samtidigt är det ett faktum att kapitalismens utveckling påtagligt stimulerat tillväxten av en armé av tekniker, direktörer, tjänstemän, kontorister, advokater och läkare – kort sagt, av den så kallade ”nya medelklassen”. Men detta skikt, vars tillväxt inte heller var obekant för Marx på dennes tid, har inte mycket gemensamt med den gamla medelklassen, som genom ägandet av sina egna produktionsmedel hade en påtaglig garanti för ekonomiskt oberoende. Den ”nya medelklassen” står i ett mer direkt beroendeförhållande till kapitalisterna än arbetarna, som i stor utsträckning är dess uppdragsgivare. Dessutom har denna ”nya medelklass” blivit påtagligt överdimensionerad, med social degradering som följd.

”Tillförlitlig statistik” säger en individ så fjärran från marxismen som den ovan citerade förre justitieministern Homo S. Cummings, ”visar att många industrienheter försvunnit totalt. Vad som inträffat är en framskridande eliminering av småföretagaren som faktor i amerikanskt liv.” Men, invänder Sombart och alla hans föregångare och efterföljare, oaktat Marx har ”den allmänna koncentrationen, med försvinnandet av hantverkarnas och böndernas klass” ännu inte inträffat. Det är faktiskt svårt att avgöra vad som främst ligger till grund för ett dylikt uttalande – ansvarslöshet eller okunskap. Som alla teoretiker började Marx med att isolera de grundläggande tendenserna i deras renaste form; i annat fall skulle det ha varit fullständigt omöjligt att förstå det kapitalistiska samhällets öde. Men Marx kunde också göra en konkret analys av fenomenet i det verkliga livet, fenomen som är en följd av en samverkan mellan olika historiska faktorer. Newtons lagar sätts förstås inte ur spel av det enkla faktum att hastigheten hos fallande kroppar varierar med omständigheterna eller av att planeternas banor är utsatta för störningar.

För att kunna förstå hur medelklasserna kan vara så ”seglivade” bör man känna till att de två tendenserna – ruineringsen av medelklassen och förvandlingen av de som ruinerats till proletärer – varken utvecklas i jämn takt eller ens i samma utsträckning. Maskinerna ökande övervikt över arbetskraften medför att ju längre processen med medelklassernas ruineringsen fortgår, desto mer kommer denna att överträffa processen med deras proletarisering. Vid en viss tidpunkt måste i själva verket den senare fullständigt avstanna och t.o.m. gå tillbaka.

Precis som fysiologiska lagar gör sig gällande på ett visst sätt hos en organism i tillväxt och på ett annat sätt hos en som är döende, yttrar sig marxismens ekonomiska lagar på olika sätt när kapitalismen är stadd i utveckling och när den befinner sig i upplösning. Skillnaderna är särskilt tydliga i förhållandet mellan stad och landsbygd. Före detta staternas landsbygdsbefolkning, som inte ökar lika mycket som den totala folkmängden, fortsatte att öka i absoluta tal fram till 1910, när den uppgick till mer än 32 000 000. Under de följande tjugo åren sjönk den, trots den totala folkmängdens hastiga tillväxt, till 30,4 miljoner, dvs med 1,6 miljoner. Men till 1935 steg den åter till 32,8 miljoner, en ökning med 2,4 miljoner jämfört med 1930. Denna omsvängning som vid första anblicken är häpnadsväckande, vederlägger inte på något vis vare sig tendensen att stadsbefolkningen ökar på landsbygdsbefolkningens bekostnad, eller tendensen till medelklassens upplösning, utan understryker istället hela det kapitalistiska samhällets upplösning. Ökningen av landsbygdsbefolkningen under den akuta krisens år, 1930-1935, förklaras helt enkelt av att nästan två miljoner av stadsbefolkningen, eller för att uttrycka sig noggrannare, två miljoner svältande arbetslösa, flyttade ut till landet – till odlingslotter som övergavs av bönder eller till deras släktingars eller anförvantes lantgårdar, i syfte att ägna den arbetskraft som samhället ratat åt naturaekonomin samt för att byta total svält mot en tillvaro av åtminstone bara halvsvalt.

Det är alltså inte fråga om småböndernas, hantverkarnas och butiksägarnas stabilitet, snarare om den förnedrande hjälplösheten i deras situation. Långt ifrån att vara någon garant för framtiden, är medelklassen en olycklig och tragisk relik från det förgångna. Oförmögen att utplåna den helt och hållet, har kapitalismen lyckats reducera den till yttersta graden av förnedring och nöd. Bonden förnekas inte endast den avkastning han har rätt till från sin jordlott och profiten på sitt investerade kapital, utan också en stor del av sin lön. På ett liknande sätt pressas småfolket i städerna av krympande marginaler mellan ekonomiskt liv och död. Endast därför att den blivit föremål för fattigvård, har medelklassen inte blivit proletariserad. Detta faktum ger lika lite argument mot Marx som för kapitalismen.

D. Industrikriser

Slutet av förra och början av innevarande århundrade kännetecknades av en så överväldigande utveckling av kapitalismen att cykliska kriser inte verkade vara mer än "tillfälliga" störningar. Under dessa år av nästan universell kapitalistisk optimism försäkrade oss Marx' kritiker att den nationella och internationella utvecklingen av trustar, syndikat och karteller införde en planerad kontroll av marknaden och förebådade den slutliga segern över kriserna. Enligt Sombart hade kriserna redan före kriget "avskaffats" av kapitalismens egna mekanismer, så att "problemet med kriserna kan i dag lämnas mer eller mindre därefter". I dag, tio år senare, låter dessa ord som ett rent hån. Samtidigt står det klart, att det är först i våra dagar som Marx' prognos slår igenom i full skala och med all sin tragiska obönhörlighet. I en organism med nedsmittat blod brukar varje tillfällig sjukdom få kronisk karaktär, i monopolkapitalets ruttnande organism tar sig kriserna särskilt allvarliga uttryck.

Det är anmärkningsvärt att den kapitalistiska pressen, som halvt om halvt försöker förneka själva förekomsten av monopolen, tar sin tillflykt till samma monopol för att halvt om halvt söka förneka kapitalismens anarki. Om sextio familjer skulle kontrollera det ekonomiska livet i Förenta staterna, anmärker *New York Times* ironiskt, "skulle det betyda att amerikansk kapitalism, långt ifrån att vara 'planlös' ... är mycket välorganiserad". Detta argument har helt missat poängen. Kapitalismen har visat sig oförmögen att utveckla någon enda av sina trender till slutet. Liksom rikedomarnas koncentring inte avskaffar medelklassen, avskaffar monopolismen inte konkurrensen utan misshandlar den istället till oigenkännlighet. Varken någon av dessa sextio familjers respektive "planer" eller de vitt skilda planerna inom olika branscher är det minsta intresserade av att koordinera ekonomins olika branscher, de går istället ut på att öka profiten för den egna monopolistiska klicken på bekostnad av andra klickar och hela nationen. Summa summarum fördjupar kollisionerna mellan olika sådana planer bara nationalekonomins anarki. Monopolistisk diktatur och kaos utesluter inte ömsesidigt varandra; snarare är de komplement och förutsättningar för varandra.

Ett år efter att Sombart förkunnat sin "vetenskaps" fullkomliga likgiltighet inför problemet med kriser över huvud taget, bröt 1929 års kris ut i Förenta staterna. Från en nivå av oöverträffat välstånd störtades Förenta staternas ekonomi ner i en avgrund av fruktansvärd förnedring. På Marx' tid kunde ingen ha föreställt sig konvulsioner av sådan omfattning!

1920 nådde Förenta staternas nationalinkomst för första gången upp till sextionio miljarder dollar, men föll redan nästa år till femtio miljarder dollar, dvs en minskning med 27 procent. Som en följd av uppgången under de närmast följande åren ökade nationalinkomsten år 1929 till en ny högsta nivå, åttioen miljarder dollar, men föll 1932 till fyrtio miljarder dollar, dvs. mer än en halvering! Under de nio åren 1930-1938 gick fyrtiotre miljoner man-arbetsår förlorade och med dem 133 miljarder dollar av nationalinkomsten, enligt statistik för arbete och inkomst från 1929, när det "bara" fanns två miljoner arbetslösa. Detta om något är anarki!

E. "Sammanbrottets teori"

De småborgerliga intellektuella och fackföreningsbyråkraterna lät sig trollbindas av kapitalismens landvinningar mellan tiden för Marx' död och världskrigets utbrott. Idén om en gradvis utveckling ("evolution") verkade slutgiltigt ha segrat, medan de revolutionära idéerna betraktades som en kvarleva från den barbariska tidsepoken. Marx' prognoser om en tilltagande kapitalkoncentration, om skärpta klassmotsättningar, om krisernas fördjupning och om kapitalismens katastrofala sammanbrott blev inte föremål för några korrigeringar för att göra dem mer exakta, utan bemöttes med kvalitativt motsatta prognoser om en mer balanserad fördelning av nationalinkomsten, om klassmotsättningarnas uppmjukande och det kapitalistiska samhällets gradvisa reformation. Jean Jaurès, den mest begåvad bland socialdemokraterna under denna klassiska epok, hoppades att efter hand kunna fylla den politiska demokratin med ett socialt innehåll. Detta är reformismens grundval. Så såg den alternativa prognosen ut. Vad finns kvar av den i dag?

Monopolkapitalismens liv består i dag av en serie kriser. Varje kris är en katastrof. Nödvändigheten att rädda sig från dessa partiella katastrofer genom tullmurar, inflation, utökade statliga utgifter och skuldsättning, bäddar för nya, djupare och mer omfattande kriser. Kampen om marknader, om råmaterial, om kolonier, gör militära katastrofer oundvikliga. I slutändan lägger de grunden till revolutionära katastrofer. Det är verkligen inte lätt att hålla med Sombart om att kapitalismen efterhand som den blir äldre också blir "allt lugnare, stillsammare och mer resonabel". Det vore riktigare att säga att den håller på att förlora sin sista förmåga till förnuft. Hur som helst råder inget tvivel om att "sammanbrottets teori" segrat över teorin om fredlig utveckling.

Kapitalismens förfall

Hur dyrbar marknadens kontroll än varit för samhället, så växte, utvecklades och berikade sig mänskligheten fram till ett visst stadium, ungefär fram till världskriget, genom partiella och allmänna kriser. Under den epoken var det privata ägandet av produktionsmedlen fortfarande en progressiv faktor. Men i dag förs vi inte längre framåt av värdelagens blinda styre. Mänsklighetens utveckling har hamnat i en återvändsgränd. Trots teknikutvecklingens senaste framsteg, befinner sig de materiella produktivkrafterna inte längre i tillväxt. Det tydligaste och mest karaktäristiska symtomet på tillbakagången är den globala stagnationen inom byggnadsindustrin, vilket är en följd av att nyinvesteringar inom ekonomins huvudbranscher upphört. Kapitalisterna tror helt enkelt inte att deras system har någon framtid längre. Statligt finansierat byggande medför höjda skatter och en minskning av den "obundna" nationalinkomsten, särskilt sedan merparten av den nya regeringens nybyggnadsprogram genomförs i krigsförberedande syfte.

Nedbrytningsprocessen har tagit sig särskilt svåra och förnedrande uttryck inom människans äldsta arbetsfält, det som är närmast förbundet med människans mest grundläggande behov – lantbruket. Kapitalistiska regeringar som inte längre vill tåla de hinder som reses av privat ägande i dess mest reaktionära form, dvs. små jordägor, ser sig inte sällan tvungna att begränsa produktionen på konstlad väg genom lagstiftning och administrativa åtgärder som skulle ha upprört t o m hantverkarskråna på sin tid. Framtidens historieböcker kommer att berätta om hur regeringen i världens mäktigaste land utlovade premier åt bönder som minskade sin sådd, dvs konstlat sänkte en redan minskande nationalinkomst. Resultatet är självskrivet: trots att kunskap och forskning ger fantastiska produktionsmöjligheter, utvecklas inte den agrara ekonomin under den ruttande krisen, samtidigt som antalet hungrande, den överväldigande majoriteten av mänskligheten, fortsätter att öka fortare än befolkningstillväxten på vår planet. De konservativa kallar ett samhällsskick som förfallit till denna

destruktiva galenskap ”förnuftigt” och brännmärker den socialistiska kampen mot denna galenskap som destruktiva utopier.

Fascism och New Deal

Två metoder för att rädda den historiskt dödsdömda kapitalismen tävlar idag med varandra på världsarenan – fascismen och New Deal⁵, i alla deras olika manifestationer. Fascismen baserar sitt program på att krossa arbetarorganisationerna, riva upp de sociala reformerna och på att fullständigt utplåna de demokratiska rättigheterna för att föregripa en återuppståndelse av proletarietets klasskamp. Den fascistiska staten legaliserar officiellt arbetarnas förnedring och medelklassens utarmning under förevändningen att rädda ”nationen” och ”rasen” – förmättna ord bakom vilka den sönderfallande kapitalismen gömmer sig.

New Deals politik som försöker rädda den imperialistiska demokratin genom brödsmulor till arbetar- och bondearistokratin är i sitt breda omfång endast användbart i de rikaste nationerna, och på så sätt är det en amerikansk politik *par excellence*. Regeringen har försökt att flytta över en del av kostnaderna på monopolisternas axlar genom att uppmuntra dem att höja lönerna och förkorta arbetsdagen för att på så sätt öka befolkningens köpkraft och höja produktionen. Léon Blum försökte översätta detta evangelium till elementär skolfranska. Förgäves! Den franska kapitalisten producerar inte – lika litet som den amerikanska – för produktionens skull utan för profitens. Han är alltid beredd att begränsa produktionen, till och med att förstöra färdiga produkter om hans egen del av nationalinkomsten därigenom ökar.

New Deals program är ännu mer inkonsekvent, ty samtidigt som det predikar för kapitalmagnaterna om överflödets fördelar över knappheten, delar regeringen ut premier för att skärpa ner produktionen. Är en större förvirring möjlig? Regeringen vederlägger sina kritiker med utmaningen: kan ni göra det bättre? Vad allt detta betyder är att situationen på kapitalismens grund är hopplös.

Med början från 1933, dvs. under de senaste sex åren, har den federala regeringen, staterna och kommunerna delat ut nära 15 miljarder dollar i understöd åt de arbetslösa, en summa som i sig är helt otillräcklig och endast representerar en mindre del av de förlorade lönerna, men samtidigt utgör den – jämfört med den nedåtgående nationalinkomsten – en enorm summa. Under 1938, vilket var ett år av relativ ekonomisk återväxt, ökade USA:s nationalskuld med 2 miljarder dollar, och översteg så 38-miljarderstrecket, eller 12 miljarder dollar mer än vid den högsta punkten i slutet av världskriget. I början av 1939 passerade den 40-miljarderstrecket. Och än sen? Den växande nationalskulden är naturligtvis en börda från det förflutna. Men New Deal var själv endast möjlig på grund av det otroliga välstånd som ackumulerats av de tidigare generationerna. Bara ett rikt land hänger sig åt en så extravagant politik. Men inte ens en sådan nation kan fortsätta att i all oändlighet leva på det förflutnas bekostnad. New Deals politik med dess fiktiva bragder och högst verkliga ökning i nationalskulden leder oundvikligen till en vildsint kapitalistisk reaktion och imperialismens ödeläggande explosion. Med andra ord: den flyter in i samma kanaler som den fascistiska politiken.

Onormalt eller norm?

Före detta staternas inrikesminister Harold L Ickes anser det som ”något av det mest onormala i historien” att Amerika är demokratiskt till formen men autokratiskt till sitt innehåll:

⁵ *New Deal* (Den nya given), benämningen på den amerikanska presidenten Franklin D. Roosevelts reformprogram av 1933, som genom att skapa arbetstillfällen för de arbetslösa syftade till att häva den allt djupare depression som hade börjat med börskraschen på Wall Street 1929. New Deal låg till grund för Roosevelts politik 1933-38. Viktiga delar därav förklarades dock olagliga av Högsta domstolen, men i mera moderat form fortsattes reformprogrammet till hans död 1945 och delvis även därefter av Harry S. Truman (1945-53), som dock även hade ett eget program kallat *Fair Deal*. (citerat från svenska wiki) – Ö anm

”Amerika, ett land med majoritetsstyre men som åtminstone fram till 1933 (!) styrdes av monopolen, som i sin tur domineras av ett mycket litet antal aktieägare.” Diagnosen är riktig, fränsett antydning om att monopolstyret i och med Roosevelts tillträdande antingen upphörde eller försvagades. Men det som Ickes betecknar som ”något av det mest onormala i historien” är i själva verket kapitalismens odiskutabla norm. Den starkes dominans över den svage, de få över de många, exploatörernas över arbetarnas, är den borgerliga demokratin grundläggande lag. Det som skiljer Förenta staterna från andra länder är bara de kapitalistiska motsättningslagarnas större omfattning och djupare följder. Frånvaron av ett feodalt förflutet, rika naturtillgångar, ett strävsamt och företagsamt folk – enkelt uttryckt, alla förutsättningar som tycktes peka på en oavbruten utveckling av demokratin, har i själva verket lett till en fantastisk koncentration av rikedomarna.

Medan han försäkrar att striden mot monopolen den här gången skall föras till en segerrikt slut, tvekar inte Ickes att sätta Thomas Jefferson, Andrew Jackson, Abraham Lincoln, Theodore Roosevelt och Woodrow Wilson som Franklin D. Roosevelts föregångare. ”Praktiskt taget alla av våra största historiska personligheter” sade han den 30 december 1937, ”är kända för sin outtröttliga och oryggliga kamp för att förhindra och kontrollera överkoncentrationen av rikedom och makt i ett fåtal händer.” Men av hans egna ord följer att resultatet av denna ”outtröttliga och oryggliga kamp” inte blivit annat än plutokratins totala dominans över demokratin.

Av någon outgrundlig anledning tror Ickes att segern den här gången är säker, förutsatt att folket förstår att kampen ”inte står mellan New Deal och den genomsnittlige upplyste affärsmannen, utan mellan New Deal och de sextio familjernas Bourbonner som underkastat resten av affärsmännen i Förenta staterna sitt terrorvälde”. Vad denne officiella talesman inte förklarar är hur dessa ”Bourbonner” lyckades underkuva alla upplysta affärsmän, oaktat demokratin och de ”största historiska personligheternas” ansträngningar. Familjerna Rockefeller, Morgan, Mellan, Vanderbilt, Guggenheim, Ford & Col invaderade ju inte Förenta staterna utifrån som Cortez invaderade Mexico: de växte fram organiskt ur ”folket”, eller för att vara mer exakt, ur klassen av ”upplysta industrialister och affärsmän” och blev, i enlighet med Marx’ prognos, kapitalismens naturliga höjdpunkt. Eftersom en ung och stark demokrati i sina bästa år inte kunde hejda rikedomarnas koncentreringsprocess bara befann sig i sin linda, hur kan man då tro att en allt mer försvagad demokrati skulle kunna mjuka upp klassmotsättningar som nått sin höjdpunkt? Erfarenheterna av New Deal ger åtminstone ingen anledning till någon sådan optimism. När han försvarade regeringen mot storkapitalets anklagelser, lade Robert H Jackson, en av de främsta medlemmarna av regeringen, fram siffror som visade att kapitalmagnaternas profitnivåer under Roosevelts tid nått höjder som de själva inte ens kunde drömma om under den förre presidenten Hoovers sista period, vilket betyder att Roosevelt inte rönt större framgång i sin kamp mot monopolen än någon av hans föregångare.

Även om reformisterna känner sig manade att försvara kapitalismens grundvalar, ligger det i själva deras natur att de visar sig maktlösa då det gäller att omsätta sina lagar i ekonomiska polisåtgärder. Vad återstår dem då annat än att moralisera? Mr. Ickes hamnar till sist, liksom andra regeringsmedlemmar och förespråkare för New Deal, i ett vädjande till monopolisterna om att inte glömma anständighetens och demokratin principer. På vilket sätt skiljer sig detta från bedjande om regn? Förvisso är Marx’ syn på produktionsmedlens ägare långt mer vetenskaplig. ”Som kapitalist”, läser vi *Kapitalet*, ”är han endast personifierat kapital. Hans själ är kapitalsjälen. Men kapitalet har bara en enda livsdrift... att skapa mervärde.” Om kapitalistens agerande skulle avgöras av hans själs individuella särart eller inrikesministerns lyriska mässande, skulle varken genomsnittliga priser eller genomsnittliga löner vara möjliga,

lika lite som bokföring eller kapitalistisk ekonomi över huvud taget. Bokföringens fortsatta existens är i sig ett vägande argument för en materialistisk förståelse av historien.

Rättsligt kvacksalveri

”Om vi inte förintar monopolismen”, sade Förenta staternas ”förra justitieminister Homer S. Cummings i november 1937, ”kommer monopolismen att finna vägar att förinta det mesta av våra reformer och, i förlängningen, sänka den allmänna levnadsnivån.” Samtidigt som han återgav häpnadsväckande siffror som visade att ”trenden mot en omåttlig koncentration av rikedomar och ekonomisk makt är odiskutabel”, var Cummings tvungen att erkänna att den lagstiftande och rättsliga kampen mot trusterna än så länge inte lett någonstans. ”Ett lömskt uppsåt”, klagade han, ”är svårt att förverkliga” när det handlar om ”ekonomiska resultat”. Där satte han huvudet på spiken! Och det är värre än så: den rättsliga kampen mot trusterna har medfört ”ännu mer oreda”. Denna utsaga uttrycker ganska väl den demokratiska rättvisans hjälplöshet i kampen mot den marxistiska värdelagen. Det finns ingen anledning att tro att Mr. Cummings efterträdare, Mr. Frank Murphy, kommer att lyckas bättre med att lösa dessa uppgifter; att bara ställa sig dylika uppgifter vittnar om det hopplösa kvacksalveri som råder i det ekonomiska tänkandet.

Att återkalla gårdagen

Man kan inte annat än instämma med professor Lewis W. Douglas, Rooseveltadministrationens förra budgetansvarige, när han kritiserar regeringen för att ”angripa monopolet på ett håll och föda dem på många andra håll”. Men som sakerna förhåller sig kunde det inte varit på något annat sätt. Enligt Marx är regeringen den härskande klassens verkställande utskott. I dag är monopolisterna den starkaste delen av den härskande klassen. Regeringen har ingen möjlighet att bekämpa monopolet i allmänhet, dvs. den klass som den härskar åt. Medan den angriper en del av monopolet, måste den alliera sig med andra delar av monopolet. I förbund med bankerna och den lätta industrin kan regeringen emellanåt utdela slag mot trusterna inom den tunga industrin, vilket dock inte hindrar dem från att tjäna fantastiska profiter.

Lewis Douglas uppställer inte vetenskap mot det officiella kvacksalveriet, han tillämpar bara en annan sorts kvacksalveri. Han ser upphovet till monopolismen inte i kapitalismen utan i protektionism och finner följaktligen att samhällets räddning inte är att avskaffa det privata ägandet av produktionsmedlen utan att sänka tulltarifferna. ”Om inte marknadens frihet återställs”, spår han, är det ”tveksamt om våra institutionella friheter – fri företagsamhet, yttrandefrihet, utbildningens frihet, religionsfriheten – kan överleva.” Med andra ord, om demokratin inte återställer den internationella frihandeln, kommer demokratin – där den nu fortfarande lyckats överleva (och i vilken utsträckning det nu blir) – att tvingas till antingen en revolutionär eller en fascistisk diktatur. Men internationell frihandel är otänkbar utan nationell frihandel, dvs utan konkurrens. Och den fria konkurrensen fungerar inte under monopolismens välde. Tyvärr har inte Mr. Douglas – och inte heller Mr. Ickes eller Mr. Jackson, Mr. Cummings eller ens Mr. Roosevelt själv – gjort sig besväret att informera oss om vilket recept han själv föreskriver mot monopolkapitalismen – och inte heller mot vare sig en revolution eller en totalitär regim.

Frihandeln hör, liksom den fria konkurrensen och medelklassens välstånd, till ett oåterkalleligt förflutet. Nu är kapitalismens demokratiska reformatörers enda förslag till lösning att återkalla gårdagen. De vill ge mer ”frihet åt de små och medelstora industrimännen och handelsmännen, förändra penning- och creditsystemet till deras fördel, befria marknaden från trusternas styre, avlägsna de professionella spekulanterna från börserna, återupprätta den internationella frihandeln”, och så vidare *ad infinitum*. Reformatörerna drömmer t o m om att begränsa användandet av maskiner och införa ett förbud mot all sådan teknik som rubbar den sociala balansen och förorsakar en massa oro. Apropå detta gjorde en ledande amerikansk

vetenskapsman den sarkastiska anmärkningen att full säkerhet uppenbarligen skulle kunna uppnås endast om vi återvände till ett lyckligt amöbastadium eller, om detta skulle visa sig omöjligt, åtminstone till det liknöjda svinets nivå.

Millikan och marxismen

Olyckligtvis blickar emellertid denne vetenskapsman, dr. Robert A. Millikan, hellre bakåt än framåt. I ett tal till vetenskapens försvar den 7 december 1937, konstaterade han: ”Förenade staternas statistik visar att den befolkningsandel som är ‘förtjänstfullt anställd’ stadigt har ökat under de senaste femtio åren, när vetenskapen snabbt har tillämpats.” Detta försvar för kapitalismen under täckmantel av försvar för vetenskapen är inte särskilt lyckat. Det var just under det gångna halvsekle som ”tiden gick ur led” och växelverkan mellan ekonomi och teknik tvärt förändrades. Den epok som Millikan hänvisar till rymmer såväl början på kapitalismens nedgång som det kapitalistiska välståndets höjdpunkt. Att förtiga början på denna nedgång, som är ett globalt fenomen, är detsamma som att uppträda som kapitalismens försvarsadvokat. De argument som Dr. Millikan tillgriper för att söka motbevisa socialismen, skulle t o m Henry Ford hålla sig för god för, han meddelar oss att inget distributionssystem kan tillgodose människans behov om det inte ökar sin produktionskapacitet. Förvisso! Det är bara synd att denne berömde naturvetenskapsman inte förklarar hur de miljontals arbetslösa i Amerika ska bära sig åt för att höja nationalinkomsten. Abstrakta predikningar om den frälsande förmågan hos individuella initiativ och om hög arbetsproduktivitet kommer verkligen inte att förse de arbetslösa med jobb, inte heller kommer de att fylla igen budgetunderskottet eller leda landets ekonomi ut ur återvändsgränden. Kännetecknande för Marx är det universella i hans genialitet, hans förmåga att förstå fenomen och processer på olika områden och deras naturliga samband. Utan att vara någon expert på naturvetenskap, var han en av de första som förstod att ta tillvara och uppskatta betydelsen av de stora upptäckterna på detta område; exempelvis darwinismens teori. Marx’ överlägsenhet beror inte så mycket på hans intellekt som på hans metod. Borgerligt sinnade vetenskapsmän kanske tror att de står över socialismen. Ändå är fallet Robert Millikan bara ett bevis bland många på att de på sociologins område fortfarande inte är mer än ömkansvärda kvacksalvare. De borde lära sig vetenskapligt tänkande av Marx.

Produktionskapacitet och privat ägande

I sitt budskap till kongressen i början av 1937 uttryckte president Roosevelt sin önskan att öka nationalinkomsten till 90 eller 100 miljarder dollar, dock utan att visa hur det skulle gå till. I sig självt är detta program utomordentligt blygsamt. 1929, då det fanns ungefär 2 miljoner arbetslösa, uppgick nationalinkomsten till 80 miljarder dollar. För att uppnå Roosevelts program vore det mer än tillräckligt att få de nuvarande produktivkrafterna i rörelse – de skulle till och med överträffa detta avsevärt. Maskiner, råmaterial, arbetskraft, allt finns tillgängligt, för att inte tala om befolkningens behov av produkterna. Om, oaktat detta, planen är genomförbar – och den är genomförbar – står den enda orsaken till detta att finna i den oförsonliga antagonism som nu har utvecklats mellan det kapitalistiska ägandeskapet och samhällets behov av en expanderande produktion.⁶

Den berömda regeringsunderstödda ”National Survey of Potential Productive Capacity” (Nationell översikt över den potentiella produktivkapaciteten) kom till slutsatsen att produktions- och tjänstekostnaderna under 1929 hade uppgått till nära 94 miljarder dollar, beräknade på basis av detaljpriser. Om alla produktionsmöjligheter hade utnyttjats skulle siffran emellertid ha stigit till 135 miljarder dollar, vilka skulle ha givit ett genomsnitt på 4370

⁶ Trotskijs tänkte naturligtvis på de förhållanden som rådde vid denna tid – han räknade inte med möjligheten av en industriell högkonjunktur av den typ som andra världskriget gav upphov till. – *not av I Deutscher*

dollar per familj, tillräckligt för att leva anständigt och bekvämt. Det måste tilläggas att dessa nationella översiktsberäkningar baserades på USA:s nuvarande produktionsorganisation, så som den blev till som en konsekvens av kapitalismens anarkistiska historia. Om utrustningen själv omfördelades på basis av en förenad socialistisk plan, då kunde produktionsberäkningarna ha kunnat bli avsevärt högre och en hög, bekväm levnadsstandard, på basis av en mycket kort arbetsdag, kunde tillförsäkras alla människor.

För att rädda samhället är det därför inte nödvändigt att hejda den tekniska utvecklingen, att stänga fabrikerna, att ge premier till bönderna för att de skall bränna skörden, att förvandla en tredjedel av arbetarna till fattiglappar, eller att be dårar bli diktatorer. Inga av dessa åtgärder, vilka är ett chockerande gäckeri med samhällets intressen, är nödvändiga. Vad som är outhärligt och viktigt är att skilja produktionsmedlen från deras nuvarande parasitära ägare och organisera samhället i enlighet med en rationell plan. Först då skulle det verkligen vara möjligt att bota samhället från dess sjukdomar. Alla de som kan arbeta skulle få arbete. Arbetsdagen skulle efter hand kortas ned. Alla samhällsmedlemmars behov skulle få en ökad tillfredsställelse. Ord som ”ägande”, ”kris”, ”utsugning” skulle sluta vara i omlopp. Mänskligheten skulle till slut gå över tröskeln till den sanna mänskligheten.

Socialismens oundviklighet

”Samtidigt med det sjunkande antalet kapitalmagnater...”, säger Marx, ”ökar å andra sidan exploateringen av massorna, deras elände, slaveri och förnedring. Men även förbittringen ökar hos den ständigt växande arbetarklassen, som samtidigt skolas, sammansvetsas och organiseras genom det kapitalistiska produktionssättets egen mekanik. Produktionsmedlen centraliseras, och arbetets samhällseliga karaktär utvecklas, tills produktionsprocessen inte längre rymmes innanför det kapitalistiska skalet. Detta spränges. Den kapitalistiska äganderättens timme slår. Expropriatorerna blir själva exproprierade.” Detta är den socialistiska revolutionen. För Marx uppstod inte frågan om att förändra samhället utifrån något recept som motiverades av hans personliga förkärlek. Det följde som en järnhård historisk nödvändighet – å ena sidan av det faktum att produktivkrafterna nått en mäktig mognad, å andra sidan av omöjligheten att underhålla dessa krafter på värdelagens bekostnad.

Vissa intellektuellas snillefoster, utan hänsyn till Marx’ lära, på temat att socialismen inte är *oundviklig* utan endast *möjlig* är fullständigt tomt på innehåll. Uppenbarligen menade inte Marx att socialismen skulle komma till utan människans vilja och handlande: en sådan tanke vore en absurditet. Marx förutsade att det ur den ekonomiska kollaps som kapitalismens utveckling oundvikligen måste kulminera i – och denna kollaps finns mitt framför ögonen på oss – inte finns någon annan utväg än socialisering av produktionsmedlen. Produktivkrafterna behöver en ny organisatör och en ny herre, och eftersom varat bestämmer medvetandet, tvivlade inte Marx på att arbetarklassen, till priset av sina misstag och nederlag, skulle komma att förstå den verkliga situationen och förr eller senare dra de nödvändiga praktiska slutsatserna.

Att socialiseringen av de kapitalistiskt skapade produktionsmedlen är av enorm ekonomisk fördel visas i dag genom Sovjetunionens experiment – inte bara i teorin utan också i praktiken, trots begränsningarna i detta experiment. Det är sant att kapitalistiska reaktionärer, inte utan en viss konstfärdighet, använder Stalins regim som en fågelskrämma mot socialismens idéer. Självfallet sade aldrig Marx att socialismen kunde uppnås i ett enda land och ännu mindre i ett efterblivet land. Massornas ständiga umbäranden, den privilegierade kastens allsmäktighet, vilket har höjt den ovanför nationen och dess elände, och slutligen byråkraternas hejdlösa nävlag, är inte konsekvenser av den socialistiska ekonomiska metoden utan av Sovjetunionens isolering och efterblivenhet mitt i en kapitalistisk omringning. Det märkliga är att den planerade ekonomin under så utomordentligt ogynnsamma villkor har lyckats att visa sina oöverstigliga fördelar.

Alla kapitalismens frälsare, de demokratiska likaväl som de fascistiska, försöker att begränsa eller åtminstone dölja, kapitalmagnaternas makt, för att förekomma ”expropriatorernas expropriering”. De erkänner alla, och många av dem medger det öppet, att ett misslyckande för deras reformistiska försök oundvikligen måste leda till en socialistisk revolution. De har alla lyckats visa att deras metoder för att rädda kapitalismen inte är annat än reaktionärt och hjälplöst kvacksalveri. Marx’ prognos om socialismens oundviklighet bekräftas sålunda till fullo genom negativ bevisföring.

Den socialistiska revolutionens oundviklighet

”Teknokratins” program, som blomstrade under den stora krisens period 1929-32, grundades på den korrekta premissen att ekonomin endast kan rationaliseras genom att förena en vetenskapligt fulländad teknik med en regering till samhällets fromma. En sådan förening är möjlig, under förutsättning att tekniken och regeringen befrias från det privata ägandets slaveri. Det är här de revolutionära uppgifterna börjar. För att befria tekniken från de privata intressenas intriger och sätta regeringen i samhällets tjänst är det nödvändigt att ”expropriera expropriatorerna”. Endast en mäktig klass, intresserad av sin egen befrielse och i opposition mot de monopolistiska expropriatorerna har möjlighet att fullgöra denna uppgift. Endast i samarbete med en proletär regering kan det kvalificerade skiktet av tekniker bygga en sant vetenskaplig och sant nationell, dvs. en socialistisk ekonomi.

Det vore naturligtvis det bästa om detta mål kunde nås genom fredliga, gradvisa och demokratiska medel. Men en social ordning som har överlevt sig själv ger aldrig upp sin plats till sin efterträdare utan motstånd. Om den unga, kraftiga demokratin på sin tid visade sig oförmögen att förhindra plutokratin att bemäktiga sig rikedom och makten, hur skulle det då lyckas för en senil och urgröpt demokrati att förändra en social ordning som baseras på de sextio familjernas oinskränkta styre? Teorin och historien lär oss att en förändring av en social regim förutsätter den högsta formen av klasskamp, dvs. en revolution. Inte ens slaveriet kunde avskaffas i USA utan ett inbördeskrig. ”Våld är barnmorskan för varje gammalt samhälle som är havande med ett nytt.” Ingen har hittills lyckats vederlägga Marx om denna grundläggande lärosats i klassamhällets sociologi. Endast en socialistisk revolution kan bana väg för socialismen.

Marxism i Förenta staterna

Den nordamerikanska republiken har nått längre än någon annan på teknikens område och i fråga om produktionens organisering. Inte bara amerikanerna utan hela mänskligheten kommer att bygga vidare på denna grund. Den sociala processens olika faser har emellertid olika rytm i olika länder, beroende på deras särskilda historiska förhållanden. Medan Förenta staterna är enormt överlägset i fråga om teknologi, är dess ekonomiska tänkande mycket underutvecklat, både till höger och vänster. John L Lewis har ungefär samma synsätt som Franklin D. Roosevelt. Med tanke på hans befattning, spelar Lewis en socialt ojämförligt mycket mer konservativ, för att inte säga reaktionär, roll än Roosevelt. I vissa amerikanska kretsar finns en tendens att avvisa den ena eller den andra radikala teorin utan någon vetenskaplig kritik överhuvudtaget, helt enkelt genom att avfärda den som ”oamerikansk”. Men vad är egentligen kriteriet för detta begrepp?

Kristendomen infördes till Förenta staterna tillsammans med logaritmerna, Shakespeares poesi, idéerna om mänskliga och medborgerliga rättigheter och en hel del andra icke oväsentliga resultat av mänskligt tänkande. I dag återfinns marxismen i denna kategori.

Jordbruksminister Henry A. Wallace anklagade författaren av dessa rader för ”...en dogmatisk tunnhet som är ytterst oamerikansk” och uppställde i motsättning till den ryska dogmatismen Jeffersons opportunistiska anda, som visste att umgås med sina motståndare. Uppenbarligen

har det aldrig gått upp för Mr. Wallace att kompromisspolitik inte är resultatet av någon immateriell nationell anda, utan av materiella förhållanden. Ett land med hastigt växande rikedomar har de marginaler som behövs för en försoning mellan fientliga klasser och partier. När de sociala motsättningarna däremot skärps, försvinner också förutsättningarnas för kompromisser. Amerika var fritt från den ”dogmatiska tunnheten” enbart därför att det hade ett överflöd av jungfrulig mark, outtömliga naturrikedomar och som det verkade, obegränsade möjligheter att berika sig. Men inte ens under dessa omständigheter kunde kompromissandan förhindra inbördeskriget när dess timma var slagen. Hur som helst har den materiella grunden för den s.k. ”amerikanismen” idag huvudsakligen förvisats till det förgångna. Därav den djupgående krisen inom traditionell amerikansk ideologi.

Empiriskt tänkande, som begränsas till stundens omedelbara uppgifter, verkade adekvat för såväl arbetare som borgare så länge som Marx’ värdelagar fungerade åt alla. Men i dag ger denna lag helt motsatta resultat. Istället för att driva ekonomin framåt, undergräver den dess grundvalar. Försonligt eklektiskt tänkande har, tillsammans med dess filosofiska följeslagare, pragmatismen, blivit totalt föråldrat. Den ogina och föraktfulla synen på marxismen som en ”dogm” visar sig vara innehållslös, reaktionär och rent löjeväckande.

Det är tvärtom ”amerikanismens” idéer som blivit livlösa, förstenade ”dogmer”, som inte skapar någonting annat än misstag och förvirring. Samtidigt är Marx’ lära särskilt tillämpbar i Förenta staterna. Även om *Kapitalet* bygger på ett internationellt material, till övervägande delen engelskt, är den i sina teoretiska grundvalar en analys av den rena kapitalismen, kapitalism i allmänhet, kapitalism i sig. Otvivelaktigt kommer den kapitalism som växt ur den jungfruliga, ohistoriska amerikanska marken närmast denna idealtyp av kapitalism. Oavsett vad Mr. Wallace tror, ägde Amerikas ekonomiska utveckling inte rum enligt Jeffersons principer utan i enlighet med Marx’ lagar. Den nationella självkänslan tar knappast skada av att erkänna att Amerika kretsar runt solen i enlighet med Newtons lagar. Ju mer ignorerad Marx blir i Förenta staterna, desto mer tvingande blir behovet av hans lära. *Kapitalet* erbjuder en felfri sjukdomsdiagnos och en omistlig prognos. Sätillvida är Marx’ lära mycket mer genomsyrad av ny ”amerikanism” än Hoovers, Roosevelts, Greens och Lewis’ idéer.

Förvisso finns det i Förenta staterna en omfattande litteratur som behandlar krisen i den amerikanska ekonomin. I den utsträckning de medvetna ekonomerna presenterar en objektiv bild av den amerikanska kapitalismens destruktiva trend, tjänar deras undersökningar, trots vanligtvis bristfälliga teoretiska utgångspunkter, som en direkt illustration av Marx’ teori. Deras konservativa tradition ger sig emellertid till känna när dessa författare envist vägrar att dra några definitiva slutsatser och istället begränsar sig till dystra förutsägelser eller sådana uppbyggliga floskler som ”landet måste förstå”, ”den allmänna opinionen måste absolut räkna med” och så vidare. Dessa böcker får en att tänka på en kniv utan blad eller en kompass utan nål.

Det är sant att Förenta staterna haft marxister förr, men en underlig sorts marxister, eller rättare sagt, tre underliga sorter. Först var det emigranterna som blivit utkastade från Europa, som gjorde sitt bästa men utan att lyckas vinna något gehör, därefter hade vi isolerade amerikanska grupper, som DeLeonisterna, vilka efter hand och i takt med deras egna misstag utvecklades till sekter, för det tredje har vi dilettanterna som attraherades av oktoberrevolutionen och sympatiserade med marxismen men uppfattade den som en exotisk lära som inte har mycket med Förenta staterna att göra. Deras tid är förbi. Nu gryr en ny epok av proletarietets självständiga klassrörelse och – genuin marxism. Också här kommer Amerika att med några snabba språng komma ikapp och passera Europa. Den progressiva tekniken och den progressiva sociala strukturen kommer att bana sin egen väg på teorins falt. Marxismens bästa teoretiker kommer att uppträda på amerikansk mark. Marx kommer att bli de avan-

cerade amerikanska arbetarnas lärofader. För dem kommer detta sammandrag av det första bandet bara att bli det första steget på vägen mot den fullständiga Marx.

Kapitalismens bästa åskådningsexempel

När *Kapitalets* första band gavs ut för första gången, var den brittiska borgarklassens världsherravälde ännu ohotat. Varuekonomins abstrakta lagar förkroppsligades naturligtvis framför allt i det land där kapitalismen nått sin högsta grad av utveckling, dvs. där lämningarna från det förgångna var som minst. Även om han baserade sin analys främst på England, avsåg Marx inte bara England, utan hela den kapitalistiska världen. Han använde England eftersom det var den tidens bästa åskådningsexempel av kapitalismen.

I dag återstår blott minnet av den brittiska hegemonin. Kapitalismens förstfödslorett har blivit till en nackdel. Englands tekniska och ekonomiska struktur har blivit föråldrad. Landets världsposition beror nu mer på kolonialväldet, ett arv från det förgångna, än ekonomisk styrka. Här ligger för övrigt förklaringen till Chamberlains kristna mildhet gentemot fascisternas internationella förbrytargång, något som förvånat alla. Den engelska borgarklassen kan inte undgå att se hur dess ekonomiska tillbakagång blivit fullkomligt oförenlig med dess världsposition och att ett nytt krig skulle kunna bli det brittiska imperiets fall. Frankrikes ”pacifism” har i stort sett samma ekonomiska grund.

Tyskland har däremot kunnat dra nytta av den historiska efterblivenhetens fördelar för sin snabba kapitalistiska expansion, genom att skaffa sig Europas bästa teknik. Med sin smala nationsbas och knapphändiga naturtillgångar har Tysklands dynamiska kapitalism med tvingande nödvändighet förvandlats till den mest explosiva faktorn i stormakternas skakbalans. Hitlers hysteriska ideologi återspeglar bara den tyska kapitalismens hysteri.

Förutom åtskilliga historiskt betingade fördelar, hade Förenta staterna för sin utveckling förmånen av ett mycket större landområde och ojämförligt större naturtillgångar än Tyskland. Efter att vida ha överträffat Storbritannien, blev den nordamerikanska republiken i början av seklet världsbourgeoisins främsta fäste. Där fann alla kapitalismens inneboende möjligheter sitt högsta uttryck. Ingen annanstans på vår planet kan bourgeoisin på något vis överträffa vad den åstadkommit i dollarrepubliken, som blivit kapitalismens bästa åskådningsexempel i det tjugonde århundradet.

Av samma skäl som Marx föredrog att grunda sin framställning på engelsk statistik, engelska parlamentsprotokoll, engelska *Blå böcker* osv., har vi i vår blygsamma introduktion valt att hämta material huvudsakligen från Förenta staternas ekonomiska och politiska verklighet. Det behöver knappast påpekas att det utan större svårigheter skulle vara möjligt att finna jämförbara fakta och siffror från vilket annat kapitalistiskt land som helst. Men det skulle inte tillföra något avgörande. Slutsatserna skulle förbli oförändrade, illustrationerna bara mindre slående.

Den franska folkfrontens ekonomiska politik var, som en av dess finansmän så träffande uttryckte det, New Deal ”anpassad för lilleputianer”. Att en teoretisk analys är mer betjänt av jättedimensioner än lilleputianska format, är alldeles uppenbart. Det är själva omfattningen av Roosevelts experiment som visar att endast ett mirakel kan rädda det globala kapitalistiska systemet. Men nu råkar det vara så att den kapitalistiska produktionsutvecklingen satt stopp för produktionen av mirakel. Trots ett överflöd av besvärjelser och böner inträffar inga mirakel. Men det är klart att om kapitalismen någonstans mirakulöst skulle genomgå en förnyring, så skulle det inte vara någon annanstans än i Förenta staterna. Någon sådan förnyring har dock inte åstadkommit. Vad jättarna misslyckats med, kan Lilleputtarna aldrig klara. Det är av denna enkla anledning som vi koncentrerat vår undersökning till den amerikanska ekonomin.

Moderländer och kolonier

”Det industriellt mera utvecklade landet”, skrev Marx i förordet till första utgåvan av *Kapitalet*, ”visar det mindre utvecklade endast bilden av dess egen framtid.” Under inga omständigheter får denna tanke tas bokstavigt. En tillväxt av produktivkrafterna och en förvärrad social instabilitet är otvivelaktigt varje lands öde som slagit in på den borgerliga utvecklingens väg. Men skillnaderna i tempot och uttrycksformerna, som är genomgående för all mänsklig utveckling och i grunden har både naturliga och historiska orsaker, har inte bara blivit särskilt akuta under kapitalismen; de har också framkallat ett komplicerat system av inbördes underordning, exploatering och förtryck mellan länder av olika ekonomiskt slag.

Endast ett fåtal länder har fullständigt gått igenom den systematiska och logiska utveckling från hantverk via inhemska manufaktur till fabriker, som Marx så ingående analyserade. Handels-, industri- och finanskapital invaderade de underutvecklade länderna utifrån, förintade delvis de primitiva formerna hos den inhemska ekonomin och underordnade dem delvis västvärldens världsomfattande industriella och finansiella system. Under imperialismens piska såg sig kolonierna och halvkolonierna tvungna att lämna mellanstadierna därhän, samtidigt som de konstlat sökte klamra sig fast vid en eller annan nivå. Indiens utveckling var inte någon kopia av Englands utveckling; den var dess komplement. Men för att kunna förstå den sammansatta utvecklingen hos underutvecklade och beroende länder som Indien, är det nödvändigt att känna till det klassiska schema som Marx hämtade från Englands utveckling. Arbetsvärdelagen gäller såväl för de beräkningar som utförs av spekulanterna på Londonbörsen som växlingstransaktionerna i de mest undanskymda gränder i Haiderabad, frånsett att det i det senare fallet äger rum under enklare och mindre avancerade former.

Skillnaderna i utvecklingen har medfört fantastiska förmåner för de avancerade länderna, som, om än i varierande grad, fortsatt att utvecklas på de underutvecklades bekostnad, genom att exploatera dem, förvandla dem till sina kolonier, eller åtminstone göra det omöjligt för dem att kvalificera sig till den kapitalistiska aristokratin. Spanien, Holland, England och Frankrike skaffade sig sina rikedomar inte enbart från sina egna proletariats merarbete, inte enbart genom att utarma sin egen småbourgeois, utan även genom en systematisk plundring av besittningar bortom haven. Exploateringen av andra länder kompletterade och stärkte möjligheterna till klassexploatering.

Borgarklasserna i moderländerna kunde ge sina egna proletariat, i synnerhet deras övre skikt, en privilegierad ställning genom en del av de överprofiter som de samlat ihop i kolonierna. Utan detta skulle ingen stabil demokratisk regim över huvud taget ha varit möjlig. I dess yttersta form blev den borgerliga demokratin, och så är fortfarande fallet, ett styressätt som är möjligt bara i de mest aristokratiska och mest utsugande länderna. Antikens demokrati byggde på slaveri, imperialismens demokrati bygger på – koloniernas utplundring.

Förenta staterna, som formellt knappast har några kolonier, är emellertid det mest privilegierade av alla länder. De idoga immigranterna från Europa lade beslag på en enormt rik kontinent, utrotade den inhemska befolkningen, erövrade de bästa delarna av Mexico och roffade åt sig lejonparten av världens rikedomar. Det ackumulerade fettlagret räcker än i dag, t o m i nedgångens epok, till att smörja kugghjulen i demokratins maskineri.

Precis som de teoretiska nalyserna visar de senaste historiska erfarenheterna att utvecklingsnivån och stabiliteten hos en demokrati står i omvänd proportion till klassmotsättningarnas intensitet. I mindre privilegierade kapitalistiska länder (å ena sidan Ryssland; å den andra, Tyskland, Italien och liknande), som inte hade möjlighet att frambringa någon stor och stabil arbetararistokrati, utvecklades aldrig demokratin särskilt långt, utan dukade relativt lätt under för diktaturen. Kapitalismens fortskridande förlamning bereder emellertid samma öde åt även demokratierna i de mest privilegierade och rika länderna, den enda skillnaden ligger i

tidpunkten. Den okontrollerbara försämringen av arbetarnas levnadsstandard ger borgarklassen allt mindre möjligheter att ge massorna rätt att delta i det politiska livet, t o m inom den borgerliga parlamentarismens begränsade ramar. Varje annan förklaring till den påtagliga processen av fascismens undanträngande av demokratin är en idealistisk förfälskning av verkligheten, antingen bedrägeri eller självbedrägeri.

Samtidigt som imperialismen förgör demokratin i kapitalets gamla moderländer, hindrar den demokratins framväxt i de underutvecklade länderna. Det faktum att inget av de koloniala eller halvkoloniala länderna under den nya epoken har genomgått någon demokratisk revolution – framför allt i fråga om agrara relationer – beror uteslutande på imperialismen, som blivit den främsta bromsen för ekonomiska och politiska framsteg. Samtidigt som de plundrar de underutvecklade ländernas naturrikedomar och avsiktligt sätter hinder för deras oberoende industriella utveckling, ger monopolmagnaterna och deras regeringar de mest reaktionära, parasitära och halvfeodala delarna av de inhemska utsugarna ekonomiskt, politisk och militärt understöd. På konstlad väg bibehållet agrart barbari är den nuvarande världsekonominns grävsta uttryck. De koloniala folkens frihetskamp passerar mellanstadierna, förvandlas med nödvändighet till en kamp mot imperialismen och blir därmed förbunden med proletariats kamp i moderländerna. Koloniala revolter och krig skakar kapitalismens grundvalar mer än någonsin och gör tanken på kapitalismens pånyttfödelse allt mindre trolig.

En planerad världsekonomi

Kapitalismen har lyckats med den historiska dubbla bedriften att föra tekniken till dess nuvarande höga nivå och länka samman hela världen till en ekonomisk enhet. Därigenom har den lagt den materiella grunden till ett systematiskt användande av hela vår planets resurser. Men kapitalismen klarar inte av att fullfölja denna krävande uppgift. Dess expansion hämmas alltjämt av de begränsade nationalstaterna med deras tullstationer och arméer. Men produktivkrafterna har sedan länge vuxit ur nationalstatens gränser. Det som en gång var en progressiv faktor i historien har blivit ett outhärdligt hinder. De imperialistiska krigerna är ingenting annat än produktivkrafterna som exploderar mot statsgränser som blivit dem alltför trånga. Den sk nationella självförsörjningens program har ingenting att göra med ett återvändande till en själv tillräcklig, begränsad ekonomi. Vad det handlar om är att den nationella basen förbereds för krig.

Efter Versaillesfredens undertecknande trodde man allmänt att jordklotet nu var slutgiltigt uppdelat. Men de senaste händelserna har visat att vår planet fortfarande har landområden som ännu inte blivit plundrade eller tillräckligt plundrade. Italien har förslavat Abessinien. Japan försöker ta över Kina. Trött på att vänta på att återfå sina gamla kolonier har Tyskland förvandlat Tjeckoslovakien till en koloni. Italien har gått in i Albanien. Balkanhalvöns öde är osäkert. Förenta staterna oroas av "de utomstående" intrång i Latinamerika. Kampen om kolonierna är fortfarande en hörnpelare i den imperialistiska kapitalismens politik. Hur ingående världen än är uppdelad så upphör aldrig denna process utan ställer om och om igen på dagordningen frågan om en ny omfördelning av världen i enlighet med de senaste maktförskjutningarna mellan de olika imperialistiska stormakterna. Detta är den verkliga bakgrunden till dagens återupprustningar, diplomatiska konvulsioner och militära allianser.

Alla försök att beskriva det förestående kriget som en konfrontation mellan demokrati och fascism vittnar endast om okunnighet eller ren dumhet. Politikens former växlar, men den kapitalistiska aptiten består. Om en fascistisk regim i morgon skulle upprättas på endera sidan av Engelska kanalen – och det finns knappast någon som kan förneka denna möjlighet – så skulle diktatorerna i Paris och London ha lika liten förmåga att ge upp sina kolonier som Mussolini och Hitler kan ge upp sina krav på kolonier. Den våldsamma och hopplösa kampen för en ny uppdelning av världen följer obevekligt av det kapitalistiska systemets dödliga kris.

Delreformer och lappverk kommer inte att hjälpa. Den historiska utvecklingen har nått ett av de avgörande skeden när endast ett direkt ingripande av massorna kan sopa bort de reaktionära hindren och lägga grunden till ett nytt styre. Avskaffandet av det privata ägandet av produktionsmedlen är den första förutsättningen för planekonomin, dvs. att förnuftet införs på de mänskliga relationernas område, till att börja med på nationell och så småningom på global nivå. När den väl har börjat, kommer den socialistiska revolutionen att spridas från land till land, med oändligt större kraft än varmed fascismen sprider sig i dag. Med de utvecklade ländernas exempel och hjälp kommer också de underutvecklade länderna att svepas med av socialismens flodvåg. De genomruttna tullmurarna kommer att falla. De motsättningar som sliter sönder Europa och hela världen kommer att finna en naturlig och fredlig lösning inom ramen för ett Europas förenade socialistiska stater, liksom i andra delar av världen. Den befriade mänskligheten kommer att sträcka sig i sin fulla längd.

Coyoacán, D.F., Mexico.

18 april 1939

Översättning: Offensiv. Reviderat och bearbetad av Martin Fahlgren och Göran Källqvist

Kapitalets produktionsprocess

I. Vara och pengar

1. Vara och pengar

I de samhällen, där det kapitalistiska produktionssättet härskar, uppträder rikedomens som en ”oerhörd varuanhopning”, den enskilda varan som dess elementarform. Vår undersökning börjar därför med en analys av varan.

Varan är först och främst ett yttre föremål, ett ting, som genom sina egenskaper tillfredsställer mänskliga behov av något slag. Karaktären av dessa behov, om de t.ex. har sitt upphov i magen eller fantasin, ändrar ingenting i sak. Det är här inte heller fråga om hur saken tillfredsställer det mänskliga behovet, om omedelbart som livsmedel, d.v.s. som förbrukningsartikel, eller på en omväg, som produktionsmedel.

Varje nyttigt ting, såsom järn, papper o.s.v., är att betrakta ur två synpunkter, med hänsyn till kvalitet och till kvantitet. Varje sådant ting är en helhet av många egenskaper och kan därför göra nytta på olika sätt. Upptäckten av dessa olika sätt och därmed tingens mångsidiga användbarhet är en produkt av det historiska skeendet.

Ett tings användbarhet gör det till ett bruksvärde. Men denna användbarhet svävar inte i luften. Betingad av varukroppens egenskaper existerar den inte utan densamma. Varukroppen själv, såsom järn, vete, diamant o.s.v., är därför ett bruksvärde eller en nyttighet.

Bruksvärdet förverkligas endast i användningen eller konsumtionen. Bruksvärden bildar rikedomens materiella innehåll, vilken dess samhälleliga form än må vara. I den samhällsform, som vi har att undersöka, utgör de samtidigt de materiella bärarna av bytesvärdet. Bytesvärdet uppträder framförallt som det kvantitativa förhållande, den proportion, vari ett slags bruksvärden utbyts mot ett annat slags bruksvärden, ett förhållande, som ständigt växlar med tid och plats.

Låt oss ta två varor, t.ex. vete och järn. Vilket deras utbytesförhållande än är, kan det alltid framställas i en ekvation, i vilken ett givet kvantum vete sättes lika med ett visst kvantum järn, t.ex. ett quarter vete = a centner järn. Vad innebär denna ekvation? Att något gemensamt och av samma storlek existerar i två olika ting. Bägge är alltså lika något tredje, som i och för sig varken är det ena eller det andra. Vart och ett av dem bägge måste, såvitt de är bytesvärden, kunna reduceras till detta tredje.

Detta gemensamma kan inte vara en geometrisk, fysikalisk, kemisk eller annan naturegenskap hos varorna. Deras kroppsliga egenskaper kommer över huvud taget i betraktande, endast i den mån de gör dem nyttiga, alltså till bruksvärden. Men å andra sidan är det just abstraktionen från deras nyttokaraktär, som skenbarligen karakteriserar varornas utbytesförhållande.

Bortser man nu från varukropparnas bruksvärde, så återstår dem endast en egenskap, nämligen att vara arbetsprodukter. Emellertid har även arbetsprodukten redan förvandlats under våra händer. Bortser vi från dess bruksvärde, då bortser vi också från de kroppsliga beståndsdelar, som gör den till ett bruksvärde. Det är inte längre fråga om bord eller hus eller garn eller något annat nyttigt ting. Arbetsproduktens hela struktur är utplånad. Nu är det inte heller fråga om en produkt av snickararbete eller byggnadsarbete eller spinneriarbete eller eljest av något bestämt produktivt arbete. Med arbetsproduktens nyttokaraktär försvinner också nyttokaraktären av de däri representerade arbetena, och samtidigt försvinner de olika konkreta formerna av dessa arbeten, vilka nu inte längre går att skilja från varandra utan alla är reducerade till ett och samma mänskliga arbete, till abstrakt mänskligt arbete.

Dessa ting uttrycker nu endast ett: att vid dess produktion mänskligt arbete förbrukats och mänskligt arbete anhopats. Såsom kristaller av denna för dem alla gemensamma, samhälliga substans utgör de värden – varuvärden.

Ett bruksvärde eller en nyttighet har alltså ett värde, endast därför att abstrakt mänskligt arbete däri har blivit förkroppsligat, materialiserat. Hur mäter man då storleken av dess värde? Genom den mängd ”värdebildande substans”, som däri innehålls, av arbetet. Arbetskvantiteten själv mätes med dess utsträckning i tiden, och arbetstiden åter har sitt mått i bestämda tidsenheter, timmar, dagar o.s.v.

Samhällets sammanlagda arbetskraft, som yttrar sig i varumarknadens värden, gäller här som en och samma mänskliga arbetskraft, ehuru den består av otaliga individuella arbetskrafter. Var och en av dessa individuella arbetskrafter är samma mänskliga arbetskraft som varje annan, såvitt den äger karaktären av en samhällig genomsnittsarbetskraft och alltså vid produktionen av en vara endast behöver använda den i genomsnitt nödvändiga eller samhälligt nödvändiga arbetstiden. Samhälligt nödvändig arbetstid är den arbetstid, som behövs för att framställa ett bruksvärde under föreliggande, samhälligt normala produktionsbetingelser och med samhällig genomsnittsgång av skicklighet och intensitet i arbetet. Efter ångvävstolens införande i England t.ex. blev kanske hälften så mycket arbete tillräckligt för att förvandla ett givet kvantum garn till väv. Den engelske handvävaren behövde i själva verket för denna förvandling samma arbetstid som förr. Men produkten av hans individuella arbetstimme utgjorde nu inte mer än en halv samhällig arbetstimme och gav därför endast hälften av det tidigare värdet. Det är alltså endast den samhälligt nödvändiga arbetskvantiteten eller den för framställning av ett bruksvärde samhälligt nödvändiga arbetstiden, som bestämmer dess värdestorlek. Den enskilda varan är här i det hela taget att betrakta som genomsnittsexemplar av sin art.

Värdet av en vara förhåller sig till värdet av varje annan vara, som den för den ena varans produktion nödvändiga arbetstiden förhåller sig till den för den andras produktion nödvändiga arbetstiden. I allmänhet: ju större arbetets produktivkraft är, desto mindre den för en artikels tillverkning behövliga arbetstiden, desto mindre den däri kristalliserade arbetsmängden, desto mindre dess värde. Omvänt: ju mindre arbetets produktivkraft, desto större den för en artikels framställning nödvändiga arbetstiden, desto större dess värde. En varas värdestorlek växlar alltså direkt med kvantiteten och omvänt mot produktiviteten av det arbete, som tar gestalt i varan.

Ett ting kan vara bruksvärde utan att vara värde. Detta är fallet, om dess nytta för människan inte förmedlas av arbete. Så t.ex. luft, orörd mark, naturlig äng, vildväxande skog o.s.v. Ett ting kan vara nyttigt och en produkt av mänskligt arbete utan att därigenom bli en vara. Den som med sin produkt tillfredsställer sitt eget behov, skapar visserligen bruksvärde men ingen vara. För att producera varor är det inte nog att producera bruksvärde; man måste producera bruksvärde för andra, samhälligt bruksvärde. Och inte bara rätt och slätt för andra. Medeltidsbonden producerade skattespannmål för feodalherren, tiondespannmål för prästen. Men varken skattespannmål eller tiondespannmål blev varor, fastän de var producerade för andra. För att bli vara måste produkten genom utbytet överföras till den, som skall nyttja den som bruksföremål. Sist och slutligen kan inget ting ha värde utan att vara bruksföremål. Är det utan nytta, så är också arbetet däruti förbrukat utan nytta, räknas inte som arbete och bildar därför inget värde.

Ursprungligen framträder varan för oss som ett slags tvillingväsen: bruksvärde och bytesvärde. Senare visade det sig, att inte heller arbetet äger samma karaktär, då det är uttryckt i värdet, som då det frambringar bruksvärden. Denna tvillingnatur hos det i varorna nedlagda

arbetet har först av mig blivit kritiskt påvisad. Denna punkt är själva kärnpunkten, då det gäller att förstå den politiska ekonomin, och skall därför närmare belysas här.

Vi tar två varor, t.ex. en rock och 10 alnar linneväv. Vi antar, att rocken har dubbelt så stort värde som 10 alnar linneväv, alltså: om 10 alnar linneväv = W , så är rocken = $2W$.

Rocken är ett bruksvärde, som tillfredsställer ett speciellt behov. För att framställa den krävs ett bestämt slag av produktiv verksamhet, som bestämmas av ändamål, förfaringssätt, föremål, medel och resultat. Det arbete, vars nytta ter sig som ett produktens bruksvärde eller vars produkt är ett bruksvärde, kallar vi kort och gott nyttigt arbete. Ur denna synpunkt betraktas det alltid med avseende på sin nyttoeffekt.

Liksom rock och linneväv är kvalitativt olika bruksvärden, så är också de arbeten, som gett upphov till dem, kvalitativt olika – skrädderi och väveri. Sammanfattningen av de olikartade bruksvärdena eller varukropparna svarar mot en sammanfattning av lika mångfaldigt varierande, till släkte, art, familj, underart, varietet olika nyttoarbeten – en samhällelig arbetsdelning. Den är ett varuproduktionens existensvillkor, ehuru varuproduktion vice versa inte är något villkor för den samhälleliga arbetsdelningen.

I ett samhälle, vars produkter allmänt antar formen av varor, d.v.s. i ett samhälle av varuproducenter, utvecklas denna kvalitativa skillnad mellan nyttiga arbeten, vilka – inbördes oavhängiga – bedrivs som privatföretag av självständiga producenter, till ett vittförgrenat system, till en samhällelig arbetsdelning.

Bruksvärdena rock, linneväv o.s.v. kort sagt alla varukroppar, utgör föreningar av två element, råmaterial och arbete. Människan kan i sin produktion inte förfara annorlunda än naturen själv, d.v.s. blott förändra naturens former. Och än mer. I arbetet med själva omformningen understödes hon oavbrutet av naturkrafter. Arbete är alltså inte den enda källan till de genom arbete producerade bruksvärdena, till den materiella rikedom. Som William Petty säger: Arbetet är dess fader och jorden dess moder.

Vi övergår nu från varan som bruksföremål till varuvärdet. Enligt vårt antagande har rocken dubbelt så stort värde som linneväven. Detta är emellertid endast en kvantitativ skillnad, som inte i första hand intresserar oss. Vi erinrar därför om att, ifall rocken har ett dubbelt så stort värde som 10 alnar linneväv, så har 20 alnar linneväv samma värde som en rock. Som värden är rock och linneväv ting av samma substans, objektiva uttryck för likartat arbete. Men skrädderi och väveri är kvalitativt olika arbeten. Skrädderi och väveri är, ehuru kvalitativt olika produktiva verksamheter, dock bägge produktivt utnyttjande av mänsklig hjärna, muskler, nerver, händer o.s.v., och i denna mening är bådadera mänskligt arbete. De är endast två olika former för utnyttjande av mänskligt arbete. Varans värde representerar emellertid helt enkelt mänskligt arbete, förbrukning av mänskligt arbete över huvud taget.

Det enkla genomsnittsarbetet självt växlar karaktär i olika länder och under olika kulturepoker men är dock i varje existerande samhälle något givet. Komplicerat arbete betecknar endast *potentierat* eller snarare *multipliserat* enkelt arbete, sålunda att ett mindre kvantum komplicerat arbete är lika med ett större kvantum enkelt arbete.

På samma sätt som man alltså i värdena rock och linneväv har abstraherat skillnaden i deras bruksvärden, så abstraherar man också i de arbeten, som är nedlagda i dessa värden, skillnaden i deras nyttoformer, skrädderiet och väveriet. Liksom bruksvärdena rock och linneväv är föreningar av ändamålsenligt produktiva verksamheter och tyg och garn, medan värdena rock och linneväv däremot endast är likartad arbetssubstans, så har också de i dessa värden ingående arbetena sin betydelse inte genom sitt produktiva förhållande till tyg och garn utan blott som förbrukning av mänsklig arbetskraft.

Men rock och linneväv är inte bara värden överhuvud utan värden av bestämd storlek, och enligt vårt antagande är rocken värd dubbelt så mycket som 10 alnar linneväv. Varav denna skillnad i värdestorlek? Jo, i linneväven är nedlagt endast hälften så mycket arbete som i rocken, så att vid den senares produktion arbetskraften måste utnyttjas under dubbelt så lång tid som vid produktionen av den förstnämnda.

Ett större kvantum bruksvärde utgör i och för sig större materiell rikedom: två rockar är mer än en. Med två rockar kan man klä två människor, med en rock endast en o.s.v. Men likväl kan den ökande mängden av materiell rikedom motsvaras av en samtidig minskning av dess värdestorlek.

Denna motsatta rörelse är en följd av arbetets dubbelkaraktär. Allt arbete är å ena sidan förbrukning av mänsklig arbetskraft i fysiologisk mening, och i denna sin egenskap av samma mänskliga eller abstrakt mänskliga arbete bildar det varuvärdet. Allt arbete är å andra sidan förbrukning av mänsklig arbetskraft i en speciell, planmässig form, och i denna sin egenskap av konkret, nyttigt arbete producerar det bruksvärden.

Denna tvillingnatur hos det i varorna nedlagda arbetet har först av mig blivit kritiskt påvisad. Denna punkt är själva kärnpunkten, då det gäller att förstå den politiska ekonomin, och skall därför närmare belysas här.

Varorna kommer till i form av bruksvärden eller varukroppar, såsom järn, linneväv, vete o.s.v. Detta är deras miljöbundna naturalform. De är dock varor endast på grund av sin dubbla roll av på en gång bruksföremål och värdebärare. De uppträder därför såsom varor eller har formen av varor, endast då de äger en dubbelform: naturalform och värdeform.

Om vi säger: som värden är varorna blott och bart substanser av mänskligt arbete, så reducerar vår analys dem till abstraktionen värde men ger dem ingen från deras naturalformer skiljaktigt värdeform. Annorlunda i värdeförhållandet mellan en vara och en annan. Dess värdekaraktär framträder här genom dess egen relation till den andra varan.

Det enklaste värdeförhållandet är uppenbarligen värdeförhållandet mellan en vara och en enda annan vara, likgiltigt vilken. Värdeförhållandet mellan två varor ger därför det enklaste värdeuttrycket för en vara.

Hemligheten med alla värdeformer ligger i denna enkla värdeform. Analysen därav erbjuder därför den egentliga svårigheten. Här spelar två olikartade varor, i vårt exempel linneväv och rock, tydligen två olika roller. Linnevävens värde uttryckes i rocken, och rocken tjänar som material för detta värdeuttryck. Den första varan spelar en aktiv, den senare en passiv roll. Den första varans värde är framställt som relativt värde, eller varan befinner sig i relativ värdeform. Den andra varan fungerar som ekvivalent eller befinner sig i ekvivalentform.

Relativ värdeform och ekvivalentform är sammanhörande, ömsesidigt varandra betingade, oskiljbara moment men samtidigt varandra uteslutande eller motsatta ytterligheter, d.v.s. poler för ett och samma värdeuttryck; de delar alltid upp sig på de varor, som värdeuttrycket sätter i förhållande till varandra.

Huruvida en vara befinner sig i relativ värdeform eller i den motsatta ekvivalentformen, beror uteslutande på dess tillfälliga funktion i värdeuttrycket, d.v.s. därpå, om den är den vara, vars eget värde uttryckes, eller den vara, genom vilken värde uttryckes.

I linnevävens värdeförhållande gäller rocken som dess kvalitativa like, som ett ting av samma natur, emedan den är ett värde. Den gäller därför här som ett ting, vari värde framträder, eller som i sin konkreta naturalform representerar värde. Vid tillverkningen av rocken har mänskligt arbete, i form av skrädleri, faktiskt förbrukats. I densamma finns alltså mänskligt arbete koncentrerat. Från denna synpunkt är rocken "bärare av värde", ehuru denna dess egenskap

inte skiner igenom ens den mest trådslitna. Och i linnevävens värdeförhållande bedöms den endast från denna sida, som förkroppsligat värde, som värdekropp.

I det värdeförhållande, vari rocken bildar linnevävens ekvivalent, har formen rock alltså rollen av värdeform. Värdet av varan linneväv uttrycks alltså i varan rocks kropp, värdet av en vara i en annan varas bruksvärde.

Man ser, att allt vad analysen av varuvärdet förut lärt oss, det säger oss linneväven själv, så snart den träder i relation till en annan vara, rocken. Det är blott så, att den avslöjar sina tankar på sitt eget invanda språk, varuspråket. För att säga, att arbete i den abstrakta egenskapen av mänskligt arbete bildar dess eget värde, säger den, att rocken, såvitt den är likställd, alltså är värde, består av samma arbete som linneväven. För att säga, att dess sublima värdetillvaro är skild från dess styvstärkta linnekropp, säger den, att värde ser ut som en rock, och att den därför själv i sin egenskap av värdeting är lik rocken, såsom det ena ägget liknar det andra.

Ekvationen: "20 alnar linneväv = 1 rock eller: 20 alnar linneväv är värda 1 rock" förutsätter, att 1 rock innehåller precis lika mycket värdesubstans som 20 alnar linneväv, att bägge varukvantiteterna alltså kostar alldeles lika mycket arbete eller lika lång arbetstid. Men den för produktionen av 20 alnar linneväv eller 1 rock nödvändiga arbetstiden växlar med varje förändring i väveriets eller skradderiets produktivkraft. Hur en sådan förändring inverkar på det relativa uttrycket för värdestorleken, skall nu närmare undersökas.

I. Vi antar, att linnevävens värde varierar, medan rockvärdet förblir konstant. II. Vi antar, att linnevävens värde förblir konstant, medan rockvärdet varierar. III. Vi antar, att de för produktion av linneväv och rock nödvändiga arbetsmängderna samtidigt växlar i samma riktning och samma proportion. V. Vi antar, att den för produktion av linneväv och rock nödvändiga arbetstiden, och därmed deras värden, undergår förändring samtidigt i samma riktning men i olika intensitet eller också i motsatt riktning o.s.v. En varas relativa värde kan växla, även om dess värde förblir konstant. Dess relativa värde kan förbli konstant, ehuru dess värde växlar, och slutligen behöver samtida förändringar i dess värdestorlek och i det relativa uttrycket för denna värdestorlek ingalunda täcka varandra.

En varas ekvivalentform är formen för dess omedelbara utbytbarhet mot en annan vara.

Den första egendomligheten hos ekvivalentformen, som frapperar betraktaren, är denna: bruksvärde förvandlas till uppenbarelseform för sin motsats, värdet. Varans naturalform förvandlas till värdeform. En andra egendomlighet för ekvivalentformen är, att konkret arbete omvandlas till en företeelseform för sin motsats, abstrakt mänskligt arbete.

Den i varan dolda inre motsatsen mellan bruksvärde och värde kommer alltså fram genom en yttre motsats, d.v.s. genom förhållandet mellan två varor, i vilket den ena varan, *vars* värde skall uttryckas, direkt endast gäller som bruksvärde, den andra varan, *vari* värdet uttryckes, direkt endast som bytesvärde. En varas enkla värdeform är alltså den enkla företeelseformen för den i varan inneboende motsatsen mellan bruksvärde och värde.

Emellertid övergår den enskilda värdeformen av sig själv i en fullständigare form. Allt eftersom den alltså träder i värdeförhållande till det ena eller andra varuslaget, uppkommer åtskilliga enkla värdeuttryck för en och samma vara. Antalet möjliga värdeuttryck för varan begränsas endast av antalet från densamma skilda varuarter. Dess enstaka värdeuttryck övergår därmed i en obegränsad serie av olika, enkla värdeuttryck.

Genom sin värdeform står linneväven nu inte heller i samhälleligt förhållande till endast en enstaka annan varuarter utan till hela varuvärlden. Som vara är den medborgare i den världen. Samtidigt innebär den ändlösa raden av dess uttryck, att varuvärdet är likgiltigt visavi den speciella form av bruksvärde, vari det kommer till synes.

I den första formen: 20 alnar linneväv = 1 rock, kan det vara en tillfällig omständighet, att dessa två varor är bytbara i ett bestämt kvantitativt förhållande. I den senare formen skyntar däremot genast en utgångspunkt, som är väsentligen skild från den tillfälliga företeelsen och bestämmer denna.

För det första är varans relativa värdeuttryck ofullständigt, emedan den serie, som representerar det, aldrig tar slut. För det andra skapar den en brokig mosaik av osammanhängande och olikartade värdeuttryck. Om slutligen varje värde uttryckes i denna utvecklade form, så blir varje varas relativa värdeform en från varje annan varas relativa värdeform skiljaktig, oändlig serie värdeuttryck.

Bristerna i den utvecklade relativa värdeformen återspeglas i den motsvarande ekvivalentformens. Det tillfälliga förhållandet mellan två individuella varuägare bortfaller. Det blir uppenbart, att det inte är utbytandet, som reglerar varornas värdestorlek, utan tvärtom varornas värdestorlek, som reglerar deras bytesförhållanden.

Om en man utbyter sin linneväv mot ett flertal andra varor och därmed uttrycker dess värde i en rad andra varor, så måste självfallet även alla de andra varuägarna utbyta sina varor mot linneväv och därmed uttrycka sina olika varors värden i en och samma tredje vara, i linneväv. Vi får en allmän värdeform: rock = 20 alnar linneväv, 10 pd te = 20 alnar linneväv, 40 pd kaffe = 20 alnar linneväv, 1 quarter vete = 20 alnar linneväv, 2 uns guld = 20 alnar linneväv, 1/2 ton järn = 20 alnar linneväv, x vara A = 20 alnar linneväv o.s.v. Varorna uttrycker nu sina värden 1) enkelt, i en enda vara, 2) enhetligt, i en och samma vara.

I linnevävsgestalt är värdet av varje vara nu inte bara skilt från sitt eget bruksvärde utan från allt bruksvärde, och just därigenom får det för alla varor gemensamma sitt uttryck. Först denna form ställer därför verkligen varorna i relation till varandra såsom värden eller låter dem agera gentemot varandra som bytesvärden.

Den allmänna värdeformen, som framställer arbetsprodukterna endast som substanser av odifferentierat mänskligt arbete, visar genom sin egen konstruktion, att den är varuvärldens samhälleliga uttryck. Så uppenbarar den, att i denna värld arbetets allmänt mänskliga karaktär utformar dess specifikt samhälleliga karaktär.

Mot den relativa värdeformens utvecklingsgrad svarar ekvivalentformens. Men – och det bör observeras – ekvivalentformens utveckling är endast uttrycket för och resultatet av den relativa värdeformens utveckling. Det är från denna initiativet utgår.

En varas enkla eller isolerade relativa värdeform gör en annan vara till speciell ekvivalent. Det relativa värdets utvecklade form, detta uttryck av en varas värde i alla andra varor, ger dem olikartade speciella ekvivalentformer. Slutligen blir en särskild varuart allmän ekvivalent, emedan alla andra varor använder den som material för sin enhetliga, allmänna värdeform.

En vara, linneväven, är därmed i ett tillstånd av omedelbar bytbarhet med alla andra varor eller i omedelbart samhällelig form, försåvitt inga andra varor befinner sig i detta tillstånd. Omvänt är den vara, som tjänstgör som allmän ekvivalent, utesluten från varuvärldens enhetliga och därmed allmänna relativa värdeform.

Den specifika varuart, med vars naturalform ekvivalentformen samhälleligt växer samman, blir penningvara eller fungerar som pengar. Det blir dess specifikt samhälleliga funktion och därmed dess samhälleliga monopol att inom varuvärlden spela den allmänna ekvivalentens roll.

Det är en bestämd vara, som historiskt erövrat detta privilegium. Det är guld.

Vi får vi penningformen. 20 alnar linneväv = 2 uns guld, 1 rock = 2 uns guld, 10 pd te = 2 uns guld, 40 pd kaffe = 2 uns guld, 2 uns guld = 2 uns guld, 1 quarter vete = 2 uns guld, 1/2 ton järn = 2 uns guld, x vara A = 2 uns guld.

Guld kan träda de andra varorna till mötes som pengar, endast om det redan förut mött dem som vara. Liksom alla andra varor fungerade det som ekvivalent, som enstaka ekvivalent i sporadiska bytesaffärer, som speciell ekvivalent vid sidan av andra varuekvivalenter. Så småningom kom det att i trängre eller vidare kretsar fungera som allmän ekvivalent.

Så snart det erövrat denna monopolställning bland varuvärldens värdeuttryck, blir det penningvara, och först från det ögonblick, då det redan blivit penningvara, har den allmänna värdeformen förvandlats till penningform.

En vara ser vid första ögonkastet ut att vara en självklar, trivial sak. En analys av den visar, att den är ett mycket invecklat ting, fullt av metafysisk spetsfundighet och teologiska griller. Såsom bruksvärde är det ingenting gåtfullt med den. Det är solklart, att människan genom sin verksamhet förändrar naturmaterialets form i en för henne själv nyttig riktning. Så förändras ju t.ex. träets form, då man gör ett bord därav. Inte desto mindre förblir bordet trä, ett vanligt sinnligt ting.

Men så snart det uppträder som vara, förvandlas det till ett ting med övernaturliga egenskaper. Det står inte bara med sina fötter på marken, utan det ställer sig på huvudet i förhållande till alla andra varor och utvecklar ur sitt trähuvud fantasier, som är mycket besynnerligare, än om det av sig själv skulle börja dansa.

Varans mystiska karaktär har inte sin upprinnelse i dess bruksvärde, och den härleder sig inte heller från värdebestämningarnas innehåll. Vad är alltså orsaken till den gåtfulla karaktär, som arbetsprodukten får, så snart den antar varuform? Uppenbarligen är det just själva denna form.

Det hemlighetsfulla i varuformen består alltså helt enkelt däri, att varorna för människorna återspeglar deras eget arbetes samhällseliga karaktär som en objektiv egenskap hos själva arbetsprodukterna, som dessa tings samhällseliga naturegenskaper. Därmed återspeglas också producenternas samhällseliga förhållande till totalarbetet som ett samhällseligt förhållande mellan ting, som existerar utanför dem själva. Genom detta quidproquo blir arbetsprodukterna varor, d.v.s. ting med övernaturliga eller samhällseliga egenskaper. Det är endast ett bestämt samhällseligt förhållande mellan människorna själva, vilket här för dem antar fantasmaformen av ett förhållande mellan tingen. För att finna en analogi måste vi därför ta vår tillflykt till den religiösa världens dimmiga regioner. Här framträder den mänskliga hjärnans egna produkter såsom självständiga gestalter, som begåvats med eget liv och står i relation till varandra och till människorna. På samma sätt är det i varuvärlden med den mänskliga handens produkter. Detta kallar jag den fetischdyrkan, som vidlåder arbetsprodukterna, så snart de blir producerade som varor, och som därför är ouplösligt förenad med varuproduktionen.

Denna varuvärldens fetischkaraktär beror, som den föregående analysen redan visat, på det varuproducerande arbetets säregna samhällseliga karaktär. Bruksföremål kan överhuvud inte bli varor, annat än då de är produkter av inbördes självständiga privatarbeten. Sammanfattade utgör dessa privatarbeten det samhällseliga totalarbetet. Producenterna träder i samhällselig kontakt med varandra först genom utbytet av arbetsprodukter, och därför framgår det först genom varuutbytet, att deras privata arbeten har samhällselig karaktär. Eller: först genom de relationer, som uppkommer mellan producenterna inbördes, då de byter sina arbetsprodukter, visar det sig, att privatarbetena utgör länkar i det samhällseliga totalarbetet. För producenterna framstår därför deras privatarbetens samhällseliga inbördesförhållanden just så som de är, d.v.s. inte som direkt samhällseliga förhållanden mellan personerna i själva deras arbeten utan snarare som sakliga relationer mellan personerna och sociala relationer mellan tingen.

Först genom utbytet får arbetsprodukterna en samhälleligt likartad värdeexistens, som är skild från deras materiellt olikartade existens som bruksföremål. Denna uppspaltning av arbetsprodukten i nyttigt ting och värdeting träder praktiskt i funktion, först då utbytet redan vunnit tillräcklig omfattning och betydelse, då nyttigheter produceras för utbyte och tingens värdekaraktär blir aktuell redan vid själva tillverkningen. Från detta ögonblick får producenternas privatarbeten faktiskt en dubbel samhällelig karaktär. Å ena sidan måste de som bestämt nyttiga arbeten tillfredsställa ett bestämt samhälleligt behov och sålunda hävda sin ställning som länkar i totalarbetet, i den samhälleliga arbetsdelningens naturliga system. Å andra sidan tillfredsställer de sina egna producenters skiftande behov, endast i den mån varje nyttigt privatarbete kan bytas mot varje annat nyttigt privatarbete, alltså gäller som likvärdigt med varje annat arbete.

Privatproducenternas hjärna uppfattar denna dubbla samhälleliga karaktär av deras privatarbeten endast i de former, som gäller i det praktiska umgänget, i produktbytet. Den samhälleligt nyttiga karaktären av deras privatarbeten reflekteras alltså i den formen, att arbetsprodukten måste vara nyttig, nämligen för andra. Det samhälleliga förhållandet, att de olika slagen av arbete är inbördes lika, uppfattar de på det sättet, att materiellt olikartade ting, arbetsprodukterna, har en gemensam värdekaraktär.

Då människorna jämför sina arbetsprodukter såsom värden, är det alltså inte därför, att varorna för dem endast spelar rollen av yttre skal kring likartat mänskligt arbete. Tvärtom. Då de byter sina olikartade produkter och likställer dem som värden, jämför de också sina olikartade arbeten som mänskligt arbete. De vet inte om det, men de gör det. Därför står det inte alls skrivet utanpå värdet, vad det är. Värdet förvandlar snarare varje arbetsprodukt till en samhällelig hieroglyf. Senare söker människorna tyda hieroglyferna och avslöja hemligheten med deras egen samhälleliga produkt, ty bruksföremålens värdebestämning är människans samhälleliga produkt, lika mycket som språket är det. Den sena vetenskapliga upptäckten, att arbetsprodukterna i egenskap av värden endast är objektiva uttryck för i deras produktion förbrukat mänskligt arbete, bildar epok i mänsklighetens utvecklingshistoria men förjagar ingalunda intrycket av arbetets samhälleliga karaktär.

Om jag säger, att rockar, stövlar o.s.v. förhåller sig till linneväv som den allmängiltiga materialiseringen av abstrakt mänskligt arbete, så är ju tokigheten i ett sådant uttryck iögonenfallande. Men när producenterna av rockar, stövlar o.s.v. sätter dessa varor i relation till linneväv – eller till guld och silver, vilket inte förändrar saken – som allmängiltig ekvivalent, så ter sig för dem deras privatarbetens förhållande till det samhälleliga totalarbetet exakt i denna tokiga form.

Men dylika former utgör just den borgerliga ekonomins kategorier. De är samhälleligt giltiga, alltså objektiva tankeformer för produktionsförhållandena i detta historiskt bestämda samhälleliga produktionsätt, varuproduktionen. Varuvärldens hela mystik, allt trolleri och spökeri, som till följd av varuproduktionen omger arbetsprodukterna, försvinner därför så snart vi tar vår tillflykt till andra produktionsformer.

Om varorna kunde tala, skulle de säga: Vårt bruksvärde må intressera människan. Oss tillkommer det inte som ting. Vad som däremot sakligt tillkommer oss, är vårt värde. Vårt eget umgänge som varuföremål bevisar det. Det är endast som bytesvärden vi umgås med varandra. Det är ett besynnerligt förhållande, att tingens bruksvärde förverkligas för människan utan varubyte, alltså i det direkta förhållandet mellan ting och människa, värdet däremot endast i varubyte, d.v.s. i en samhällelig process. Man erinrar sig härvid den gode Dogberry, som undervisar nattvakten Seacoal: ”Goda anlag har man att tacka lyckan för, men skriva och läsa är naturgåvor.”

2. Bytesprocessen

Varorna kan inte själva gå till marknaden eller själva ombesörja varubyttet. Vi måste alltså se oss om efter deras handhavare, varuägarna. Varorna är ting och därför motståndslösa gentemot människan. Om de inte är medgörliga, kan hon bruka våld, med andra ord ta dem. För att sätta tingen i relation till varandra som varor måste varuägarna förhålla sig till varandra som personer, vilkas viljor bor i dessa ting. Var och en av dem tillägnar sig den andres vara endast med hans samtycke, i det han samtidigt avyttrar sin egen vara, allt i överensstämmelse med en viljeakt som är gemensam för dem bägge. Därför måste de ömsesidigt erkänna varandra som privatägare.

Detta rättsförhållande i form av ett avtal, juridiskt utformat eller inte, är ett viljeförhållande, vari det ekonomiska mellanhavandet återspeglas. Innehållet i detta rätts- eller viljeförhållande är givet genom själva det ekonomiska sammanhanget. Personerna existerar här för varandra endast som representanter för varor, alltså som varuägare. Under den fortsatta utvecklingen skall vi i huvudsak finna, att personernas ekonomiska karaktärsmasker endast är personifikation av de ekonomiska förhållandena, i det att personerna endast möter varandra som bärare av dessa förhållanden.

Hans vara äger för honom själv inte något omedelbart bruksvärde. Eljest skulle han inte släppa ut den i marknaden. Den har bruksvärde för andra. För honom har den direkt bruksvärde, endast emedan den är bärare av bytesvärde, är ett bytesmedel. Därför vill han avyttra den mot varor som motsvarar hans behov. Alla varor saknar bruksvärde för sina ägare men utgör bruksvärden för dem som inte är ägare. De måste alltså gå från hand till hand. Men de går från hand till hand med hjälp av varubyttet, och varubyttet ställer dem i relation till varandra som värden samt gestaltar dem som värden. Varorna måste alltså förvandlas till värden, innan de kan förvandlas till bruksvärden.

Å andra sidan måste de hävda sig som bruksvärden, innan de kan gestaltas som värden. Det mänskliga arbete som förbrukats på dem kan nämligen endast tas med i beräkningen, i den mån det är förbrukat i en för andra nyttig form. Endast utbytet kan utvisa, om arbetet är nyttigt för andra, och om dess produkter alltså tillfredsställer främmande behov.

Varje varuägare vill avyttra sin vara just i utbyte mot en annan vara, vars bruksvärde tillfredsställer hans behov. I detta fall är utbytet för hans del endast en individuell process. Å andra sidan vill han gestalta sin vara som värde, antingen den nu har bruksvärde för den andra varans ägare eller inte. I det fallet är utbytet för honom en allmänt samhällelig process. Men samma process kan inte samtidigt för alla varuägare vara endast individuell och tillika allmänt samhällelig.

Varubyttet börjar, där det primitiva samhället slutar, vid den punkt, då kontakterna med främmande samhällen eller medlemmar av främmande samhällen börjar. Men så snart föremålen väl blivit varor i samhällets relationer utåt, blir de det också genom återverkan i det inre samhällslivet. Deras kvantitativa bytesförhållande är till en början helt tillfälligt. Bytesvaror blir de genom sina ägares vilja att ömsesidigt avyttra dem. Behövet av främmande bruksföremål blir emellertid så småningom permanent, och bytets ideliga återupprepning gör det till en regelbunden samhällelig process. Med tiden måste därför åtminstone en del av arbetsprodukterna komma att avsiktligt produceras för bytesändamål. Från detta ögonblick markeras å ena sidan skillnaden mellan tingens användbarhet för det omedelbara behovet och deras bytesvärde. Å andra sidan blir deras kvantitativa bytesförhållande beroende av själva deras produktion. Vanan fixerar dem som värdestorheter.

I det direkta produktbytet är varje vara ett omedelbart bytesmedel för ägaren och ekvivalent för den som inte är ägare, dock endast i den mån den är bruksvärde för honom. Bytesartikeln

erhåller alltså inte någon värdeform, som är oberoende av dess eget bruksvärde eller av överlåtarens individuella behov. Nödvändigheten av en oberoende värdeform ökar med mångfalden och det ökande antalet av de varor, som ingår i bytesprocessen. Problemet och medlen att lösa det uppkommer samtidigt.

När en viss vara blir ekvivalent för åtskilliga andra varor, får den, om också inom snäva gränser, allmän eller samhällelig ekvivalentform. Denna allmänna ekvivalentform uppstår och förgår med den tillfälliga samhälleliga kontakt som skapade den. Oregelbundet och sporadiskt får den ena eller den andra varan ekvivalentform. Till en början kan det vara slumpen som avgör, vid vilken vara den fästes. I det stora hela blir dock två omständigheter avgörande. Penningformen förbindes antingen med de viktigaste importvarorna, vilka i själva verket är naturliga uttrycksformer för de inhemska produkternas bytesvärde, eller också med det bruksföremål som är huvudbeståndsdelen i den säljbara inhemska egendomen, t.ex. boskap.. Människan själv har ofta i slavgestalt gjorts till naturligt penningmaterial, vilket däremot aldrig skett med jord och mark. En dylik idé kunde endast uppstå i ett redan utbildat borgerligt samhälle.

Penningen är en nödvändig produkt av bytesprocessen, i vilken olikartade arbetsprodukter faktiskt blir likställda och därmed i själva verket förvandlas till varor. I samma utsträckning som arbetsprodukterna förvandlas till varor, fullbordas därför omvandlingen från vara till pengar.

Endast ett ämne, vars samtliga exemplar har samma likformiga kvalitet, kan vara en exakt manifestation av värdet eller av materialiserat, abstrakt och därför likartat mänskligt arbete. Å andra sidan, då skillnaden mellan värdestorheterna är rent kvantitativ, måste penningvaran kunna återge rent kvantitativa olikheter, och den måste alltså godtyckligt kunna delas och delarna åter godtyckligt kunna sammanfogas. Guld och silver har emellertid dessa egenskaper av naturen.

penningformen endast är en reflexverkan av en varas förhållande till alla andra varor. Att penningen är en vara, är därför en upptäckt endast för den som utgår från dess färdiga gestalt för att analysera den efteråt. Bytesprocessen ger åt den vara, som den förvandlar i pengar, inte dess värde utan dess speciella värdeform. Förväxlingen av dessa bägge bestämningar ledde till att man ansåg guldets och silvrets värden som imaginära. Emedan pengar i vissa funktioner kan ersättas med symboler för pengar, uppkom den andra villfarelsen, att pengar är rätt och slätt symboler.

Som varje annan vara kan penningens värdestorlek endast uttryckas i relation till andra varor. Dess eget värde är bestämt genom den för produktionen nödvändiga arbetstiden och uttryckes i det kvantum av varje annan vara, vars framställning kräver lika lång arbetstid. Då det inträder i cirkulationen som pengar, är dess värde redan givet.

. En vara synes inte bli pengar först därigenom, att andra varor uttrycker sina värden med dess hjälp, utan dessa andra varor synes omvänt uttrycka sina värden genom den, emedan den är pengar. Den förmedlande rörelsen försvinner i sitt eget resultat utan att lämna något spår efter sig. Utan egen medverkan finner varorna sin egen värdegestalt föreliggande färdig såsom en utanför dem själva existerande varukropp. Dessa ting, guld och silver, så som de kommer fram ur jordens innandöme, är tillika den omedelbara inkarnationen av allt mänskligt arbete. Därav penningens magi.

Penningfetischens gåta är därför endast varufetischens gåta, som blivit synlig och bländar ögonen.

3. Penningen eller varucirkulationen

Guldets första funktion består i att lämna varuvärlden material för dess värdeuttryck eller att framställa varuvärdena som liknämninga storheter, kvalitativt lika och kvantitativt jämförbara. Så fungerar det som allmän värdemätare, och endast genom denna funktion blir guld, den specifika ekvivalentvaran, i främsta rummet pengar.

Det är inte penningen som gör varorna kommensurabla. Tvärtom. Emedan alla varor såsom värden är förkroppsligat mänskligt arbete och därmed i och för sig kommensurabla, kan deras värden gemensamt mätas i samma specifika vara, varigenom denna förvandlas till gemensam värdemätare eller till pengar. Penningen som värdemätare är den nödvändiga uttrycksformen för varornas immanenta värde, arbetstiden.

En varas värdeuttryck i guld är dess penningform eller dess pris.

Priset eller varornas penningform är, liksom deras värdeform överhuvud, skilt från varornas påtagliga, reella kroppsform. Den är alltså endast en ideell eller tänkt form. Varuägaren måste därför låna dem sin tunga eller hänga papperslappar på dem för att meddela deras pris till yttervärlden. Varje varuägare vet att han inte behöver en gnutta verkligt guld för att uppskatta miljoner varuvärden i guld.

Om guld och silver samtidigt tjänstgör som värdemätare, så får alla varor två olika prisuttryck, guldpris och silverpris, som ostört löper vid sidan av varandra, så länge värdet förhållandet mellan guld och silver förblir oförändrat.

Varuvärdena förvandlas därvid till fingerade guldmängder, alltså trots varukropparnas förvirrande mångfald till liknämninga storheter, guldstorheter. De mätes och jämföres med varandra, som om de var olika guldmängder, och då uppstår en teknisk nödvändighet att jämföra dem med ett fixerat kvantum guld som måttsenhet. Denna måttsenhet utvecklas genom ytterligare indelning i alikvota delar till en måttskala. Guld, silver och koppar har redan sådana måttskalor i sina metallvikter.

Som värdemätare och prismåttstock har penningen två helt olika funktioner. Värdemätare är den såsom samhälleligt förkroppsligande av mänskligt arbete, prismåttstock däremot såsom fastställd metallvikt. Som värdemätare tjänar den till att förvandla de mångskiftande varornas värden i priser. Som prismåttstock mäter penningen dessa guldmängder. I värdemätaren mätes varorna såsom värden; prismåttstocken däremot mäter guldmängder med hjälp av en bestämd guldmängd, inte en guldmängds värde med en annan guldmängds vikt. För prismåttstocken måste en bestämd guldsvikt fixeras som måttsenhet. Prismåttstocken fyller sin funktion desto bättre, ju mindre måttsenheten är underkastad förändringar.

Hur än guldvärdet växlar, står ju de olika guldmängderna alljämt i samma värdeförhållanden till varandra.

En allmän stegring av varupriserna kan endast ske vid konstant penningvärde, om varuvärdena stiger, och vid konstanta varuvärden, om penningvärdet faller. Tvärtom kan en allmän sänkning av varupriserna endast inträffa vid konstant penningvärde, om varuvärdena faller, och vid konstanta varuvärden, om penningvärdet stiger. Således är det inte alls säkert, att stigande penningvärde medför en proportionell sänkning av varupriserna och fallande penningvärde proportionellt stigande varupriser. Detta gäller endast för varor med oförändrat värde.

Metallvikternas penningnamn skiljer sig så småningom från deras ursprungliga viktnamn. Pund t.ex. var från början penningnamnet på ett verkligt pund silver. Så snart guld uttränger silver som värdemätare, fastnar kanske samma namn vid 1/15 pund guld e. dyl., allt efter

värdeförhållandet mellan guld och silver. Pund som penningnamn och som vanligt viktnamn för guld är därmed skilda.

Då penningmåttstocken å ena sidan är rent schablonmässig men å andra sidan kräver allmän giltighet, blir den till sist reglerad genom lag. En bestämd viktsdel av den ädla metallen, t.ex. ett uns guld, uppdelas officiellt i alikvota delar, som får legala dopnamn, såsom pund, taler o.s.v. En sådan alikvot del, som sedan gäller som pengarnas egentliga måttsenhet, indelas ytterligare i andra delar med lagliga dopnamn, såsom shilling, penny etc. Som måttstock för metallpengarna fungerar alltså vissa bestämda metallvikter. Vad som ändrats är indelning och benämning.

Varorna omtalar på så sätt med hjälp av sina penningnamn vad de är värda, och när ett tings värde skall bestämmas och därför uttryckes i pengar, tjänar pengarna som räknepengar.

Priset är penningnamnet på det i varan nedlagda arbetet. Det följer därför av sig självt, att varan och den penningmängd, vars namn är varans pris, har samma värde, liksom över huvud en varas relativa värdeuttryck alltid är ett uttryck för att två varor har samma värde.

Men omvänt följer dock härav inte, att det uttryck som priset utgör för detta bytesförhållande nödvändigtvis sammanfaller med varans värdestorlek.

Varans värdestorlek ger alltså uttryck för en nödvändig, i dess framställning inneboende relation till den samhällliga arbetstiden. Med värdestorlekens förvandling till pris visar sig denna nödvändiga relation som bytesförhållandet mellan en vara och den utanför densamma existerande penningvaran. Men i denna relation kan inte endast varans värdestorlek uttryckas utan även det högre eller lägre pris, för vilket den under givna betingelser kan avyttras.

Sannolikheten för att pris och värdestorlek inte skall överensstämja, d.v.s. prisets avvikande från värdestorleken, ligger alltså i själva prisformen. Detta är inte någon brist hos prisformen utan gör den tvärtom till en tillfredsställande form för ett produktionssätt, där regeln endast gör sig gällande som regellöshetens blint verkande genomsnittslag.

Prisformen kan inrymma en kvalitativ motsägelse, så att priset överhuvud upphör att vara ett värdeuttryck, ehuru penningen endast är varans värdeform. Ting som i och för sig inte är några varor, t.ex. samvete, ära o.s.v., kan av ägarna säljas för pengar och sålunda genom sitt pris erhålla formen av varor. Ett ting kan alltså formellt ha ett pris utan att äga något värde. Prisuttrycket blir här imaginärt såsom vissa matematiska storheter. Å andra sidan kan även den imaginära prisformen inrymma ett verkligt värdeförhållande eller någon därur framsprungna relation. Det kan t.ex. gälla priset på okultiverad mark, som inte har något värde, då inget mänskligt arbete har nedlagts däri.

Prisformen innebär, att varorna kan avyttras mot pengar, liksom även att denna transaktion är nödvändig. Å andra sidan fungerar guld som ideell värdevärdemätare, endast för att det redan cirkulerar i marknaden som penningvara. I den ideella värdevärdemätaren lurar därför den obevekliga penningen.

Om varubytet överför varan från en ägare, för vilken den inte är bruksvärde, till en ägare, för vilken den är bruksvärde, innebär bytet en samhällelig ämnesomsättning. Produkten av ett nyttigt arbetsätt ersätter produkten av ett annat. Sedan varan en gång anlant till det ställe, där den skall tjäna som bruksvärde, bortfaller den ur varubytets krets och går in i konsumtionens. Endast det förra intresserar oss här. Vi skall därför studera hela processen från formens sida, alltså endast den varornas formväxling eller metamorfos, som förmedlar den samhällliga ämnesomsättningen.

Den genomgående bristfälliga uppfattningen av denna formväxling kan man, bortsett från oklarheten om själva värdebegreppet, tillskriva den omständigheten, att varje formförändring

av en vara fullbordas i utbytet av två varor, en vanlig vara och penningvaran. Om man endast uppmärksammar den materiella sidan av saken, utbytet av vara mot guld, så förbiser man just det man skall se, nämligen vad som sker med formen. Man blundar för att guldets som vara betraktat inte är pengar, och att de andra varorna, när deras priser uttryckes i guld, blir satta i relation till guldets såsom deras egen penninggestalt.

Till en början går varorna in i bytesprocessen i sin naturliga form, precis som de är. Processen spaltar upp varan i vara och pengar, en yttre motsättning som uttrycker varans inre motsättning mellan bruksvärde och värde. Genom denna motsättning sättes varan som bruksvärde i relation till penningen som bytesvärde. Å andra sidan är bägge dessa motsatser varor, bägge alltså enheter av bruksvärde och värde. Men denna enhet av motsatser uppträder i omvänt förhållande hos värdeuttryckets två poler och framställer samtidigt deras växelverkan. Varan är ett konkret bruksvärde, och dess värdeexistens framträder endast ideellt i priset, som sätter den i samband med guldets som dess verkliga värdegestalt. Omvänt gäller guldets endast som materialiserat värde, som pengar, och är därför reellt bytesvärde. Dessa varornas motsatta former är bytesprocessens verkliga rörelseformer.

Varubytet fullbordas alltså i två motsatta förvandlingar, som kompletterar varandra, och genom följande formväxling:

$$\begin{array}{ccccc} \text{vara} & - & \text{pengar} & - & \text{vara} \\ V & - & P & - & V \end{array}$$

Processen är dubbelsidig: från varuägarens synpunkt försäljning, från penningägarens synpunkt köp. Eller: försäljning är köp, V-P är samtidigt P-V. Som representant för försäljningen blir han säljare, som företrädare för varuköpet blir han köpare.

En varas totalförvandling kräver i sin enklaste form fyra extremer och tre personae dramatis. Först ställs penningen mot varan såsom dess värdegestalt. Pengarna befinner sig i främmande ficka och är där en hård materiell verklighet. Så möter varuägaren en penningägare. Så snart varan förvandlats till pengar, blir penningen dess tillfälliga ekvivalentform, vars bruksvärde eller innehåll existerar i andra varukroppar. Som slutfas i den första varuförvandlingen är penningen samtidigt begynnelsefas i den andra. Sålunda blir säljaren i första akten köpare i andra akten, där en tredje varuägare möter honom som säljare.

Varuförvandlingens bägge motsatta rörelsefaser bildar ett kretslopp: varuform, frigörelse från varuformen, återgång till varuformen. Självp uppträder varan här faktiskt under två motsatta aspekter. I begynnelsefasen är den inte bruksvärde, i slutfasen är den bruksvärde för sin ägare. Så uppträder penningen först som den fasta värdekristall, vartill varan förvandlas, för att efteråt upplösas i rent tillfällig ekvivalentform.

Det kretslopp, som varje varas förvandlingsserie beskriver, hopflätas oupplösligt med andra varors kretslopp. Totalprocessen yttrar sig som varucirkulation.

Ingenting kan vara dummare än dogmen, att varucirkulationen skulle betinga en nödvändig jämvikt mellan försäljning och köp, emedan varje försäljning är ett köp och vice versa. Försäljning och köp är samma förrättning, betraktad som ett ömsesidigt förhållande mellan två diametralt motsatta personer, varuägaren och penningägaren. Att köp och försäljning bildar en enhet, betyder därför att varan blir utan nytta, om den efter att ha kastats i varucirkulationens smältdegel inte kommer ut igen som pengar. Denna identitet mellan köp och försäljning innebär vidare, att processen, då den lyckas, ger varan en vilopaus av längre eller kortare varaktighet. Ingen kan sälja, utan att någon annan köper. Men ingen behöver omedelbart köpa, bara därför att han just har sålt. Varucirkulationen bryter genom tidsbestämda, lokala och individuella skrankor för produktbytet just därigenom, att den klyver den ursprungliga, omedelbara enheten mellan försäljningen av den egna och köpet av den

främmande arbetsprodukten, i motsatsen mellan försäljning och köp. Att dessa två processer, köp och försäljning, som uppträder självständigt gentemot varandra, bildar en inre enhet, innebär i lika hög grad att denna inre enhet rör sig i yttre motsatser. Om denna yttre självständighet utvecklas över en viss gräns, trots den inre osjälvständighet som följer av att de två processerna kompletterar varandra, så gör sig enheten våldsamt gällande genom en – kris.

Denna varornas rörelse är därför ett kretslopp, som å andra sidan utesluter penningens kretslopp, och resultatet är ständigt att pengarna avlägsnas från sin utgångspunkt, inte att de återvänder dit.

I den första halvan av cirkulationen byter varan plats med penningen, och därmed faller dess bruksvärde bort ur cirkulationen och går över i konsumtionen. Dess värdegestalt eller penningsskepnad träder i dess ställe. Den andra hälften av kretsloppet passerar den inte längre i sin naturliga gestalt utan i penningsskepnad.

Penningen representerar därför rörelsens kontinuitet, och samma rörelse, som för varan omfattar två motsatta processer, innehåller som penningens egen rörelse alltid samma process, byte med ständigt nya varor. Varucirkulationens resultat, en varas ersättande med en annan vara, synes därför inte vara förmedlad genom varans egen formförändring utan i stället genom penningens funktion som cirkulationsmedel, i och med att pengarna sätter igång de i och för sig orörliga varorna. Pengarna avlägsnar ständigt varorna ur cirkulationen, samtidigt som de ideligen inträder i varornas ställe och därmed själva avlägsnar sig från sin egen utgångspunkt.

Varucirkulationen ser därför ut att vara ett resultat av penningens rörelse, ehuru penningrörelsen i verkligheten bara är ett uttryck för varucirkulationen. Å andra sidan kan pengarna fungera som cirkulationsmedel, endast därför att de är varornas självständiga värden. Penningens rörelse som cirkulationsmedel är därför i verkligheten endast varornas egen formförändring.

Penningen gör sig ständigt bred i cirkulationsområdet, där den är i oavbruten rörelse. Då uppstår frågan, hur mycket pengar detta område oupphörligt absorberar?

Då den omedelbara cirkulationen alltid ställer varor och pengar bokstavligen mot varandra, är mängden av de cirkulationsmedel som varuomsättningen kräver redan bestämd av varuprisernas summa. I själva verket är pengarna endast det reella uttrycket för den guldmängd, som redan ideellt har fått sitt uttryck i summan av varupriserna. Att dessa summor måste vara lika, är ju självklart.

Men vi vet, att priserna ändras i överensstämmelse med guldets värde, när varornas värde förblir oförändrat. Priserna stiger proportionellt, när guldvärdet faller, och faller när detta stiger. Om summan av varupriserna av denna orsak ökar eller minskar, så måste också penningmängden öka eller minska i samma proportion. I detta fall orsakas visserligen växlingen i cirkulationsmedlens mängd från penningen själv, men inte i dess funktion som cirkulationsmedel utan i dess funktion som värdemätare. Varupriserna växlar först med penningvärdet men i omvänd riktning, och sedan växlar mängden av cirkulationsmedel direkt med varupriserna.

Precis samma sak skulle inträffa, om t.ex. inte guldets värde sjönke men silvret ersatte guldets som värdemätare, eller om silvrets värde förbleve oförändrat och guldets trängde undan det som värdemätare. I bägge fallen hade penningmaterialets värde förändrats, d.v.s. värdet av den vara som tjänar som värdemätare. Som följd därav hade varuvärdenas prisuttryck förändrats i motsvarande grad och därmed också mängden av de cirkulerande pengar, som har till uppgift att förverkliga dessa priser.

Om vi förutsätter att guldvärdet är givet, och om vi nu vidare förutsätter, att priset på varje varuslag är givet, så är varornas prissumma uppenbart beroende av den varumängd, som är i omlopp. Om varumängden antas vara given, så växlar den cirkulerande penningmängden med varornas prisvariationer. Den ökar eller minskar, emedan summan av varupriserna till följd av prisändringarna ökar eller minskar.

Penningens omloppshastighet är den hastighet varmed denna formförändring, de oavbrutna, sammanflätade förvandlingsserierna, går av stapeln, ämnesomsättningens hastighet, varornas snabba försvinnande ur cirkulationen och deras lika snabba ersättande med nya varor. I penningomloppets hastighet avspeglas den tillfälliga enheten av motsatta faser, som kompletterar varandra, bruksvärdets förvandling i värdegestalt och värdegestaltens återförvandling till bruksvärde, eller de bägge processerna försäljning och köp. Varje minskning av pengarnas omloppshastighet visar omvänt, att denna utveckling spaltas upp, att motsatserna, köp och försäljning, blir självständiga i processen, att formförändringen och därmed den samhällsliga ämnesomsättningen stockar sig.

Totalmängden av de pengar, som i varje tidsavsnitt fungerar som cirkulationsmedel, bestämmes alltså å ena sidan av de cirkulerande varornas totalpris, å andra sidan av den större eller mindre hastighet, varmed varucirkulationen sker.

De tre faktorerna: prISRörelsen, den cirkulerande varumängden och slutligen penningens omloppshastighet, kan emellertid växla i olika riktning och olika proportioner. Prissumman, som skall förverkligas, och därmed den mängd cirkulationsmedel som bestämmes härav, kan alltså genomgå ett flertal kombinationer.

Penningens funktion som cirkulationsmedel är upphovet till dess myntform. Den viktdel guld, som varornas pris eller penningnamn symboliserar, måste möta varorna i cirkulationen som liknämninga guldstycken eller mynt. Liksom staten fastställer prismåttstocken, bestämmer den också myntpräglingen.

Under sitt omlopp slites nämligen guldmynten, somliga mer, andra mindre. Guldnamn och gulds substans, nominal kvalitet och real kvalitet börjar sin differentieringsprocess. Guldmynt med samma namn får olika värde, därför att de har olika vikt.

Detta faktum implicerar att det föreligger en latent möjligheten att ersätta metallpengarna i deras myntfunktion med märken av annat material eller av symboler.

Skiljemynten användes jämsides med guld vid betalning av det minsta guldmyntets bråkdelar.

Silver- och kopparkernans metallhalt är godtyckligt bestämd i lag. Under omloppet slites de ännu fortare än guldmynten. Relativt värdelösa ting, papperssedlar, kan alltså fungera i dess ställe som mynt. Det gäller här endast statspapperspengar med tvångskurs.

Någon kanske undrar hur det kommer sig, att guld kan ersättas av värdelösa symboler? kan Men det kan ersättas, endast i den mån det isoleras och fungerar som mynt eller cirkulationsmedel. Rena mynt eller cirkulationsmedel är guldstyckena, bara just så länge som de befinner sig i omlopp. Minimimängden guld stannar alltid kvar i cirkulationen, fungerar permanent som cirkulationsmedel och existerar därför uteslutande som bärare av denna funktion. Dess rörelse innebär alltså endast, att de bägge motsatta processerna i varuförvandlingen, V-P-V, ständigt följer omedelbart efter varandra, och att varan möter sin värdegestalt endast för att strax försvinna igen. Varans bytesvärde framträder här självständigt endast i förbigående. Varan ersättes genast av en annan vara. I en process, där pengarna oupphörligt går från hand till hand, är deras rent symboliska tillvaro tillräcklig. Deras funktionella tillvaro uppslukar så att säga deras materiella. Som tillfällig avspegling av varupriserna tjänar pengarna här endast som symboler för sig själva och kan därför också

ersättas med symboler. Det krävs endast, att penningssymbolen erhåller sin egen objektivt samhällseliga giltighet, och den får papperssymbolen genom tvångskursen.

Så snart förvandlingsserien avbrytes och försäljningen inte kompletteras med ett efterföljande köp, då stelnar penningen till skatt. Skattbildningen fyller olika uppgifter i den metalliska cirkulationens ekonomi. För att den penningmängd, som verkligen är i omlopp, alltid skall motsvara vad varucirkulationen kräver, måste den guld- och silvermängd som finns i ett land vara större än den mängd som är i omlopp. Dessa betingelser skapas genom skattbildningen. Skattreservoarerna tjänar samtidigt som avlopps- och tillförselkanaler för de cirkulerande pengarna, vilkas omloppskanaler därför aldrig blir överfyllda.

Penningens utveckling som betalningsmedel framtingar penningackumulationer för skuldsummornas förfallotermener. Medan hopsamling av skatter som en självständig form för hopsamling av rikedom försvinner med det borgerliga samhällets utveckling, växer tvärtom de hopsamlade skatterna i form av reservfonder av betalningsmedel.

Kreditpenningen är en direkt följd av penningens funktion som betalningsmedel, genom att skuldsedlar för de sålda varorna själva åter cirkulerar för reglerande av skulder och fordringar.

Då varuproduktionen nått en viss höjd och ett visst omfång, sträcker sig penningens funktion som betalningsmedel utöver varucirkulationens gränser. Den blir den allmänna varan i alla affärsavtal.

När pengarna utträder ur den inhemska omsättningen, lägger de av sina lokala former som prismåttstock, mynt, skiljemynt och värdesymboler och återvänder till den ädla metallens ursprungliga form som metalltackor. I världshandeln utvecklas varornas värde i världsmåttstock. Deras självständiga värdegestalt möter dem därför här också som världspengar. Först på världsmarknaden tjänstgör penningen fullt ut som den vara, vars naturaform samtidigt är omedelbart samhällseligt förverkligande av abstrakt mänskligt arbete.

II. Penningens förvandling till kapital

4. Penningens förvandling till kapital

Varucirkulationen är kapitalets utgångspunkt. Varuproduktion och utvecklad varucirkulation, handel, utgör de historiska förutsättningarna för dess uppkomst. Världshandel och världsmarknad inleder i 16:e århundradet kapitalets moderna livshistoria.

Varje nytt kapital framträder i första akten på scenen, d.v.s. marknaden, varumarknaden, arbetsmarknaden eller penningmarknaden, såsom pengar, pengar som genom bestämda processer skall förvandlas till kapital.

Pengar som pengar och pengar som kapital skiljer sig från varandra endast genom sin olikartade cirkulationsform. Varucirkulationens omedelbara form är V-P-V, varans förvandling till pengar och pengarnas återförvandling till vara, sälja för att köpa. Men jämsides med denna form finner vi en annan, specifikt annorlunda form, P-V-P, pengars förvandling till vara och varans återförvandling till pengar, köpa för att sälja. Pengar, som i sin rörelse utför detta kretslopp, förvandlas till kapital, blir kapital och är redan enligt sin bestämmelse kapital.

I den första fasen, P-V, köpet, förvandlas penningen till vara. I den andra fasen, V-P, försäljningen, återförvandlas varan till pengar. Det resultat, som hela processen utmynnar i, är byte av pengar mot pengar, P-P.

Cirkulationsprocessen P-V-P vore bisarr och meningslös, om man på denna omväg ville byta ut lika stora penningvärden

I cirkulationen V-P-V förvandlas penningen till sist till en vara, som tjänar som bruksvärde. Penningen är alltså definitivt ute ur leken. Kretsloppet P-V-P däremot börjar med pengar och återvänder slutligen till samma utgångspunkt. Dess drivande motiv och avgörande syfte är alltså själva bytesvärdet. En penningssumma kan överhuvud endast skiljas från en annan penningssumma genom sin storlek. Innehållet i kretsloppet P-V-P innebär därför inte någon kvalitativ olikhet mellan de bägge termerna, eftersom bägge är pengar, utan endast en kvantitativ olikhet mellan dem.

Den fullständiga formen för denna process är därför P-V-P' där $P' = P + \Delta P$, d.v.s. lika med den ursprungligen tillskjutna penningssumman plus ett inkrement. Detta inkrement eller överskott utöver det ursprungliga värdet kallar jag mervärde. Det ursprungligen tillskjutna värdet blir alltså inte endast bevarat i cirkulationen, utan däri förändras dess värdestorlek, ett mervärde tillkommer eller tillgodogöres. Och därmed förvandlas värdet till kapital.

Den enkla varucirkulationen – försäljning för köp – tjänar som medel för ett ändamål, som ligger utanför cirkulationen, nämligen att frambringa bruksvärden, tillfredsställa behov. Penningens cirkulation som kapital är däremot ett självändamål, ty endast inom denna ständigt förnyade rörelse existerar värdeökningen. Kapitalets rörelse har därför inga gränser. Som medveten representant för denna rörelse blir penningägaren kapitalist. Hans person, eller snarare hans ficka, är penningens utgångs- och slutpunkt. Det objektiva innehållet i denna cirkulation – värdeökningen – är hans subjektiva avsikt. Som medveten representant för denna rörelse blir penningägaren kapitalist. Hans person, eller snarare hans ficka, är penningens utgångs- och slutpunkt. Det objektiva innehållet i denna cirkulation – värdeökningen – är hans subjektiva avsikt, och blott i den mån hans enda motiv är att ständigt öka rikedom, uppträder han som kapitalist eller som personifierat kapital, begåvat med vilja och medvetande. Kapitalistens mål är endast den oavbrutet inströmmande profiten.

Denna absoluta drift att berika sig, denna lidelsefulla jakt efter värde har kapitalisten gemensamt med skattsamlaren. Men medan skattsamlaren endast är en förryckt kapitalist, är kapitalisten den förnuftige skattsamlaren. Den oavbrutna värdeökning, som skattsamlaren söker uppnå genom att rädda pengarna undan cirkulationen, uppnår den klokare kapitalisten genom att ständigt på nytt utlämna pengarna åt cirkulationen.

Värdet blir alltså aktivt värde, aktiva pengar och på så sätt kapital. Det kommer från cirkulationen, går åter in i den, bevaras och mångfaldigas, vänder förstorat tillbaka och börjar ständigt på nytt samma kretslopp. P-P', pengar som ynglar pengar – money which begets money – så beskrivs kapitalet av dess förste tolk, merkantilisten.

Den värdeökning, varigenom pengarna förvandlas till kapital, kan inte försiggå med pengarna själva, ty som köpmedel och betalningsmedel förverkligar de endast priset på varorna, som man köper och betalar med dem. Om de förblir kvar i sin egen form, förstenas de till en fast och oföränderlig värdestorlek. Lika litet kan förändringen hänföras till cirkulationens andra avsnitt, varans försäljning på nytt, ty detta avsnitt förvandlar endast varan från naturalformen tillbaka till penningformen. Förändringen kan alltså endast bero på varans bruksvärde.

För att få ut bytesvärde av en varas förbrukning måste vår penningägare vara så lycklig, att han inom varucirkulationens område, på marknaden, upptäcker en vara, vars själva bruksvärde har den egendomliga beskaffenheten att vara en källa till värde, vars verkliga förbrukning alltså själv är materialisering av arbete och därmed värdeskapande.

Och penningägaren påträffar på marknaden en sådan egenartad vara – arbetsförmågan eller arbetskraften. Med arbetskraft eller arbetsförmåga menar vi sammanfattningen av alla de fysiska och andliga färdigheter, som finns i en levande människas personlighet, och som hon sätter i rörelse, så ofta hon producerar bruksvärden av ett eller annat slag.

Arbetskraftens ägare möter penningägaren på marknaden, och de träder i förhållande till varandra som jämlika varuägare, endast olika i det hänseendet, att den ene är säljare, den andre köpare, men bägge juridiskt likställda personer. Om detta förhållande skall fortbestå, kräves, att arbetskraftens ägare alltid säljer den endast för en bestämd tid. Om han säljer den en gång för alla, så säljer han sig själv, förvandlar sig från en fri man till en slav, från en varuägare till en vara. Han måste alltid förhålla sig till sin arbetskraft som till en egendom, till sin egen vara, och det kan han göra, under förutsättning att han endast övergående, för en bestämd tidsperiod, ställer sin arbetskraft till köparens förfogande, alltså vid dess avyttrande inte avstår från sin äganderätt till den.

Denna egendomliga vara, arbetskraften, skall vi undersöka närmare. Den har som alla andra varor ett värde. Hur bestämmes detta värde? I likhet med alla andra varuvärden bestämmes arbetskraftens värde av den arbetstid, som är nödvändig för produktionen och reproduktionen av denna speciella vara. Arbetskraften existerar endast som anlag hos den levande individen. Dess produktion förutsätter alltså dennes existens. När individens existens är given, består produktionen av arbetskraft i att individen reproduceras och hålles vid liv. För sitt uppehälle behöver den levande individen en viss mängd livsmedel. Den arbetstid, som är nödvändig för arbetskraftens produktion, är liktydig med den arbetstid som åtgår för att producera dessa livsmedel. Eller: arbetskraftens värde är just värdet av de livsmedel, som är nödvändiga för dess ägares uppehälle. Summan av livsmedel måste alltså vara tillräcklig för att underhålla den arbetande individen såsom arbetande individ i hans normala livstillstånd.

Själva de naturliga behoven, såsom näring, kläder, värme, bostad o.s.v., är olika alltefter landets klimatiska och andra speciella förhållanden. Å andra sidan är omfattningen av de s.k. nödvändiga behoven, liksom det sätt varpå de tillfredsställes, resultatet av en historisk utveckling och betingas därför till stor del av ett lands kulturnivå. För ett bestämt land under en bestämd period är dock genomsnittsmängden av nödvändiga livsmedel given.

Denna säregna varas, arbetskraftens, egendomliga natur medför, att dess bruksvärde i verkligheten inte övergår till köparen, i och med att avtalet mellan köpare och säljare avslutas. Dess bruksvärde visar sig först i den efterföljande prestationen, då arbetskraften konsumeras.

I alla länder med kapitalistiskt produktionssätt betalas arbetskraften, först sedan den har varit i verksamhet under den i köpekontraktet fastställda tiden. Överallt förskotterar arbetaren åt kapitalisten arbetskraftens bruksvärde. Han låter köparen förbruka den, innan han får betalt, d.v.s. överallt ger arbetaren kapitalisten kredit. Arbetskraftens förbrukning är samtidigt produktionen av varan och mervärdet. Förbrukningen av arbetskraften äger rum utanför varumarknaden eller cirkulationen på samma sätt som förbrukningen av alla andra varor, i produktionens hemliga verkstad,

III. Produktionen av absolut mervärde

5. Arbetsprocess och värdeskapande process

Arbete är förbrukning av arbetskraft. Köparen av arbetskraft konsumerar den, i det han låter dess säljare arbeta.

Arbetet är först och främst ett samspel mellan människan och naturen, en process vari människan genom sin egen verksamhet förmedlar, reglerar och kontrollerar sitt förhållande till naturen

Vi förutsätter arbetet i en form, som är uteslutande mänsklig. En spindel utför arbetsmoment som liknar vävarens, och ett bi bygger vaxceller med en skicklighet som gör mången mänsklig byggmästare skamsen. Men det som i grunden skiljer den sämste byggmästare från det duktigaste bi, är att han har byggt cellen i huvudet, innan han bygger den i vax. Vid

arbetsprocessens slut framkommer ett resultat, som redan från början fanns i arbetarens medvetande, alltså redan existerade ideellt. Han åstadkommer inte bara en formförändring i naturen, utan samtidigt förverkligar han i naturen ett ändamål som han känner, och arten av hans verksamhet bestämmes lagbundet av detta ändamål, som han måste underordna sin vilja.

Arbetsprocessens enkla beståndsdelar är: 1) den ändamålsenliga verksamheten eller själva arbetet, 2) det föremål som den påverkar och 3) det medel varmed den verkar.

Allt råmaterial är arbetsföremål, men varje arbetsföremål är inte råmaterial. Råmaterial blir arbetsföremålet, endast när det förändrats genom arbete.

Med undantag för den extraktiva industrin, som har sina arbetsföremål färdiga i naturen, t.ex. bergsbruk, jakt, fiske o.s.v, arbetar alla industrigrenar med råmaterial, d.v.s. arbetsföremål som redan tidigare har bearbetats, som själva redan är arbetsprodukter.

Arbetsmedlet är ett ting eller en samling av ting, som arbetaren placerar mellan sig själv och arbetsföremålet, och som skall överföra hans verksamhet på detta föremål. Han utnyttjar tingens mekaniska, fysikaliska och kemiska egenskaper och låter dem verka som maktmedel på andra ting i enlighet med hans syften. Så snart arbetsprocessen överhuvud har börjat utvecklas, kräver den arbetsmedel, som redan i förväg är bearbetade.

Människor uppnår genom arbetet och med hjälp av arbetsmedlen en i förväg planerad förändring av arbetsföremålen. Produkten utgör processens avslutning. Denna produkt är ett bruksvärde, ett naturmaterial, som genom formförändring anpassats efter mänskliga behov. Arbetet har knutits till sitt föremål. Det har materialiserats, och föremålen har bearbetats. Det som på arbetarens sida uppträdde i form av rörelse, uppträder nu i produkten som en egenskap i vila. Arbetaren har spunnit, och produkten är garn.

Om hela processen betraktas från resultatets, produktens ståndpunkt, så framträder både arbetsmedel och arbetsföremål som produktionsmedel och arbetet självt som produktivt arbete.

Om ett bruksvärde uppträder som råmaterial, arbetsmedel eller arbetsprodukt, beror helt och hållet på vilken funktion det har eller vilken ställning det intar i arbetsprocessen.

Kapitalisten köper på varumarknaden alla de ting, som är nödvändiga för arbetsprocessen, de materiella faktorerna eller produktionsmedlen och den personliga faktorn eller arbetskraften. Vår kapitalist skrider sedan till verket att konsumera den köpta varan arbetskraft, d.v.s. han låter arbetskraftens innehavare, arbetaren, konsumera produktionsmedlen genom sitt arbete.

När arbetskraften förbrukas av kapitalisten, uppvisar arbetsprocessen två säregna fenomen. För det första: arbetaren arbetar under kontroll av den kapitalist, som äger hans arbetskraft. För det andra: produkten är kapitalistens egendom, inte den omedelbara producentens, arbetarens. Kapitalisten har genom köpet av arbetskraft tillsatt arbete som ett levande jäsämne i produktens döda beståndsdelar, vilka också tillhör honom. Från hans ståndpunkt är arbetsprocessen endast en förbrukning av den vara han har köpt, arbetskraften, som han emellertid endast kan använda genom att förse den med produktionsmedel.

Kapitalisten vill inte bara producera ett bruksvärde, utan en vara; inte bara bruksvärde, utan också värde; inte bara värde, utan också mervärde.

Liksom varan själv är en enhet av bruksvärde och värde, måste dess produktionsprocess vara en enhet av arbetsprocess och värdeskapande process.

Om värdebildningsprocessen varar endast till den punkt, då det värde som kapitalet betalade för arbetskraften är ersatt, så är den en enkel värdebildningsprocess. Men om den fortgår utöver denna punkt, blir den värdeökande.

Arbetskraftens dagsvärde utgjorde 3 shilling, ty en halv arbetsdag var nedlagd däri, d.v.s. de livsmedel som arbetaren dagligen behöver kostar en halv arbetsdag. Arbetskraftens värde och det värde den skapar under arbetsprocessen, är alltså två skilda saker. Det var denna värdedifferens kapitalisten hade i sikte, när han köpte arbetskraften. Dess nyttiga egenskap, att tillverka garn eller skor, var endast en *conditio sine qua non*, eftersom arbetet måste utföras på ett nyttigt sätt för att kunna skapa värde. Men det avgörande var denna varas, arbetskraftens, säregna bruksvärde, att vara en källa till nytt värde och mera värde än den själv innehåller. Detta är den specifika tjänst, som kapitalisten väntar sig av den. Och den handlar därvid i överensstämmelse med varubykets eviga lagar. Strängt taget förverkligar säljaren av arbetskraften dess bytesvärde, alldeles som säljaren av varje annan vara, och avyttrar dess bruksvärde. Han kan inte få det ena utan att lämna ifrån sig det andra. Arbetskraftens bruksvärde, arbetet självt, tillhör lika litet dess försäljare, som den sålda oljans bruksvärde tillhör oljehandlaren. Penningägaren har betalat arbetskraftens dagsvärde, och därför äger han dess förbrukning under en dag, en hel dags arbete. Den omständigheten, att arbetskraftens dagliga underhåll endast kostar en halv arbetsdag, fast arbetskraften kan verka, arbeta en hel dag, alltså det förhållandet, att det värde den skapar, när den användes en hel dag, är dubbelt så stort som dess eget dagsvärde, är en speciell fördel för köparen men alls ingen orätt mot säljaren.

Arbetaren finner i verkstaden de nödvändiga produktionsmedlen, inte bara för en 6 timmars arbetsdag utan för en 12 timmars. Kapitalisten betalade som köpare varje vara till dess värde, bomull, spindelmassa, arbetskraft. Lika värden har bytts mot varandra. Därpå gjorde han, vad alla varuköpare gör: han förbrukade varans bruksvärde. Arbetskraftens konsumtion, som samtidigt var varans produktion, gav till resultat en produkt. Kapitalisten återvänder nu till marknaden och säljer varor, sedan han förut har köpt varor. Han säljer varje pund garn för 1 shilling 6 pence, varken över eller under dess värde. Och dock får han ut 3 shilling mer ur cirkulationen, än han hade satsat. Hela denna utveckling, hans pengars förvandling till kapital, sker innanför cirkulationen och sker inte innanför den. Den sker genom cirkulationens förmedling, emedan den som en förutsättning har inköp av arbetskraft på varumarknaden. Och den sker utanför cirkulationen, eftersom denna endast inleder den värdeskapande process, som äger rum under produktionen. När kapitalisten förvandlar pengar till varor, som tjänar som material för en ny produkt eller som faktorer i arbetsprocessen, när han förbinder levande arbetskraft med detta döda stoff, förvandlar han värde, förgånget dött arbete, till kapital, till självförökande värde.

I värdebildningsprocessen bedömes samma arbetsprocess endast efter den värdemängd den skapar. Det handlar nu bara om den tid, som arbetet använder, eller om den tidsrymd då arbetskraften får nyttig användning. Antingen arbetet tidigare är nedlagt i produktionsmedlen eller har tillkommit genom arbetskraften, räknas det nu endast efter sitt tidsmått.

Arbetet medräknas emellertid, endast om den för bruksvärdets produktion nödvändiga arbetstiden är samhälleligt nödvändig. Detta är beroende av åtskilliga saker. Arbetskraften måste användas under normala förhållanden. Om spinnmaskinen är det dominerande arbetsmedlet i spinneriet, så får man inte ge arbetaren en spinnrock att arbeta med. Han skall arbeta med bomull av normal kvalitet, inte med skräp som varje ögonblick går sönder. De materiella faktorernas normala beskaffenhet beror emellertid inte på arbetaren utan på kapitalisten. En annan betingelse är, att arbetskraften har normal arbetsförmåga. Den måste ha en duglighet, färdighet och snabbhet som motsvarar det vanliga genomsnittet i det fack, där den användes. Men vår kapitalist köpte arbetskraft av normal kvalitet på marknaden. Denna arbetskraft måste användas med det vanliga genomsnittsmåttet av ansträngning och intensitet. Kapitalisten övervakar detta ängsligt, Han har köpt arbetskraften för en bestämd tidsperiod,

och han håller på det som är hans. Han vill inte bli bestulen. Slutligen får varken råmaterial eller arbetsmedel förbrukas till ingen nytta.

Som enhet av arbetsprocess och värdebildningsprocess är produktionen varuproduktion. Som enhet av arbetsprocess och värdeökande process är den kapitalistisk produktion, den kapitalistiska formen av varuproduktion.

För värdeökningsprocessen är alldeles likgiltigt, huruvida det arbete, som kapitalisten har tillägnat sig, är enkelt samhälleligt genomsnittsarbete eller mera komplicerat arbete, kvalitetsarbete. Det arbete, som betraktas som högre, mera komplicerat arbete i motsats till samhälleligt genomsnittsarbete, är användningen av arbetskraft, vars utbildning har kostat mer än genomsnittet, vars produktion kräver mer arbetstid och som därför har högre värde än den enkla arbetskraften. Då värdet av denna arbetskraft är högre, visar sig detta också i mera värdefullt arbete och omsättes därför under samma tidsperiod i förhållandevis högre värden. Mervärdet uppkommer mestadast som följd av ett tillskott av arbetstid, genom förlängd arbetsprocess.

6. Konstant kapital och variabelt kapital

Arbetsprocessens olika faktorer har olika andel i produktens värdebildning. Arbetaren tillför arbetsföremålet nytt värde genom att tillsätta en bestämd mängd arbete. I detta sammanhang är hans arbetes bestämda innehåll, ändamål och tekniska karaktär utan betydelse. Å andra sidan återfinner vi värdet av de förbrukade produktionsmedlen som beståndsdelar av produktens värde. Vi återfinner värdet av bomullen och spindelmassan i garnets värde. Produktionsmedlens värde bevaras alltså genom att överförs till produkten. Detta överförande sker under produktionsmedlens förvandling till en produkt, under arbetsprocessen, och överföringen förmedlas genom arbete. Men på vad sätt?

Men arbetaren frambringar samtidigt två helt olika resultat, trots att han endast arbetar på ett sätt under loppet av samma tid: han tillför arbetsföremålet nytt värde, samtidigt som han bevarar det gamla värdet. Detta dubbelsidiga resultat kan endast förklaras med att hans arbete har två olika egenskaper. Hans arbete måste samtidigt ha egenskapen att skapa värde och en annan egenskap att bevara och överföra värde.

Det är alltså som uttryck för allmän mänsklig arbetskraft eller i egenskap av abstrakt mänskligt arbete, som spinnarens arbete sätter nytt värde till bomullens och spindelmassans värde. Samma arbete överför produktionsmedlens värde till produkten, emedan det är ett konkret, speciellt, nyttigt arbete, spinneriarbete. Det är därför, som arbetsresultatet har ett dubbelt innehåll.

Under givna oförändrade produktionsbetingelser bevarar arbetaren mer värde, ju mer värde han tillför produkten, men storleken av det bevarade värdet ökar inte, därför att han skapar nytt värde, utan därför att han tillsätter det under konstanta och av hans eget arbete oberoende betingelser. I relativ bemärkelse kan det visserligen sägas, att arbetaren alltid bevarar gamla värden i samma proportion som han tillsätter nya.

I arbetsprocessen produktionsmedlens värde övergår till produkten, endast i den mån produktionsmedlen förlorar sitt bytesvärde, i och med att dess självständiga bruksvärde förbrukas. Produktionsmedlet ger produkten endast det värde, som det förlorar som produktionsmedel. Det värde som de hade, då de inträdde i arbetsprocessen, eller den arbetstid som krävs för att framställa dem, bildar uppenbarligen gränsen för det värde, som de kan förlora under arbetsprocessen. Produktionsmedlen kan därför aldrig tillföra produkten mer värde än de äger, oberoende av vilken arbetsprocess de tjänar.

Samma arbetsmedel i sin helhet ingår i arbetsprocessen, medan det endast delvis ingår i värdebildningen. Omvänt kan ett produktionsmedel helt och hållet ingå i värdebildningsprocessen, även om det endast delvis ingår i arbetsprocessen.

Produktionsmedlens värde framträder därför på nytt men blir inte i egentlig mening reproducerat. Det som produceras är det nya bruksvärdet, vari det gamla bytesvärdet åter framträder.

Överskottet av produkternas totalvärde, jämfört med värdet av de förbrukade tingen, är det värdeökade kapitalets överskott utöver det kapital som ursprungligen satsades.

Produktionsmedel å ena sidan, arbetskraft å den andra, det är endast de olika former som det ursprungliga kapitalvärdet antog, då det kastade av sin penningform och förvandlades till olika faktorer i arbetsprocessen.

Värdestorleken i den del av kapitalet, som omsättes i produktionsmedel, d.v.s. i råmaterial, biämnen och arbetsmedel, förändras alltså inte i produktionsprocessen. Jag kallar den därför konstant kapitaldel, eller kortare: *konstant kapital*.

Värdet av den del av kapitalet, som omsatts i arbetskraft, förändras däremot i produktionsprocessen. Dess eget värde reproduceras, och dessutom produceras ett överskott utöver dess eget värde, ett mervärde, som varierar, kan vara större eller mindre. Denna del av kapitalet förvandlas oavbrutet från en konstant storhet till en variabel. Jag kallar den därför variabel kapitaldel, eller kortare: *variabelt kapital*.

Samma beståndsdelar av kapitalet, som från arbetsprocessens synpunkt kan särskiljas som objektiva och subjektiva faktorer, som produktionsmedel och arbetskraft, kan från värdeökningens synpunkt särskiljas som konstant kapital och variabelt kapital.

7. Mervärdekvoten

Det mervärde, som det satsade kapitalet – här kallat C – har frambragt under produktionen, eller värdeökningen av det satsade kapitalvärdet C, framstår närmast som ett överskott, enär produktens värde är större än summan av de värden, som har förbrukats under dess produktion. Vi har sett, att arbetaren under en del av arbetsprocessen endast producerar värdet av sin egen arbetskraft, d.v.s. värdet av sina nödvändiga existensmedel. Då han producerar under förhållanden, som baseras på samhällelig arbetsdelning, producerar han inte själv sina existensmedel direkt, utan han tillför i stället en bestämd vara, t.ex. garn, ett värde som motsvarar värdet av hans existensmedel eller de pengar varmed han köper dem. Den del av arbetsdagen, som går åt härtill, är större eller mindre, allteftersom värdet av de existensmedel, som han i genomsnitt behöver pr dag, är större eller mindre, alltså i överensstämmelse med den genomsnittliga dagliga arbetstid, som är nödvändig för att producera dem. Den del av arbetsdagen, under vilken denna reproduktion försiggår, kallar jag *nödvändig* arbetstid och det därvid utförda arbetet *nödvändigt* arbete. Det är nödvändigt för arbetaren, emedan det är oberoende av hans arbetes samhälleliga form. Det är nödvändigt för kapitalet och dess värld, emedan dess grundval är arbetarens oavbrutna existens.

Arbetsprocessens andra period, då arbetaren knogar utöver det nödvändiga arbetets gränser, kostar honom visserligen arbete, förbrukning av arbetskraft, men skapar inget värde åt honom själv. Den skapar mervärde, vilket för kapitalisten har samma tjusning som en skapelse ur tomma intet. Denna del av arbetsdagen kallar jag surplus-arbetstid och det därvid förbrukade arbetet merarbete (surplus labour). Likaväl som insikten, att värdet är kristalliserad arbetstid, materialiserat arbete, utgör grundvillkoret för undersökning av värdet överhuvud, kan man inte heller få något grepp om mervärdet, förrän man gjort klart för sig, att det är kristalliserad merarbetstid, materialiserat merarbete.

Det enda som skiljer de ekonomiska samhällssystemen från varandra, t.ex. slaveriets samhälle från lönarbetets, är de former under vilka detta merarbete avpressas den omedelbare producenten, arbetaren.

Då värdet av det variabla kapitalet är lika med värdet av den inköpta arbetskraften, och då värdet av denna arbetskraft bestämmer arbetsdagens nödvändiga del, medan mervärdet å sin sida bestäms av arbetsdagens överskjutande del, så följer härav: Mervärdet förhåller sig till det variabla kapitalet som merarbetet till det nödvändiga arbetet, eller mervärdekvoten

$$\frac{m}{v} = \frac{\text{merarbete}}{\text{nödvändigt arbete}}$$

Bägge proportionerna uttrycker samma förhållande i olika form, den ena i materialiserat arbete, den andra i levande, aktivt arbete.

Mervärdekvoten är därför det exakta uttrycket för graden av kapitalets exploatering av arbetskraften eller kapitalistens exploatering av arbetaren.

Metoden för beräkning av mervärdekvoten är alltså i korthet denna: Vi tar produkternas totalvärde och sätter de konstanta kapitalvärden, som återuppträder i produkten, = 0. Det värde som återstår är det enda värde, som verkligen har uppkommit under produktionen av varan. Om mervärdet är givet, så drar vi det från värdeprodukten för att få fram det variabla kapitalet. Förfarandet blir det omvända, om vi känner det variabla kapitalet och söker mervärdet. Om bägge är givna, behöver vi endast utföra slutoperationen, beräkna mervärdets förhållande till det variabla kapitalet, m/v .

Ett exempel visar hur kapitalisten förvandlar pengar till kapital. Produkten av en 12 timmars arbetsdag är 20 pund garn till ett värde av 30 shilling. Inte mindre än 8/10 av detta garnvärde (24 shilling) motsvarar värdet av de förbrukade produktionsmedlen (20 pund bomull för 20 shilling, spindel o.s.v. för 4 shilling) eller består av konstant kapital. De övriga 2/10 av garnets värde är det nya värde på 6 shilling, som har uppstått under spinningen, varav hälften ersätter arbetskraftens värde eller det variabla kapitalet och den andra hälften skapar ett mervärde på 3 shilling. Totalvärdet av dessa 20 pund garn är alltså sammansatt på följande sätt: garnvärde 30 shilling = 24 c + 3 v + 3 m. Då detta totalvärde är nedlagt i en produkt på 20 pund garn, måste de olika delarna av detta totalvärde kunna betraktas som proportionella delar av produkten.

Då spinnarens 12 arbetstimmar frambringar ett värde på 6 shilling, motsvarar ett garnvärde på 30 shilling 60 arbetstimmar. Detta värde är nedlagt i 20 pund garn, varav 8/10 eller 16 pund är resultatet av 48 arbetstimmar, som förbrukades före spinnprocessen och som frambragte garnets produktionsmedel; 2/10 eller 4 pund är däremot resultatet av de 12 arbetstimmar, som förbrukades under spinnprocessen.

Tidigare har vi sett, att garnets värde är lika med summan av det nya värde, som skapades under dess produktion, plus det värde som redan i förväg förelåg i produktionsmedlen. Nu har det visat sig, hur de funktions- eller begreppsmässigt olika beståndsdelarna i produktvärdet kan uttryckas i proportionella delar av själva produkten.

Att resultatet av arbetsprocessen, produkten, på detta sätt uppdelas i olika mängder, varav den ena endast representerar det konstanta kapitalet eller det arbete, som är nedlagt i produktionsmedlen, den andra endast det variabla kapitalet eller det nödvändiga arbete, som är nedlagt under produktionsprocessen, medan en tredje del endast representerar merarbetet eller mervärdet – allt detta är lika enkelt som betydelsefullt, vilket kommer att visa sig under dess senare tillämpning på invecklade och ännu olösta problem.

Den del av produkten som representerar mervärdet, kallar vi merprodukt. Eftersom produktionen av mervärde är den kapitalistiska produktionens avgörande syfte, mätes inte rikedomens utvecklingsgrad i produktens absoluta storlek utan i merproduktens relativa storlek.

8. Arbetsdagen

Summan av det nödvändiga arbetet och merarbetet, summan av den tid, då arbetaren producerar ett värde som ersätter värdet av hans arbetskraft, och den tid, då han producerar mervärde, utgör hans arbetstids absoluta längd – arbetsdagen.

Arbetsdagen är alltså inte en konstant utan en variabel storhet. En av dess delar bestämmes visserligen av den arbetstid, som är nödvändig för den ständiga reproduktionen av själva arbetskraften, men dess totala längd varierar med merarbetets längd. Arbetsdagen kan därför bestämmas men är i och för sig obestämmd.

Minimigränsen är emellertid inte möjlig att fastställa. Däremot har arbetsdagen en maximigräns, som inte kan överskridas. En människa kan endast prestera en viss mängd livskraft under ett tjugufyratimmarsdygn. Under en del av dygnet måste arbetskraften vila, sova, och under en annan del av dygnet måste människan tillfredsställa andra fysiska behov. Förutom dessa rent fysiska gränser stöter förlängningen av arbetsdagen även på moraliska skrankor. Arbetaren behöver tid för att tillgodose andliga och sociala behov, vilkas omfattning och antal bestämmas av det allmänna kulturtillståndet. Arbetsdagens längd växlar därför inom fysiska och sociala gränser. Men bägge dessa gränser är mycket elastiska och medger det största spelrum.

Kapitalisten har köpt arbetskraften till dess dagsvärde. Han äger därför dess bruksvärde under en arbetsdag, och han har alltså erhållit rätten att låta arbetaren arbeta för honom under en dag. Men vad är en arbetsdag? Kapitalisten har sin egen åsikt om denna yttersta gräns för arbetsdagen. Som kapitalist är han endast personifierat kapital. Hans själ är kapitalsjälen. Men kapitalet har bara en enda livsdrift, driften att förökas, att skapa mervärde, att absorbera mesta möjliga merarbete med hjälp av sin konstanta del, produktionsmedlen. Kapitalet är dött arbete. Liksom vampyren kan det endast upplivas genom att insuga levande arbete och lever desto intensivare, ju mera det insuger. Den tid arbetaren arbetar, är också den tid då kapitalisten förbrukar den arbetskraft han har köpt. Om arbetaren förbrukar sin disponibla tid för egen räkning, så bestjäl han kapitalisten. Kapitalisten åberopar sig alltså på varubytets lag. Liksom varje annan köpare söker han få ut största möjliga nytta ur sin varas bruksvärde.

Men plötsligt höjer arbetaren sin stämma, som förut var förstummad i produktionsprocessens larm: Den vara, som jag har sålt till dig, skiljer sig från den övriga varumassan på så sätt, att dess förbrukning skapar värde och större värde än den själv har kostat. Detta var orsaken till att du köpte den. Det som från din synpunkt är kapitalökning, är från min synpunkt en över-skjutande mängd arbetskraft. Du och jag känner bara till en lag om marknaden, varubytets lag. Och förbrukningen av varan tillkommer inte säljaren, som avyttrar den, utan köparen, som förvärvar den. Användningen av min dagliga arbetskraft tillhör därför dig. Men med hjälp av dess dagliga försäljningspris måste jag dagligen reproducera den för att kunna sälja den på nytt. Jag vill som en förnuftig, sparsam ekonom hushålla med min enda förmögenhet, arbetskraften, och avhålla mig från allt dåraktigt slöseri med den. Jag vill dagligen endast sätta så mycket av den i rörelse, i arbete, som dess normala varaktighet och sunda utveckling kan stå ut med. Genom hänsynslös förlängning av arbetsdagen kan du på en dag ta ut en större mängd av min arbetskraft, än jag kan ersätta på tre dagar. Vad du på så sätt vinner i arbete, det förlorar jag i arbetssubstans. Att använda min arbetskraft och att utplundra den är två skilda saker. Om den genomsnittliga tid, som en genomsnittsarbetare med förnuftig arbetsbörda kan leva, är 30 år, så är värdet av den arbetskraft, som du dagligen betalar mig = $1/(365 \times 30)$ eller $1/10.950$ av dess totalvärde. Men om du förbrukar den på 10 år, så betalar du mig dagligen

110.950 i stället för 1/3.650 av dess totalvärde, alltså endast 1/3 av dess dagsvärde, och bestjäl mig således dagligen på 2/3 av min varas värde. Du betalar mig för en dags arbetskraft, då du förbrukar tre dagar. Detta strider mot vårt avtal och mot varubytets lag. Jag fordrar alltså en arbetsdag av normal längd, och jag kräver den utan att vädja till ditt hjärta, ty när det gäller penningssaker, får inte känslan råda. Du kan vara en mönstermedborgare, kanske medlem i föreningen för djurplågeriets avskaffande, du tillhör kanske t.o.m. de frälsta, men det som du representerar gentemot mig, har inget hjärta i bröstet.

Om man bortser från rent elastiska begränsningar, så visar det sig alltså, att själva varubytets natur inte sätter någon gräns för arbetsdagen, alltså ingen gräns för merarbetet. Kapitalisten tillvaratar sin rätt som köpare, då han söker göra arbetsdagen så lång som möjligt och försöker få ut två arbetsdagar av en. Å andra sidan sätter den försålda varans säregna natur en gräns för köparens användning av den, och arbetaren hävdar sin rätt som säljare, när han vill begränsa arbetsdagen till en viss normallängd. Här föreligger alltså två motsatta principer, rätt mot rätt, bägge i lika hög grad stödda på varubytets lag. Men mellan lika rätt avgör makten. Därför uppkommer i den kapitalistiska produktionens historia en kamp om normalarbetsdagen, om arbetsdagens gränser – en kamp mellan kapitalet eller kapitalistklassen och arbetaren eller arbetarklassen.

Kapitalet har inte uppfunnit merarbetet. Överallt, där en del av samhället äger monopol på produktionsmedlen, måste arbetaren, fri eller ofri, utöver den för hans eget uppehälle nödvändiga arbetstiden sätta till ett överskott av arbetstid för att producera existensmedel åt produktionsmedlens ägare, antingen denne ägare är en atensk aristokrat, en etruskisk teokrat, en civis romanus, en normandisk baron, en amerikansk slavägare, en valakisk bojar, en modern storgodsägare eller en kapitalist. Redan under forntiden finner vi överarbete i förfärande former, då det gällde att utvinna bytesvärde i dess mest specifika form, i produktionen av guld och silver. Tvångsarbete till döds är här den officiella formen av överarbete.

Men så snart nationer, vilkas produktion ännu befinner sig på ett lågt utvecklingsstadium som slavarbete, tvångsarbete o.s.v., dras in i en världsmarknad, som behärskas av det kapitalistiska produktionssättet, vilket medför, att produkternas försäljning till utlandet får avgörande betydelse, så utökas slaveriets och livegenskapens elände med det civiliserade överarbetets elände. Därför bevarade negerarbetet i de amerikanska sydstaterna en moderat och patriarkalisk karaktär, så länge produktionen huvudsakligen hade till ändamål att täcka egna behov. Men i och med att bomullsexporten blev ett livsintresse för sydstaterna, blev utplundringen av negrernas arbetskraft – som i vissa fall ledde till full utslitning efter sju år – en faktor i ett beräknat och beräknande system.

Det mest karakteristiska i detta hänseende är, att arbetare som arbetar full tid, betecknas som "full times", och barn under 13 år som endast får arbeta 6 timmar, som "half times".

Arbetaren är här ingenting annat än personifierad arbetstid. Alla individuella olikheter upplöses i dessa "fulltidare" och "halvtidare". Den kapitalistiska produktionen har därför en inneboende drift att tillägna sig arbete under dygnets alla 24 timmar.

Vad är en arbetsdag?" Hur lång är den tid, under vilken kapitalet äger rätt att förbruka arbetskraften, vars dagsvärde det betalar? Hur långt kan arbetsdagen förlängas utöver den arbetstid, som är nödvändig för att reproducera arbetskraften? På dessa frågor svarar kapitalet, som vi sett: Arbetsdagen omfattar dagligen 24 hela timmar med avdrag för de få vilostunder, utan vilka arbetskraften inte är i stånd att fortsätta sin funktion. Det är självklart, att arbetaren under hela sin livstid inte är något annat än arbetskraft, att all hans disponibla tid alltså enligt naturens och samhällets lagar är arbetstid och således tillhör kapitalet. Tid till mänsklig bildning, till andlig utveckling, till att fylla sociala funktioner, till socialt umgänge, till de

fysiska och andliga livskrafternas fria lek, ja t.o.m. helgdagarnas firande – och detta i de sabbatsheligas land – bara struntprat!

I sin omätliga glupskhet, sin varulvsjakt efter merarbete, överskrider kapitalet inte bara de moraliska gränserna utan också arbetsdagens rent fysiska maximalgräns. Det roffar åt sig tiden för kroppens tillväxt, utveckling och återhämtning. Det stjälar den tid, som behövs för umgänge med frisk luft och solljus. Det snålar in på matrasterna och söker införliva dem med själva produktionsprocessen, så att arbetaren matas som ett produktionsmedel, liksom ångmaskinen får kol och maskineriet olja. Den sunda sömn, som samlar, förnyar och uppfriskar livskraften, reduceras till så många timmars medvetlöshet, som är oundgängligen nödvändig, för att en helt utmattad organism skall återfå krafterna. I stället för att det normala vidmakthållandet av arbetskraften skulle bestämma gränserna för arbetsdagen, bestämmer här tvärtom den största möjliga dagliga utsugningen av arbetskraften, oavsett vilken sjuklighet och pina som vållas, gränserna för arbetarens vilotid. Kapitalet frågar inte efter arbetskraftens livslängd. Det som intresserar kapitalet, är bara det maximum av arbetskraft, som det kan tillägna sig under loppet av en arbetsdag. Det uppnår detta syfte genom att förkorta arbetskraftens livslängd, på samma sätt som en girig jordbrukare uppnår ökad avkastning genom att utsuga åkerjorden. Den kapitalistiska produktionen är först och främst en produktion av mervärde, uppsugning av merarbete. Därför förlänges arbetsdagen i en sådan grad, att arbetaren berövas de normala betingelserna för moralisk och fysisk utveckling; arbetskraften avtynar, uttömmes och dör i förtid. Den kapitalistiska produktionen förlänger arbetarens produktionstid under en given tidsperiod genom att förkorta hans livstid.

Det dröjer århundraden, innan den ”frie” arbetaren frivilligt går med på, d.v.s. blir samhälleligt tvingad, att sälja hela sin aktiva arbetstid, ja hela sin arbetsförmåga, till priset av sina nödtorftiga existensmedel, att sälja sin förstfödslo rätt för en grynvälling. Det är därför naturligt, att den förlängning av arbetsdagen, som kapitalet med statens hjälp söker påtvinga den vuxne arbetaren från mitten av 14:e till slutet av 17:e århundradet, ungefär sammanfaller med den gräns, som staten under andra hälften av 19:e århundradet här och där drar upp för rätten att förvandla barnens livskraft till kapital.

Fastställandet av en normalarbetsdag är resultatet av flera hundra års kamp mellan kapitalist och arbetare.

Den första arbetarlagstiftningen, ”Statue of labour” (23, Edward III, 1349) hade sin direkta förevändning (inte sin orsak, ty lagstiftning av detta slag fortsätter genom seklerna utan denna förevändning) i den stora pesten, digerdöden, som decimerade befolkningen i en sådan grad, att – som toryförfattare säger – ”svårigheten att få arbetare till rimliga priser” (d.v.s. priser, som gav arbetsköparna en rimlig mängd mervärde) ”i själva verket blev outhärdlig”.

”Rimliga” arbetslöner fastställdes därför genom tvångslagar liksom arbetsdagens längd.

Sedan kapitalet hade behövt århundraden för att utsträcka arbetsdagen till dess normala maximigräns och sedan därutöver till gränsen för den naturliga 12-timmarsdagen, följde nu, sedan storindustrin uppstått under sista tredjedelen av 18:e århundradet, en lavinartad, våldsam och måttlös stegring. Varje gräns, uppdragen av natur eller sedvänja, ålder och kön, dag och natt, överskreds. Kapitalet firade verkliga orgier.

Så snart den av produktionsståhejet förvirrade arbetarklassen någorlunda kommit till besinning igen, började den göra motstånd, till att börja med i storindustrins hemland, England. Men under tre decennier blev dock de fördelar man lyckades tillkämpa sig endast skenbara. Parlamentet utfärdade fem arbetslagar under åren 1802-1833 men underlät listigt nog att anslå ett enda öre för deras tvångsmässiga genomförande, för att avlöna erforderlig administrationspersonal o.s.v. Lagarna stannade alltså på papperet. ”Faktum är, att före lagen av 1833 fick barn och ungdomar arbeta hela natten, hela dagen eller hela dygnet ad libitum.”

Först fr.o.m. fabrikslagen av 1833 daterar sig en normalarbetsdag för den moderna industrin. Det finns ingenting, som karakteriserar kapitalets anda bättre än den engelska fabrikslagstiftningens historia åren 1833-1864!

Lagen av 1833 stadgar, att den vanliga arbetsdagen i fabrikena skall börja kl. ½ 6 på morgonen och sluta kl. ½ 9 på kvällen, och inom dessa marginaler, en period på 15 timmar, var det tillåtet att använda ungdomar i åldern 13-18 år under vilken tid som helst på dagen, under förutsättning att ingen arbetade mer än 12 timmar samma dag, bortsett från vissa speciellt angivna undantagsfall.

Det var så fjärran från lagstiftarnas tanke att vilja antasta kapitalets frihet att utsuga de vuxna arbetarnas arbetskraft eller att angripa, vad de kallade ”arbetets frihet”, att de kläckte fram ett eget system för att förhindra, att fabrikslagen skulle få sådana hårresande konsekvenser. ”Den stora olyckan med fabriksystemet, som det för närvarande är inrättat”, heter det i den första rapporten från centralrådet för kommissionen av den 25 juni 1833, ”består däri, att det gör det nödvändigt att utsträcka barnarbetet till den yttersta gränsen för de vuxnas arbetsdag. Det enda botemedlet mot detta onda – bortsett från begränsning av de vuxnas arbete, varav skulle uppstå ett ont, värre än det som skall förebyggas – synes vara planen att låta barnen arbeta tvåskift.” Under namnet relaissystem (”system of relays”; relay betyder på engelska liksom på franska ombyte av posthästar på olika stationer) blev alltså denna ”plan” genomförd

Till belöning för att herrar fabrikanter på det fräckaste ignorerat alla under de senaste 22 åren utgivna lagarna om barnarbete, fick de nu också pillerna sockrade. Parlamentet bestämde, att efter 1 mars 1834 inget barn under 11 år, efter 1 mars 1835 inget bara under 12 år och efter 1 mars 1836 inget barn under 13 år skulle få arbeta över 8 timmar i en fabrik. Samma ”reformerade” parlament, som av ömsinhet för herrar fabrikanter ännu i flera år fastkedjade barn under 13 år i det helvete, som 72 timmars fabriksarbete pr vecka utgör, samma parlament förbjöd däremot i emancipationsakten, som också portionerade ut friheten droppvis, från början plantageägarna att hålla någon negerlav i arbete mer än 45 timmar pr vecka!

Åren 1846-47 bildar epok i Englands ekonomiska historia. Spannmålslagarna upphävdes, införseltullarna på bomull och andra råvaror avskaffades, frihandeln upphöjdes till lagstiftningens ledstjärna! Kort sagt: det tusenåriga riket inbröt. Å andra sidan nådde under samma tid chartiströrelsen och 10-timmarsagitationen sin höjdpunkt. 10-timmarslagen trädde i kraft 1 maj 1848. För att förstå det följande måste man komma ihåg, att fabrikslagarna av år 1833, 1844 och 1847 alla tre ägde laga kraft, i den mån den ena inte ändrade den andra, att ingen av dem begränsade arbetsdagen för manliga arbetare över 18 år, och att 15-timmarsperioden ½ 6 f.m.-½ 9 e.m. alltsedan 1833 hade förblivit den lagliga ”dagen”, inom vars ram de minderårigas och kvinnornas arbete först på 12, sedan på 10 timmar skulle utföras under föreskrivna betingelser.

Kapitalets krav på omåttlig och hänsynslös förlängning av arbetsdagen blev först tillfredsställd i de industrigrenar, som har revolutionerats genom användningen av vattenkraft, ånga och maskiner, de verksamhetsområden, som först har omdanats av de moderna produktionsmetoderna, nämligen bomulls-, ylle-, linne-, sidenspinnerierna och -väverierna. Det förändrade materiella produktionssättet och producenternas motsvarande förändrade sociala förhållanden åstadkom först omåttliga överdrifter och därefter som sin motsats den samhällskontroll, som lagligen inskränker, reglerar och normaliserar arbetsdagen och dess pauser. Under första hälften av 19:e århundradet framträder därför denna kontroll endast som undantagslagstiftning.

Historien om arbetsdagens reglering inom några produktionsområden, den ännu pågående kampen om denna reglering i andra bevisar påtagligt, att den enskilde arbetaren som ”fri” försäljare av sin arbetskraft hjälplöst ligger under i förhållande till kapitalet, när den kapita-

listiska produktionen har nått en viss mognad. Normalarbetsdagen är därför resultatet av en långvarig, mer eller mindre dold klasskamp mellan kapitalister och arbetare. De engelska fabriksarbetarna var förkämpar inte endast för den engelska utan för den moderna arbetarrörelsen överhuvud, liksom deras teoretiker var de som började striden mot kapitalets teori.

Frankrike kommer långsamt traskande bakefter England. Fransmännen behövde februari-revolutionen för att få igenom 12-timmarslagen, som är betydligt mera bristfällig än den engelska förebilden. Men i alla fall vinner också den franska revolutionära metoden respekt för sina egenartade företräden.

I Förenta Staterna lamslogs varje självständig arbetarrörelse, så länge slaveriet härskade i en del av republiken. Arbetare med vitt skinn kan inte frigöra sig, där arbetare med svart skinn blir brännmärkta. Men på slaveriets grav sköt genast ett nytt liv upp. Strax efter inbördeskrigets slut kom 8-timmarsagitationen, som med Pacificjärnvägen spred sig från Atlanten till Stilla Oceanen, från Nya England till Kalifornien. Till skydd mot "sina kvals orm" måste arbetarna sluta sig samman och som klass framtvunga en statlig lag, en samhällelig barriär, som hindrar dem själva att genom frivilligt kontrakt med kapitalet sälja sig och sitt släkte till död och slaveri. I stället för den fina listan över "omistliga människorättigheter" kommer den lagliga begränsade arbetsdagens anspråkslösa Magna charta.

9. Mervärdekvot och mervärdemängd

När man känner mervärdekvoten, kan man också beräkna storleken av det mervärde som varje enskild arbetare levererar kapitalisten under en bestämd tid. Om t.ex. det nödvändiga arbetet är 6 timmar pr dag, motsvarande en guldmängd på 3 shillings eller 1 taler, så är 1 taler en arbetskrafts dagsvärde eller det värde som kapitalet utbetalar för att köpa en arbetskraft för en dag. Om vidare mervärdekvoten är 100 %, så frambringar detta variabla kapital på 1 taler ett mervärde på 1 taler, eller arbetaren levererar dagligen ett merarbete på 6 timmar.

Mängden av det producerade mervärdet är lika med det tillskjutna variabla kapitalet, multiplicerat med mervärdekvoten. Mervärdemängden bestäms alltså av det antal arbetskrafter, som samma kapitalist samtidigt exploaterar, och den enskilda arbetskraftens exploateringsgrad.

Vid produktionen av en bestämd mängd mervärde kan därför en faktors minskning ersättas genom en annan faktors tillväxt.

Minskningen av det variabla kapitalet kompenseras alltså genom en motsvarande ökning av arbetskraftens exploateringsgrad, eller minskningen av antalet sysselsatta arbetare kompenseras genom en motsvarande förlängning av arbetsdagen. Inom vissa gränser är därför det mervärde, som kapitalet kan avpressa arbetaren, oberoende av antalet arbetare. Å andra sidan förblir mervärdemängden oförändrad, även om mervärdekvoten minskar, när det variabla kapitalet eller antalet sysselsatta arbetare ökar i motsvarande grad.

Det finns emellertid bestämda gränser för möjligheten att kompensera en minskning av arbetarantalet eller det variabla kapitalets storlek genom att öka mervärdekvoten eller förlänga arbetsdagen. Den absoluta gränsen för den genomsnittliga arbetsdagen, som av naturliga skäl alltid är mindre än 24 timmar, sätter en absolut gräns för möjligheten att ersätta minskande variabelt kapital med högre mervärdekvot eller att kompensera en minskning av antalet exploaterade arbetare genom ökning av arbetskraftens exploateringsgrad.

Vid givet värde och lika exploateringsgrad av arbetskraften förhåller sig de av olika kapital producerade mängderna värde och mervärde direkt som storleken av dessa kapitals variabla beståndsdelar, d.v.s. deras i levande arbetskraft omsatta delar.

Vilken penningssumma eller värdesumma som helst kan inte förvandlas till kapital. För att denna förvandling skall äga rum, måste den enskilde penning- eller varuägaren ha ett bestämt minimum pengar eller bytesvärden till sitt förfogande. Minimum av variabelt kapital är kostnaden för en enstaka arbetskraft, som året runt dagligen användes för att producera mervärde. Om denne arbetare vore i besittning av egna produktionsmedel och nöjde sig med att leva som arbetare, så behövde han endast arbeta den tid, som vore nödvändig för att reproducera hans arbetskraft, låt oss säga 8 timmar pr dag. Han skulle då endast behöva produktionsmedel för 8 arbetstimmar. Kapitalisten däremot, som låter honom utföra exempelvis 4 timmars merarbete utom dessa 8 timmar, behöver en större penningssumma för att anskaffa ytterligare produktionsmedel. Enligt vårt antagande måste han emellertid använda två arbetare redan för att kunna leva av det dagligen erhållna mervärdet på samma nivå som en arbetare, d.v.s. kunna tillfredsställa sina nödvändiga behov. I detta fall vore syftet med hans produktion endast att skaffa sig sitt uppehälle, inte att öka sin rikedom, och detta sistnämnda är förutsättningen för den kapitalistiska produktionen. Endast för att kunna leva dubbelt så gott som en vanlig arbetare och samtidigt förvandla hälften av det producerade mervärdet till kapital måste han 8-dubbla antalet arbetare liksom även minimum av det satsade kapitalet. Visserligen kan han själv direkt lägga hand vid produktionsprocessen på samma sätt som arbetarna, men då är han bara ett mellanting mellan kapitalist och arbetare, en ”småföretagare”. Så snart den kapitalistiska produktionen nått en viss utvecklingsgrad, är det nödvändigt, att kapitalisten kan använda hela den tid han fungerar som kapitalist, d.v.s. som personifierat kapital, för att tillägna sig och därmed också kontrollera främmande arbete samt försälja detta arbetes produkter.

Inom produktionsprocessen utvecklades kapitalet till härskare över arbetet, d.v.s. över den verksamma arbetskraften eller arbetaren själv. Det personifierade kapitalet, kapitalisten, kontrollerar att arbetaren utför sitt arbete ordentligt och med vederbörlig grad av energi.

Kapitalet utvecklades vidare till ett tvångsförhållande, som tvingar arbetarklassen att utföra mera arbete, än dess egna anspråkslösa livsbehov nödvändiggör. Som förlagsman av andras arbetsamhet, som utsugare av merarbete och exploator av arbetskraft överträffar det ifråga om energi, hänsynslöshet och driftighet alla tidigare produktionssystem, som baserats på direkt tvångsförhållande.

Det är inte längre arbetaren, som använder produktionsmedlen, utan det är tvärtom produktionsmedlen, som använder arbetaren. I stället för att förbrukas av honom som materiella beståndsdelar i hans produktiva verksamhet förbrukar de honom som ett jäsämne i sin egen livsprocess, och kapitalets livsprocess består endast i dess verksamhet som självförökande värde.

IV. Produktion av det relativt mervärde

10. Begreppet relativt mervärde

Hittills har vi vid vår undersökning av produktionen av mervärde förutsatt, att produktions sättet förblir oförändrat. Men när mervärde skall produceras genom att nödvändigt arbete förvandlas till merarbete, är det inte tillräckligt, att kapitalet bemäktigar sig arbetsprocessen, sådan den föreligger och i den form som den historiska utvecklingen har gett den, för att därpå nöja sig med att öka arbetsdagens längd. Kapitalet måste i grunden förvandla arbetsprocessens tekniska och samhälleliga betingelser, alltså själva produktions sättet, för att därigenom öka arbetets produktivkraft och sänka arbetskraftens värde samt därmed förkorta den del av arbetsdagen, som är nödvändig för att reproducera detta värde.

Det mervärde, som produceras genom att arbetsdagen förlänges, kallar jag *absolut mervärde*. Det mervärde däremot, som frambringas genom förkortning av den nödvändiga arbetstiden

och motsvarande förändringar mellan arbetsdagens bägge beståndsdelar, kallar jag *relativt mervärde*.

Inbesparing av arbete genom utveckling av arbetets produktivkraft har i den kapitalistiska produktionen inte alls till syfte att förkorta arbetsdagen. Avsikten är endast att förkorta den för produktionen av en viss varumängd nödvändiga arbetstiden.

Den kapitalist, som använder det förbättrade produktionssättet, tillägnar sig alltså en större del av arbetsdagen som merarbete än de övriga kapitalisterna i samma bransch. Han gör i det enskilda fallet, vad kapitalet i det stora hela alltid gör, när relativt mervärde produceras. Å andra sidan försvinner detta extra mervärde, så snart det nya produktionssättet blir vanligt i branschen, och därmed försvinner skillnaden mellan det individuella värdet på billigare producerade varor och deras samhälleliga värde.

Den ekonomiska lagen, att varans värde bestäms genom arbetstiden, leder till att den kapitalist, som först använder den nya metoden, säljer varorna under deras samhälleliga värde, samtidigt som den tvingar hans konkurrenter att införa den nya produktionsmetoden.

För att sänka arbetskraftens värde måste man stegra produktivkraften i sådana industrigrenar, vilkas produkter bestämmer arbetskraftens värde, alltså industrigrenar som producerar arbetarens vanliga existensmedel eller produkter som kan ersätta dem. Varornas värde står i omvänt förhållande till arbetets produktivkraft. Samma gäller arbetskraftens värde, enär detta bestäms av varuvärdet. Däremot står det relativa mervärdet i direkt förhållande till arbetets produktivkraft. Det stiger med stigande och faller med fallande produktivkraft. Om en vara produceras billigare än förut, sjunker naturligtvis arbetskraftens värde endast *pro tanto*, d.v.s. endast i förhållande till denna varas andel i arbetskraftens reproduktion.

11. Samverkan

Samarbete mellan ett större antal arbetare på samma tid och i samma lokal (eller, om man så vill, inom samma arbetsområde) för att producera samma varuslag under ledning av samma kapitalist är både historiskt och begreppsmässigt den kapitalistiska produktionens utgångspunkt.

Den form av arbete, som består i att många planmässigt arbetar vid sidan av och i samverkan med varandra i samma produktionsprocess eller i olika men sammanhängande arbetsprocesser, kallas samverkan.

I varje enskild industrigren avviker varje enskild arbetare, Per eller Pål, mer eller mindre från genomsnittsarbetaren. Dessa individuella avvikelser, som i matematiken kallas "fel", upphäver varandra och försvinner, så snart man räknar med ett större antal arbetare sammanlagt.

De materiella betingelser, under vilka arbetsprocessen äger rum, undergår en väsentlig förändring, när ett större antal arbetare sysselsättes i samma företag, även om arbetssättet förblir oförändrat. Många arbetare använder nu samtidigt eller omväxlande samma lokaler, samma råvarulager o.s.v., samma förvaringskärl, instrument, apparater o.s.v., kort sagt, en del av produktionsmedlen förbrukas nu gemensamt i arbetsprocessen. Å ena sidan ökar inte varornas bytesvärde, alltså inte heller produktionsmedlens bytesvärde, genom något som helst ökat utnyttjande av deras bruksvärde. Å andra sidan användes produktionsmedlen i större skala, när de förbrukas av många gemensamt. En lokal, där 20 vävare arbetar med 20 vävstolar, måste ha större golvyta än ett rum för en självständig mästare med två gesäller. Men en verkstad för 20 personer kostar mindre att uppföra än 10 verkstäder för vardera två personer, och därför ökar inte värdet av de produktionsmedel, som många använder gemensamt, i förhållande till deras nyttighetseffekt. Produktionsmedel, som användes gemensamt, avger mindre värde till den enskilda produkten, dels emedan det totalvärde som de avger fördelas på en större mängd produkter, dels emedan de i jämförelse med enstaka

produktionsmedel gör sin insats i produktionsprocessen med mindre värde i förhållande till de uppnådda resultaten, även om deras absoluta värde är större. Därmed sjunker en värdebeståndsdel i det konstanta kapitalet, och som följd därav minskar också varans totalvärde i motsvarande grad. Verkan är densamma, som om varans produktionsmedel skulle framställas billigare än förut.

Liksom en kavalleriskvadrons angreppskraft eller ett infanteriregementes motståndskraft är väsentligt olika summan av varje enskild kavallerists och infanterists angrepps- och motståndskraft, så är också summan av de enskilda arbetskrafterna något helt annat än den samhälleliga kraft, som utvecklas, när många arbetare samtidigt deltar i samma odelade operation.

Här rör det sig inte endast om ökning av den individuella produktivkraften genom samverkan utan om skapandet av en produktivkraft, som i och för sig måste vara en masskraft.

Bortsett från den nya kraftpotens, som uppstår när många krafter sammansmälter till en totalkraft, åstadkommer redan den sociala kontakten i de flesta produktiva arbeten en tävlan och en säregen stimulering av livsandarna (animal spirits), som ökar den enskildes prestationsförmåga, så att 12 arbetare tillsammans presterar en större totalprodukt under en samlad arbetsdag på 144 timmar, än 12 enskilda arbetare skulle åstadkomma, om de arbetade var för sig i 12 timmar, eller en arbetare kunde prestera, om han arbetade 12 dagar i sträck. Detta beror på att människan av naturen är, om inte, som Aristoteles menar, ett politiskt djur, så i varje fall ett socialt djur.

Även om respektive arbetare utför samma slags eller liknande arbete, kan det arbete som var och en utför ändå utgöra ett självständigt led i totalarbetet, och samverkan kan leda till att arbetsföremålet genomlöper de olika momenten i arbetsprocessen fortare, än vad som annars skulle varit fallet. Om t.ex. murare bildar kedja för att långa tegel från foten av en ställning till toppen, så utför var och en av dem samma sak, men ändå utgör de enskilda arbetsmomenten kontinuerliga delar av en totalförrättning, särskilda faser som varje tegelsten måste genomlöpa under arbetsprocessen, och varigenom de 12 arbetarna tillsammans fortare skickar upp stenarna till toppen, än en enskild arbetare kunde göra genom att springa upp och ner på ställningen. Arbetsföremålet kommer fram på kortare tid. Å andra sidan äger ett samarbete rum, när t.ex. mureriet samtidigt utföres på olika sidor av byggnaden, fastän de samverkande arbetarna utför samma eller liknande arbete.

Om det gäller en komplicerad arbetsprocess, så möjliggör samarbetet dessutom, att uppgifterna kan fördelas mellan arbetarna, varigenom uppnås att de olika arbetsmomenten kan utföras samtidigt och produkten alltså framställas på kortare tid än som annars vore möjligt.

Det finns arbetsuppgifter, som endast kan lösas genom samverkan, redan på grund av arbetets utsträckning i rummet, när samverkan gör det möjligt att utvidga arbetsfältet. Men samverkan ger också betingelserna för att en verksamhet kan samlas på ett mindre område än tidigare, i förhållande till produktionens omfattning. Denna koncentration i rummet av produktionen, samtidigt som dess verkningskrets utvidgas, gör det möjligt att inbespara en mängd improduktiva kostnader.

Antalet samverkande arbetare eller samverkans utvecklingsstadium beror alltså först och främst på storleken av det kapital, som den enskilde kapitalisten kan lägga ut för inköp av arbetskraft, d.v.s. av den omfattning i vilken varje kapitalist förfogar över många arbetares existensmedel. Det förhåller sig på liknande sätt med det konstanta som med det variabla kapitalet. Det är alltså en materiell betingelse för samverkan mellan lönarbetare, att större mängder produktionsmedel är samlade i enskilda kapitalisters hand, och samverkans omfång eller produktionens utvecklingsgrad beror på omfånget av denna koncentration.

Kapitalistens ledning av produktionen blir nu lika oundgänglig som generalens befäl på slagfältet. Allt direkt samhälleligt eller kollektivt arbete i större skala har i högre eller lägre grad behov av en ledning, som förmedlar kontakten mellan de olika verksamheterna och ansvarar för de allmänna funktioner, som uppstår i en produktiv verksamhet som drivs av många gemensamt, i motsats till självständigt individuellt arbete. En enskild violinist dirigerar sig själv, men en orkester behöver en kapellmästare. Denna funktion att leda, övervaka och förmedla blir en kapitalets funktion, så snart det underordnade arbetet blir en samverkan. När kapitalet utför denna funktion, får arbetsledningen specifika karaktärsdrag.

I den planmässiga samverkan med andra frigör sig arbetaren från sin individuella begränsning och utvecklar sina arbetsbestämda egenskaper.

Sammanhanget mellan deras funktioner och deras enhet som produktiv organism ligger utanför dem själva, i kapitalet, som för dem tillsammans och håller dem tillsammans. Sammanhanget mellan deras arbeten möter dem därför ideellt som kapitalistens plan, praktiskt som hans auktoritet, som en främmande viljas makt som underordnar deras verksamhet sina syften.

Med antalet arbetare, som samma kapital sysselsätter, växer deras motstånd och därmed med nödvändighet även det tryck, som kapitalet utövar för att övervinna detta motstånd. Kapitalistens ledning av arbetsprocessen är inte endast en speciell funktion, som tillfaller honom till följd av den samhälleliga arbetsprocessens beskaffenhet, utan hans ledning tjänar samtidigt det syftet att exploatera den samhälleliga arbetsprocessen och medför därför oundvikligen ett motsatsförhållande mellan exploatören och de exploaterade.

Medan den kapitalistiska ledningen har ett dubbelt innehåll, emedan den produktionsprocess som den leder är dubbelsidig, å ena sidan en samhällelig arbetsprocess för framställning av produkter och å andra sidan kapitalets värdeökningsprocess, så är den till formen despotisk. När hans kapital har nått den minimistorlek, som är förutsättningen för att den egentliga kapitalistiska produktionen kan börja, frigör han sig på ett senare utvecklingsstadium även från det arbete, som är förknippat med att omedelbart övervaka och leda den enskilde arbetaren och arbetargruppen, genom att han överför denna funktion till en särskild sorts lönarbetare. Liksom en armé måste ha officerare, behöver en arbetsstyrka, som samverkar under samma kapital, industriella officerare (direktörer, managers) och underofficerare (förmän, foreman, overlookers, contremaitres), som under arbetsprocessen för befälet i kapitalets namn. Kapitalisten är inte kapitalist, för att han är industriell ledare, utan han blir industrichef, därför att han är kapitalist, överbefälet i industrin blir ett attribut till kapitalet, liksom under feodaltiden överbefälet i krig och domsrätten var attribut till jordegendomen.

Arbetets samhälleliga produktivkraft utvecklas utan vederlag, så snart arbetarna är ställda under bestämda betingelser, och kapitalet ställer dem under dessa betingelser. Då arbetets samhälleliga produktivkraft inte kostar kapitalet något, medan å andra sidan arbetaren inte kan utveckla den, innan hans arbete tillhör kapitalet, förefaller den att vara en produktivkraft, som kapitalet äger av naturen, som dess inneboende produktivkraft.

Samverkan i arbetsprocessen, så som den utformats i den mänskliga kulturens begynnelse, hos jägarfolk eller t.ex. i de indiska kommunernas jordbruk, beror å ena sidan på kollektivt ägande av produktionsmedlen, å andra sidan på det förhållandet, att den enskilde individen ännu inte har lösslutit sig från stammen och samhället, lika litet som det enskilda biet från bisamhället. Bägge skiljer sig från den kapitalistiska samverkan. Den sporadiska användningen av samverkan i stor skala i den antika världen, under medeltiden och i vår tids kolonier beror på omedelbara herre- och slavförhållanden. Förutsättningen för den kapitalistiska formen är däremot den fria arbetaren, som säljer sin arbetskraft till kapitalet. Historiskt utvecklas den i motsättning till bondehushållningen och det oavhängiga hantverket, oavsett

om detta är skrämmässigt organiserat eller inte. I förhållande till dem ter sig den kapitalistiska samverkan inte som en bestämd historisk form för samverkan, utan i stället synes samverkan själv vara en säregenhet för den kapitalistiska produktionsprocessen och ett av dess historiska kännetecken.

Samverkan är den första ändring, som arbetsprocessen undergår, när kapitalet tar makten över den. Denna förändring sker av sig själv. Dess förutsättning, samtidig sysselsättning av ett större antal lönarbetare i samma arbetsprocess, är utgångspunkten för den kapitalistiska produktionen.

12. Arbetsdelning och manufaktur

Den samverkan, som beror på arbetsdelning, får sin klassiska form i manufakturen. Den är den kapitalistiska produktionens förhärskande och karakteristiska form under den egentliga manufakturperioden, som varar ungefär från mitten av 1500-talet till sista tredjedelen av 1700-talet.

Manufakturen uppstår på två olika sätt:

Antingen samlas i en verkstad under ledning av en och samma kapitalist arbetare från olikartade, självständiga hantverk, vilka alla måste bearbeta samma produkt, innan den blir färdig. Ett ur kan tjäna som exempel på detta. Från att ha varit en individuell produkt av en hantverkare förvandlas uret till en samhällelig produkt av en hel rad delarbetare, och alla dessa membra disjecta samlas först, när de nått fram till den man, som förenar dem till en mekanisk helhet.

Men manufakturen uppstår också på rakt motsatta sättet. Många hantverkare, som utför samma eller likartat arbete. Fördenskull blir arbetet fördelat. I stället för att låta den enskilde hantverkaren utföra alla de olika arbetsmomenten efter varandra frigör man de enskilda detaljarbetena från varandra, och varje enskild arbetare utför endast en del av arbetet, medan varan genomlöper många händer. Varje man får utföra ett bestämt detaljarbete, och alla dessa olika specialarbeten utföres samtidigt av de samverkande arbetarna. Från att vara en självständig hantverkares individuella produkt förvandlas varan till en samhällelig produkt av samarbetande hantverkare. Denna fulländade form, producerar artiklar som genomlöper sammanhängande utvecklingsfaser, en hel rad av olika processer, såsom t.ex. ståltråden i synålstillverkningen, som bearbetas av 72 och t.o.m. upp till 92 olika delarbetare.

Manufakturens ursprung, dess utveckling ur hantverket, har alltså följt två linjer. Å ena sidan har den sitt ursprung i en kombination av olikartade, självständiga hantverk, som förlorar sin självständighet och blir ensidiga till den grad, att de endast utgör deloperationer, som kompletterar varandra, i en och samma varas produktionsprocess. Å andra sidan uppstår manufakturen ur samarbetet mellan hantverkare från samma fack, varvid den upplöser det individuella hantverket i dess olika detaljmoment, isolerar dem och gör dem självständiga till den grad, att vart och ett av dem blir en särskild arbetares uteslutande funktion. Manufakturen inför således å ena sidan arbetsdelning i produktionsprocessen eller vidareutvecklar arbetsdelningen, å andra sidan kombinerar den hantverk, som tidigare var skilda. Men vilken utgångspunkten än är, så är slutresultatet det samma – en produktionsmekanism, vars organ är människor.

Men antingen den är sammansatt eller enkel, förblir verksamheten hantverksmässig och därför beroende av den enskilde arbetarens kraft, skicklighet, snabbhet och säkerhet i hanterandet av sina verktyg. Hantverket förblir grundvalen. Denna begränsade tekniska grundval utesluter en verkligt vetenskaplig analys av produktionsprocessen, då varje enskild operation, som produkten genomgår, måste kunna utföras som hantverksmässigt arbete. Just emedan den hantverksmässiga skickligheten sålunda förblir produktionsprocessens grundval,

blir här varje arbetare bunden till en specialfunktion, och hans arbetskraft blir, så länge han lever, ett organ för denna specialfunktion.

Det står ganska klart, att en arbetare, som hela livet igenom utför samma enkla detaljarbete, därvid får hela sin kropp förvandlad till en ensidig, automatisk organism, samtidigt som han uppnår en betydligt högre arbetstakt än den hantverkare, som omväxlande skall utföra en hel rad operationer. Men den sammansatte totalarbetaren, som är manufakturens levande mekanism, består av idel sådana ensidiga delarbetare. Produkterna framställs därför på kortare tid än i det självständiga hantverket, d.v.s. arbetets produktivkraft stegras. Dessutom förbättras delarbetets metoder, sedan varje enskilt delarbete har blivit en mans självständiga funktion. När samma begränsade verksamhet ständigt upprepas och uppmärksamheten koncentreras på detta begränsade arbete, blir följden, att arbetaren av erfarenheten lär sig att uppnå den åsyftade nyttoeffekten med minsta möjliga kraftansträngning. Då emellertid olika arbetargenerationer alltid lever tillsammans och arbetar tillsammans i samma manufakturer, samlas, bevaras och vidarebefordras snart de tekniska konstgrepp, som man har lärt sig.

Manufakturen skapar i själva verket detaljarbetarens skicklighet genom att föra in i verkstaden den naturliga yrkesuppdelning, som redan fanns i samhället, reproducera den och systematiskt utveckla den till dess yttersta gräns. Delarbetets förvandling till den enskilda människans livsuppgift motsvarar å andra sidan äldre samhällsformers benägenhet att göra alla yrken ärftliga, förstena dem i kaster eller snöra in dem i skrän, när bestämda historiska förhållanden hade medfört tendenser till ombytlighet hos de enskilda individerna, något som strider mot kastväsendet.

En hantverkare, som utför alla de olika arbetsmoment, som är nödvändiga för att framställa en produkt, måste ibland byta plats, ibland byta verktyg. Växlingen från ett arbete till ett annat avbryter arbetets jämna rytm och bildar liksom sprickor i hans arbetsdag. Dessa sprickor pressas ihop, så snart han hela dagen utför samma arbete, eller de försvinner, i den mån ombyten av arbetsmoment blir sällsyntare. Den stegrade produktiviteten beror här antingen på större förbrukning av arbetskraft pr tidsenhet, d.v.s. ökad arbetsintensitet, eller på inskränkning i förbrukningen av improduktiv arbetskraft.

Arbetets produktivitet är inte endast beroende av arbetarens skicklighet utan också av verktygens beskaffenhet. Verktyg av samma slag, t.ex. skär-, borr-, stöt- och slagverktyg, användes i olika arbetsprocesser, och i samma arbetsprocess kan samma verktyg tjäna olika ändamål. När de olika operationerna i en arbetsprocess blir skilda från varandra och varje deloperation får en så ändamålsenlig och därför så speciell form som möjligt i delarbetarens hand, blir dock förändringar nödvändiga i de verktyg, som tidigare användes för olika ändamål. På vilka sätt verktygen bör förändras, framgår av de erfarenheter som gjorts beträffande den gamla formens speciella brister. Differentiering av verktygen, varvid redskap av samma slag får speciella, fasta former för varje särskild användning, och en specialisering, där varje enkelt redskap endast fyller en speciell uppgift i en bestämd delarbetarens hand, är karakteristiska för manufakturen.

Såvitt sådan manufaktur sammanbinder hantverk, som ursprungligen var åtskilda, förminskar den också avstånden mellan de olika produktionsfaserna. Det kostar mindre tid och arbete att flytta produkten från ett arbetsmoment i produktionsprocessen till ett annat. I jämförelse med hantverket ökas på så sätt produktivkraften, och denna fördel beror på manufakturens allmänna samarbetskaraktär. Å andra sidan medför manufakturens säregna princip för arbetsdelning, att de olika produktionsfaserna isoleras och blir självständiga i förhållande till varandra som lika många hantverksmässiga detaljarbeten. Sammanhanget mellan de olika isolerade funktionerna gör det nödvändigt att ständigt förflytta produkten från en arbetare till

en annan, från en arbetsprocess till en annan. Från storindustrins ståndpunkt ter sig detta som en karakteristisk, dyrbar och från manufakturen oskiljbar begränsning.

Då varje detaljarbetares delprodukt endast är ett särskilt utvecklingsstadium av den gemensamma produkten, så levererar den ene arbetaren eller arbetargruppen råmateriel till den andra. Den enes arbetsresultat bildar utgångspunkten för den andres arbete. Den ene arbetaren sysselsätter därför omedelbart den andre. Erfarenheten avgör, hur lång arbetstid som är nödvändig, för att man skall uppnå den nyttighetseffekt som avses med varje detaljarbete, och manufakturens hela mekanism vilar på förutsättningen att ett bestämt resultat skall åstadkommas på en bestämd arbetstid. Endast under denna förutsättning kan de olika arbetsprocesser, som kompletterar varandra, fortgå oavbrutet, samtidigt och vid sidan av varandra.

Detta förhållande av inbördes omedelbart beroende, som råder mellan varje arbete och därför också mellan varje arbetare, tvingar den enskilde att endast använda den nödvändiga tiden för att utföra arbetet. Därvid åstadkommes en helt annan kontinuitet, likformighet, regelbundenhet och ordning och framförallt en betydligt högre arbetsintensitet än i det oavhängiga hantverket eller t.o.m. i det enkla samarbetet. Att endast använda så mycken tid för framställning av en vara, som är samhälleligt nödvändigt, ter sig i all varuproduktion som ett konkurrensens yttre tvång, eftersom varje enskild producent, ytligt uttryckt, måste sälja sin vara till marknadspriset. Men i manufakturen har det också blivit en teknisk nödvändighet att leverera en bestämd mängd produkter på en given arbetstid.

Manufakturens arbetsdelning förenklar och mångfaldigar inte endast de organ, som den samhällelige totalarbetaren använder sig av, utan skapar också ett matematiskt fast förhållande mellan storleken av dessa organ, d.v.s. ett fast förhållande mellan antalet arbetare i var och en av de arbetargrupper, som är sysselsatta med respektive specialarbeten. Samtidigt som den uppdelar arbetet i överensstämmelse med dess art, upprättar den också ett bestämt förhållande mellan antalet arbetare, som sysselsättes i de olika samhälleliga arbetsprocesserna.

Tidigt under manufakturperioden, som medvetet uppställer som sitt mål att minska den arbetstid, som krävs i varuproduktionen, utvecklar också sporadiskt användningen av maskiner, särskilt i vissa enkla grundprocesser, där massproduktion är förbunden med stor kraftförbrukning. I stort sett spelar dock maskinen den underordnade roll, som Adam Smith anvisar den vid sidan av arbetsdelningen.

Manufakturperiodens specifika maskineri är och förblir den av många delarbetare sammanställt totalarbetaren själv. De olika arbetsmoment, som producenten av en vara omväxlande utför, och som sammanflätas i arbetsprocessens helhet, tar honom i anspråk på olika sätt. I det ena fallet måste han prestera mera kraft, i det andra mera händighet, i det tredje mera psykisk uppmärksamhet o.s.v., och samma individ äger inte dessa egenskaper i lika hög grad. Sedan man har skilt isär, frigjort och isolerat de olika arbetsmomenten, blir arbetarna i sin tur i överensstämmelse med sina förhärskande egenskaper indelade, klassificerade och grupperade. Liksom arbetarnas olika naturanlag bildar den grundval, varpå arbetsdelningen bygger, utvecklar manufakturen, när den en gång är införd, arbetskrafter som enligt sin natur endast är användbara i ett ensidigt specialarbete. Alla arbetare i ett företag äger nu gemensamt alla produktiva egenskaper i lika hög grad och använder dem samtidigt på det mest ekonomiska sättet, genom att alla organ är individualiserade i enskilda arbetare eller arbetargrupper, som uteslutande användes i enkla specialarbeten. Delarbetarens ensidighet och t.o.m. hans ofullkomlighet blir faktiskt hans nyttigaste egenskap i hans roll såsom ett element i totalarbetaren. Vanan vid att utföra ett ensidigt arbete förvandlar honom till ett säkert fungerande organ, medan sammanhanget med totalmekanismen tvingar honom att verka med en maskindels regelbundenhet.

Då totalarbetarens olika funktioner är enkla eller sammansatta, primitiva eller högt utvecklade, kräver hans organ, de individuella arbetskrafterna, mycket olika grad av utbildning och har därför mycket olika värde. Manufakturen utvecklar därför en hierarki av arbetskrafter med motsvarande rangskala i fråga om arbetslöner.

Manufakturen skapar därför inom varje hantverk, som den får makt över, en klass av s.k. olärda arbetare, som hantverket inte hade någon användning för. Om den ensidiga specialiteten utvecklas till virtuositet på bekostnad av den totala arbetsförmågan, börjar även själva bristen på utbildning att bli en specialitet. Vid sidan av den hierarkiska rangordningen uppträder också den enkla indelningen av arbetarna i kvalificerade och okvalificerade. För de senare bortfaller utbildningskostnaderna helt och hållet, för de förstnämnda sjunker de. Arbetskraftens relativa värdeminskning, till följd av att utbildningskostnaderna bortfaller eller minskar, medför omedelbart en snabbare värdeökning av kapitalet, ty allt som förkortar den tid, som är nödvändig för reproduktion av arbetskraften, vidgar utrymmet för merarbetet.

Den samhällliga produktionsmekanismen, sammansatt av många individuella delarbetare, tillhör kapitalisten. Den produktivkraft, som uppstår ur arbetenas kombination, uppträder därför som en kapitalets produktivkraft.

Medan arbetaren från början sålde sin arbetskraft till kapitalet, för att han saknade de materiella medlen för att producera varor, så vägrar nu hans egen arbetskraft att göra tjänst, om den inte säljes till kapitalet. Den fungerar nu endast i ett sammanhang, nämligen i kapitalistens verkstad, och detta sammanhang existerar först efter arbetskraftens försäljning. Emedan hans naturliga anlag har utvecklats på ett sådant sätt, att han saknar förmåga att uträtta något på egen hand, kan manufakturarbetaren endast utföra produktivt arbete, när han blir ett tillbehör till kapitalistens verkstad. Liksom det stod skrivet på det utvalda folkets panna, att det var Jehovas egendom, så sätter arbetsdelningen sin stämpel på manufakturarbetaren och brännmärker honom som kapitalets egendom.

I manufakturen är ökningen av totalarbetarens och därmed även kapitalets samhällliga produktivkraft betingad av att arbetarens individuella produktivkrafter ruineras. I själva verket använde några manufakturer i mitten av 18:e århundradet med förkärlek halvidioter för vissa enkla operationer, som dock innehöll fabriks-hemligheter. En viss andlig och lekamlig förkrympning är oskiljbart förbunden med själva den allmänna arbetsdelningen inom samhället. Men manufakturen levererar den också först materialet och impulsen till studiet av industrisjukdomarna.

Manufakturernas arbetsdelning skapar nya betingelser för kapitalets herravälde över arbetet. Medan den därför å ena sidan framträder som ett historiskt framsteg och ett nödvändigt stadium i samhällets ekonomiska utveckling, är den å andra sidan även ett medel för mer civiliserad och mer raffinerad exploatering. Hela manufakturperioden genljuder därför av klagan över arbetarnas brist på disciplin. Kapitalet kämpar oupphörligt med arbetarnas insubordination. Kapitalet misslyckades att tvinga manufakturarbetarna att avstå hela sin disponibla arbetstid.

Manufakturen förmådde varken erövra den samhällliga produktionen i hela dess omfång eller omforma dess grundval. Den växte upp som ett ekonomiskt konstverk på det breda fundament, som utgjordes av städernas hantverk och den lantliga hemindustrin. På ett bestämt utvecklingsstadium uppstod ett inre motsatsförhållande mellan dess egen trånga ekonomiska bas och de produktionsbehov den själv hade skapat.

En av dess mest fulländade skapelser var verkstaden, där man producerade själva arbetsverktygen, i synnerhet de redan då använda, mera komplicerade mekaniska apparaterna. Denna produkt av den manufakturmässiga arbetsdelningen producerade å sin sida – maskiner.

13. Maskineri och storindustri

Produktionssättets omvälvning har i manufakturen arbetskraften, i storindustrin däremot arbetsmedlet som utgångspunkt. Till en början gäller det alltså att undersöka, på vad sätt arbetsmedlet förvandlas från verktyg till maskin, eller varigenom maskinen skiljer sig från hantverksredskapet.

Allt utvecklat maskineri består av tre väsentligt olika delar: kraftmaskinen, transmissionsanordningen och slutligen verktygsmaskinen eller arbetsmaskinen. Kraftmaskinen verkar som drivkraft för hela mekanismen. Transmissionsmekanismen, sammansatt av svänghjul, drivaxlar, kugghjul, stänger, linor, remmar av de mest skilda slag, reglerar rörelsen, omvandlar den, när så behövs, t.ex. från pendel- till cirkelrörelse, fördelar den och överför den till verktygsmaskineriet. Det är från denna sista del av maskineriet, från arbetsmaskinen, som 18:e århundradets industriella revolution utgår. Den utgör än i dag utgångspunkten, när hantverksdrift eller manufakturdrift omvandlas till maskindrif.

Om vi nu närmare betraktar verktygsmaskinen eller den egentliga arbetsmaskinen, så återfinner vi i det stora hela de apparater och verktyg, som hantverkaren eller manufakturarbetaren använder, även om formen ofta är mycket förändrad. Men nu är det verktyg för en maskin eller ett mekaniskt verktyg i stället för ett verktyg för en människa. Antingen är hela maskinen endast en mer eller mindre förändrad upplaga av det gamla hantverksredskapet, som t.ex. den automatiska vävstolen eller också är de redskap, som har anbragts på arbetsmaskinen, gamla bekanta, såsom spindlarna på spinnmaskinen, nålarna i strumpstickningsmaskinen, sågbladen i maskinsågen, knivarna i hackmaskinen o.s.v. Skillnaden mellan dessa verktyg och arbetsmaskinens verkliga konstruktion går tillbaka ända till det sätt, varpå de framställes. De produceras nämligen ännu i regel hantverksmässigt eller manufakturmässigt och placeras först senare på arbetsmaskinens stomme, som framställes maskinellt. Arbetsmaskinen är alltså en mekanism, som då den satts i rörelse utför samma operationer med sina verktyg, som arbetaren förr utförde med liknande verktyg. Det spelar ingen roll, om drivkraften nu utgår från människan eller i sin tur kommer från en annan maskin. När det egentliga verktyget överförs från människan till en mekanism, har en maskin trätt i stället för det vanliga verktyget. Även om människan själv förblir den förnämsta motorn, så är skillnaden genast märkbar. Det antal arbetsredskap, som en arbetare samtidigt kan använda, är begränsat genom antalet av hans egna arbetsredskap, hans egna kroppsliga organ. I Tyskland försökte man först låta en spinnare trampa två spinnrockar, alltså samtidigt arbeta med två händer och två fötter. Detta blev för ansträngande. Senare konstruerade man en trampspinnrock med två spindlar, men de spinnvirtuoser, som kunde spinna två trådar samtidigt, var nästan lika sällsynta som människor med två huvuden. ”Spinning Jenny” däremot arbetar med 12-18 spindlar, strumpstickningsmaskinen sticker med flera tusen nålar på en gång o.s.v. Det antal verktyg, varmed en arbetsmaskin samtidigt arbetar, är från början frigjort från det organiska hinder, som begränsar en arbetares hantverksredskap.

Ökningen av arbetsmaskinernas storlek och antalet samtidigt fungerande verktyg medför behovet av en kraftigare rörelsemekanism och denna i sin tur en starkare drivkraft än den mänskliga muskelkraften. Först med Watts andra, s.k. dubbelverkande ångmaskin var en kraftmaskin med allmän industriell användbarhet uppfunnen. Den frambragte sin drivkraft genom att förtära kol och vatten, och dess kraftutveckling stod helt under människans kontroll. Rörlig och själv ett medel till rörelse, hemmahörande i städerna och inte som vattenhjulet på landsbygden, gör ångmaskinen det möjligt att samla produktionen i städerna i stället för att som under vattenhjulets tid sprida ut den över landet. Den kan användas till alla tekniska ändamål och är relativt oberoende av förhållandena på den plats, där den skall användas. Watts stora geni visar sig i beskrivningen av det patent, som han tog ut i april 1784,

vari han beskriver sin ångmaskin inte bara som en uppfinning för ett speciellt ändamål utan som en storindustrins allmänna drivkraft.

Kraftmaskinen växer med det stigande antalet arbetsmaskiner som drives på en gång, och transmissionen utvecklas till en vidlyftig apparat. I detta sammanhang är det viktigt att skilja på två helt olika saker, nämligen samverkan mellan många likartade arbetsmaskiner å ena sidan och å andra sidan det egentliga maskinsystemet. I det ena fallet utför samma arbetsmaskin hela processen. Antingen en sådan arbetsmaskin endast är en mekanisk upplaga av ett komplicerat hantverksredskap eller en kombination av olika slags specialinstrument, lånade från manufakturen – i fabriken, d.v.s. i den verkstad, som är baserad på maskindrift, visar sig alltid på nytt det enkla samarbetet, och då närmast (om vi bortser från arbetaren) som en samling likartade och på en gång samverkande arbetsmaskiner. Men ett egentligt maskinsystem är utvecklat, först när arbetsföremålet genomlöper en sammanhängande rad processer, som utföres av olika arbetsmaskiner, vilka kompletterar varandra och avlöser den enkla, självständiga arbetsmaskinen. Här återfinnes det samarbete genom arbetsdelning, som är ett manufakturens sårmarke, men nu som en kombination av specialmaskiner.

Den sammansatta arbetsmaskinen, nu ett förgrenat system av specialmaskiner och grupper av specialmaskiner, är desto mer fulländad, ju mera oavbruten totalprocessen är, d.v.s. ju färre avbrott det är i råmaterialets passage från den första till den sista delprocessen. Mekanismen är fulländad i samma grad som den själv utan människans medverkan befördar arbetsföremålet från den ena produktionsfasen till den andra. I manufakturen leder arbetsdelningens princip till att varje enskild process isoleras, medan däremot den förhärskande principen i den fullt utvecklade fabriken är ett obrutet sammanhang mellan delprocesserna

Så snart arbetsmaskinen utför alla rörelser, som är nödvändiga för att bearbeta råmaterialet, utan att arbetaren behöver ingripa, har vi ett automatiskt system av maskiner.

Maskindriften är i sin högst utvecklade gestalt ett förgrenat system av arbetsmaskiner, vilkas drivkraft överföres från en central kraftmaskin med hjälp av en transmissionsmekanism. I stället för enskilda, fristående maskiner har vi här ett mekaniskt vidunder, som fyller hela fabriksbyggnader, och vars demoniska kraft först döljes under jättelemmarnas högtidligt avmätta rörelser för att sedan få utlopp i de otaliga arbetsmaskinernas vanvettiga virveldans.

Liksom den enskilda maskinen förblir en dvärg, så länge människor levererar drivkraften, liksom maskinsystemet hindrades i sin fria utveckling, tills ångmaskinen ersatte de drivkrafter som redan fanns – djur, vind och vatten – så förklarades också storindustrin i hela sin utveckling, så länge dess karakteristiska produktionsmedel, själva maskinen, framställdes med hjälp av arbetarnas personliga kraft och personliga duglighet.

Maskineriet kan endast fungera under förutsättning av att arbetet utföres gemensamt eller i omedelbar samhällelig form. Arbetsprocessens samverkande karaktär blir nu en teknisk nödvändighet, som dikteras av arbetsmedlens natur. likhet med varje annan beståndsdel av det konstanta kapitalet skapar maskineriet inget värde men avger sitt eget värde till produkten, som det bidrar till att alstra. Om den proportion är given, vari maskineriet överför värde till produkten, så beror storleken av denna värde del på maskineriets egen värdestorlek. Ju mindre arbete det självt innehåller, desto mindre värde tillför det produkten. Ju mindre värde det avger, desto mer produktivt är maskineriet, desto mer närmar det sig naturkraften. Maskinens produktivitet mätes därför av den grad, i vilken den ersätter mänsklig arbetskraft.

När en maskin endast betraktas som ett medel att sänka produktens värde, kan den endast användas under förutsättning, att dess egen produktion kostar mindre arbete än det arbete som den ersätter. Men för kapitalet är denna gräns snävare. Då kapitalet inte betalar det förbrukade

arbetet utan värdet av den förbrukade arbetskraften, begränsas maskinens användning av skillnaden mellan maskinvärdet och värdet av den ersatta arbetskraften.

Såvida maskineriet gör muskelkraften obehövlig, blir det ett medel att använda arbetare utan större muskelkraft eller människor med omogen kroppsutveckling men med smidiga lemmar. Kvinno- och barnarbete blev därför parollen vid maskineriets kapitalistiska användning! Detta väldiga medel att ersätta arbete och arbetare förvandlades därmed genast till ett medel att öka lönarbetarnas antal genom att inränga arbetarfamiljens alla medlemmar under kapitalets omedelbara herravälde, utan hänsyn till kön och ålder. Tvångsarbete för kapitalisten inkräktade inte bara på barnets lekar utan trängde också undan det fria arbete i familjekretsen, vilket enligt gammal sedvänja utfördes för familjens egen räkning.

När maskineriet kastar ut alla familjens medlemmar på arbetsmarknaden, fördelas värdet av familjefaderns arbetskraft på hela hans familj, och därmed nedsättes värdet av hans arbetskraft. Det är nu fyra människor, som måste leverera inte bara arbete utan merarbete till kapitalet, för att en familj skall kunna leva. Så utökar maskineriet omedelbart det mänskliga exploateringsmaterialet, kapitalets egentliga exploateringsområde och samtidigt exploateringsgraden.

Tidigare sålde arbetaren sin egen arbetskraft, som han förfogade över såsom formellt fri person. Nu säljer han hustru och barn. Han blir slavhandlare.

Såsom en officiell läkarundersökning år 1861 uppvisat, beror de höga dödstaten, bortsett från lokala förhållanden, i första hand på mödrarnas sysselsättning utom hemmet och den försummelse och vanvård av barnen, som detta medför, på olämplig och bristande näring och bruk av opiater, vartill kommer att mödrarna förlorar sina naturliga känslor för barnen och i följd därav med avsikt svälter och förgiftar dem. I och med den intensivare brukningen av jorden infördes nämligen det industriella systemet. ”Giftna kvinnor, som arbetar i hopar tillsammans med pojkar och flickor, ställes för en bestämd summa till arrendatorns förfogande av en man, som kallas 'gängmästaren' och som hyr hopen i dess helhet. Ofta vandrar dessa skaror flera kilometer bort från sina byar. Morgon och kväll kan man möta dem på landsvägen. Alla fabriksdistriktens avigsidor dyker upp även här, barnamord i smyg och behandling av barn med opiat förekommer här i ännu högre grad.

Det moraliska förfall, som den kapitalistiska exploateringen av kvinno- och barnarbetet medför, har så uttömmande beskrivits av F. Engels i hans ”Die Lage der arbeitenden Klasse in England” och av andra författare, att jag här endast behöver erinra därom.

Den kapitalistiska produktionens anda lyste tydligt fram i den vårdslösa redigeringen av fabrikslagarnas s.k. uppfostringsklausul, i bristen på administrativ ledning, varigenom denna tvångsundervisning till stor del stannade på papperet, i fabrikanternas opposition mot lagen och i deras knep och kryphål för att kringgå den.

Om maskineriet är det mest verksamma medlet att öka arbetets produktivitet, d.v.s. att förkorta den arbetstid som är nödvändig för att producera en vara, så är det å andra sidan som bärare av kapitalet det mest verksamma medlet att förlänga arbetsdagen utöver alla rimliga gränser.

Men maskineriets aktiva livsperiod bestämmes uppenbarligen av arbetsdagens längd eller den dagliga arbetsprocessens längd, multiplicerad med det antal dagar processen upprepas.

Maskinens materiella förslitning är av dubbel art. Dels slites den genom användningen, på samma sätt som myntstycken slites genom cirkulationen. Men den slites också, när den inte användes, liksom ett svärd kan hänga och rosta i skidan.

Vid sidan av den materiella förslitningen är maskinen emellertid också föremål för vad man kunde kalla moraliskt slitage. Den förlorar bytesvärde, i samma utsträckning som samma slags maskiner kan produceras billigare än förut, eller bättre maskiner konstrueras, som konkurrerar med de äldre. I bägge fallen bestäms dess värde, hur ung och livskraftig den eljest än må vara, inte genom den arbetstid, som faktiskt är förkroppsligad i den, utan genom den arbetstid som behövs för dess egen reproduktion eller för reproduktion av en bättre maskin. Den förlorar därför mer eller mindre i värde. Ju kortade period dess totalvärde produceras på, desto mindre risk för moralisk förslitning, och ju längre arbetsdag, desto kortade sådan period. Så snart maskineri införes i en produktionsgren, följer nya metoder slag i slag, som gör det möjligt att framställa maskiner billigare än förr, och förbättringar, införes, som inte bara förvandlar vissa delar av maskinen utan även maskinen i dess helhet. Detta speciella motiv att förlänga arbetsdagen verkar därför starkast under tiden närmast efter maskineriets införande.

Efterhand som maskindriften utvecklas, bindes en ständigt större del av kapitalet i en sådan form, att den alltid kan användas till att frambringa nya värden, samtidigt som den förlorar bruksvärde och bytesvärde, så snart kontakten med det levande arbetet avbrytes. Maskinen producerar relativt mervärde, inte bara direkt, i det den sänker arbetskraftens värde och indirekt genom att producera arbetarnas nödvändiga existensmedel billigare än förr. När maskineriet först införes i enskilda fabriker, frambringar det också mervärde genom att öka verkningarna av det arbete, som maskinens ägare förbrukar. Produktens samhälleliga värde överstiger dess individuella värde, och kapitalisten blir därigenom i stånd att ersätta arbetskraftens dagsvärde med en mindre del av dagsproduktens värde än förut. Under denna övergångstid, då maskindriften är ett slags monopol, är vinsten därför utomordentligt stor.

Efterhand som maskineriet blir vanligare i en produktionsgren, sjunker maskinproduktens samhälleliga värde ner emot dess individuella värde, och den lag träder i kraft, som säger att mervärdet inte frambringas av de arbetare, som kapitalisten har ersatt med maskiner, utan tvärtom av de arbetare, som han sysselsätter vid maskinerna. et är t.ex. omöjligt att pressa ut lika mycket mervärde av 2 arbetare som av 24. Även om var och en av de 24 arbetarna på 12 timmar levererar endast en timmes merarbete, så levererar de tillsammans 24 timmars merarbete, medan de två arbetarnas totalarbete endast utgör 24 timmar. Att använda maskineri för produktion av mervärde innebär en inneboende motsägelse, eftersom maskineriet endast kan förstora den ena av de två faktorer, varav mervärdets storlek beror, nämligen mervärdekvoten, genom att samtidigt minska den andra faktorn, arbetarnas antal.

Denna inre motsättning framträder, så snart bruket av maskineri slår igenom i en industrigren, med påföljd att värdet av de varor, som produceras med hjälp av maskineri, bestämmer det samhälleliga värdet för alla varor av samma slag. Och det är också denna inre motsättning, som driver kapitalisten, utan att han är medveten därom, till en våldsam förlängning av arbetsdagen för att på så sätt kompensera minskningen i det relativa antalet exploaterade arbetare genom att öka inte endast det relativa utan även det absoluta merarbetet.

Den kapitalistiska användningen av maskineriet skapar nya, starka motiv för en omåttlig förlängning av arbetsdagen. Den omskapar både själva arbets sättet och den samhälleliga organisationen av arbetet på ett sätt, som bryter ner arbetarnas motstånd. Användningen av maskineri drar också in nya grupper av arbetare i industrin, varvid de gamla arbetarna tränges undan, samtidigt som maskinerna direkt inbesparar arbetskraft. Härigenom uppstår en arbetslös befolkning, som är tvingad att låta kapitalet ensidigt diktera arbetsvillkoren. Detta är orsaken till det påfallande draget i den moderna industrins historia, att maskinen bryter ner alla naturliga och moraliska gränser för arbetsdagen. Det är också orsaken till den ekonomiska paradoxen, att det väldigaste hjälpmedlet för att förkorta arbetsdagen utnyttjas som det mest

ofelbara medel att förvandla arbetarens och hans familjs hela livstid till arbetstid för kapitalets förökning.

Med maskineriets utveckling uppkommer givetvis efterhand en särskild klass av maskinarbetare med samlad erfarenhet, som är i stånd att utföra sitt arbete snabbare, d.v.s. arbetets intensitet ökar. I England löper sålunda under ett halvt sekel arbetsdagens förlängning parallellt med fabriksarbetets växande intensitet. Å andra sidan är det självklart, att ett arbete som inte bara kräver en kraftutveckling för ögonblicket utan skall fortsätta dag efter dag med samma regelbundna likformighet, slutligen når en kritisk punkt, där förlängning av arbetsdagen och ökning av arbetets intensitet utesluter varandra. Detta har till följd att arbetsdagen endast kan förlängas, när arbetsintensiteten avtar, medan å andra sidan ökad arbetsintensitet endast är möjlig, om arbetsdagen förkortas. Så snart arbetarklassens mer och mer växande förbittring tvingade staten att genom lagstiftning förkorta arbetsdagen, först genom att påbjuda normalarbetsdagen för de egentliga fabrikerne, från det ögonblick alltså, då möjligheten att öka mervärdet genom att förlänga arbetsdagen en gång för alla var stängd, kastade sig kapitalet med all makt och fullt medvetet över produktionen av relativt mervärde genom forcerad utveckling av maskinsystemet.

Samtidigt inträdde en förändring i det relativa mervärdets karaktär. Tiotimmarsdagens intensivare arbetstimmar innehåller nu lika mycket eller mera utgiven arbetskraft än tolvtimmarsdagens mera "porösa" timmar. Tiotimmarsdagens enskilda arbetstimme frambringar därför lika stort eller större värde än tolvtimmarsdagens mindre intensiva 1½ timme.

Hur ökar arbetets intensitet?

Den första verkan av arbetsdagens förkortning beror på det självklara faktum, att arbetskraftens verkningsförmåga står i omvänd proportion till dess verkningstid. Inom vissa gränser vinner man därför i kraftutveckling vad som förloras i tidrymd. Så snart lagstiftningen griper in och förkortar arbetsdagen, blir därför maskinen i kapitalistens hand ett objektivet medel att systematiskt utpressa mera arbete på samma tid. Detta sker på två olika sätt: dels genom att maskinens hastighet ökas, dels genom att samma arbetare får flera maskiner än förut att sköta.

Den ökade arbetsintensiteten medför omedelbart ett behov av förbättrat maskineri, ty den kortare arbetsdagen tvingar kapitalisten att hålla produktionskostnaderna nere så mycket som möjligt. Samtidigt är den förbättrade konstruktionen av maskinerna en nödvändig betingelse för att kunna utöva ett starkare tryck på arbetaren. Förbättringar av ångmaskinen ökar dess hastighet och gör det möjligt att driva ett mera omfångsrikt maskineri med hjälp av samma motor med oförändrad eller t.o.m. minskad kolförbrukning. Förbättringar av transmissionsmekanismen minskar friktionen och samtidigt även hjulaxlarnas diameter och vikt, något som påtagligt skiljer det moderna maskineriet från det äldre. Förbättringarna i arbetsmaskineriet slutligen medför, att maskinen förminskas, samtidigt som dess produktivitet ökar på grund av ökad hastighet (såsom i fråga om den moderna ångvävstolen), eller också ökar antalet verktyg som den sätter i rörelse, samtidigt som maskinen själv blir större (som i fråga om spinnmaskinen), eller också ökas dessa verktygs rörlighet genom obetydliga detaljändringar, som spindlarna hos den automatiska mule-maskinen.

Konsten att använda verktyget går nu över från arbetaren till maskinen samtidigt med verktyget självt. Verktyget frigöres från den mänskliga arbetskraftens begränsningar. Därmed försvinner den tekniska grundvalen för manufakturers arbetsdelning. I stället för den specialiserade arbetarhierarkin, som kännetecknar manufakturen, framträder därför i den automatiska fabriken en tendens att nivellera eller standardisera de arbeten, som utföres av maskineriets biträden; och de naturliga skillnaderna mellan ålder och kön ersätter i väsentlig grad de konstlade skillnaderna mellan specialarbetarna.

Den livslånga specialiteten att sköta ett delverktyg förvandlas till den livslånga specialiteten att betjäna en delmaskin. Maskineriet missbrukas till att redan från barnaåren förvandla arbetaren till en del av en delmaskin.

Medan maskinarbetet till det yttersta angriper nervsystemet, hindrar det musklernas mångsidiga spel och undertrycker all fri kroppslig och andlig verksamhet. T.o.m. åtgärder för att underlätta arbetet blir tortyrmedel, ty maskinen befriar inte arbetaren från arbete utan arbetet från allt innehåll. Det är gemensamt för all kapitalistisk produktion, försåvitt den inte endast är en arbetsprocess utan samtidigt en kapitalets värdeökningsprocess, att det inte är arbetaren som använder arbetsmedlet, utan tvärtom arbetsmedlet som använder arbetaren. Men först med maskineriets införande blir denna upp- och nervända ordning en tekniskt handgriplig verklighet. Genom att arbetsmedlet förvandlas till automat, uppträder det i arbetsprocessen som kapital gentemot arbetaren, som dött arbete som behärskar och utsuger den levande arbetskraften.

Arbetarens tekniska underordnande under arbetsmedlets likformiga gång och den egendommiga sammansättningen av arbetsstyrkan i individer av bägge könen och alla åldersstadier skapar en kasernmässig disciplin, som utbildas till fullständig fabriksregim, fullt utvecklar det redan förut omnämnda övervakningssystemet och delar upp arbetarna i kroppsarbetare och förmän, i meniga industrisoldater och industriunderofficerare.

Det fabriksreglemente, vari kapitalet som självhärskare formulerar sin autokratiska makt över arbetarna, är endast en kapitalistisk karikatyr av arbetsprocessens samhälleliga reglering. Slavdrivarens piska ersättes av förmännens straffregister. Är det med orätt Fourier kallar fabrikerne "humanare bagnos"?

Kampen mellan kapitalist och lönarbetare börjar med själva kapitalförhållandet, och den fortsätter att rasa under hela manufakturperioden. Men först efter maskineriets införande börjar arbetaren bekämpa själva arbetsmedlet, den form vari kapitalet materiellt existerar. Han gör uppror mot denna särskilda produktionsform i dess egenskap av materiell grundval för det kapitalistiska produktions sättet.

Så gott som hela Europa upplevde under 17:e århundradet arbetarrevolter mot de s.k. bandkvarnarna. Et vindsågverk, som hade anlagts i Londons närhet av en holländare, förstördes genom pöbelexcesser. När Everet år 1758 hade byggt den första vattendrivna maskinen för ullklippning, stacks den i brand av 100.000 människor, som blivit arbetslösa. Under det 19:e århundradets första 15-årsperiod drabbades de engelska manufakturdistrikten av en formlig massförstöring av maskiner. Dessa oroligheter, som fick namnet ludditrörelsen, gav regeringarna en förevändning att praktisera de mest reaktionära våldsmetoder. Det behövdes tid och erfarenhet, innan arbetarna lärde sig att göra åtskillnad mellan maskinerna och deras kapitalistiska användning och därmed också att rikta sina angrepp mot den samhälleliga exploateringsformen i stället för att angripa de materiella produktionsmedlen.

Som maskin blir arbetsmedlet omedelbart en konkurrent till arbetaren själv. När maskinen gradvis tränger in i en industrigren, förorsakar den kroniskt elände bland de arbetare som konkurrerar med den. När övergången sker snabbt, verkar den akut och massvis. Arbetsmedlet slår ihjäl arbetaren.

Inom själva storindustrin verkar den fortsatta förbättringen av maskineriet och utvecklingen av automatsystemet på precis samma sätt. Vem hade kunnat ana år 1860, under den engelska bomullsindustrins högkonjunktur, vilka snabba mekaniska förbättringar och motsvarande undanträngande av handarbetet som de tre följande åren skulle medföra under inflytande av det amerikanska inbördeskriget?

Från 1861 till 1868 ökade spindlarnas antal med 1.612.520, medan antalet sysselsatta arbetare minskade med 50.505.

Maskineriet blir det starkaste vapnet, när det gäller att slå ner arbetaroroligheter, strejker o.s.v., som är riktade mot kapitalets envåldsmakt. Ångmaskinen var från första början en "människokraftens" fiende, som gjorde det möjligt för kapitalisten att slå ner arbetarnas ökande krav, vilka hotade att driva det nystartade fabrikssystemet till en kris. Man kunde skriva en hel historik över de uppfinningar som gjordes efter 1830 och som endast hade till uppgift att tjäna som kapitalets vapen mot arbetarnas revolter.

Orsakerna till de motsägelser, som är oskiljaktiga från maskineriets kapitalistiska användning, ligger inte i själva maskineriet utan i dess kapitalistiska användning. Det är ett odiskutabelt faktum, att maskineriet i och för sig inte är ansvarigt för att arbetaren "frigöres" och skiljes från sina existensmedel.

Efterhand som råvaror, halvfabrikat, arbetsmedel o.s.v., som maskinerna framställer med ett relativt litet arbetarantal, ökar i mängd, uppdelas bearbetningen av dessa råmaterial och halvfabrikat i otaliga självständiga fack, och de samhälleliga produktionsgrenarna differentieras mer och mer. Maskindriften driver den samhälleliga arbetsdelningen betydligt längre än manufakturen, emedan den i betydligt högre grad ökar produktivkraften i de yrken, där den tränger in.

Det omedelbara resultatet av maskineriets införande är, att mervärdet och de produkter, som motsvarar det, ökar, och medan mängden av de materiella ting, varav kapitalistklassen och dess medlöpare lever, förökas, tillväxer också dessa samhällsklasser. Kapitalistklassens ständigt växande rikedom och det relativt minskande antal arbetare som behövs för att frambringa de nödvändiga existensmedlen, skapar nya lyxbehov men samtidigt också medel att tillfredsställa dem. En större del av den samhälleliga produkten förvandlas till merprodukt, och en större del av denna överskottsprodukt reproduceras och förbrukas i förfinade, mer och mer varierande former. Med andra ord: lyxproduktionen ökar. Den utomordentligt ökade produktiviteten i storindustrin, som åtföljes av ökad exploatering av arbetskraften i alla andra produktionsgrenar, gör det möjligt att använda en ständigt större del av arbetarklassen improduktivt, speciellt att öka antalet av den gamla tidens husslavar under nya benämningar.

Ökningen av produktions- och existensmedel, samtidigt som antalet arbetare som producerar dem ständigt minskas, leder till att arbetet utvidgas i sådana industrigrenar vilkas produkter först i en avlägsen framtid kan bära frukt, såsom t.ex. kanaler, skeppsdockor, tunnlar, broar o.s.v. Det uppstår helt nya produktionsgrenar och därmed nya arbetsområden, antingen direkt på grundval av maskineriet eller som resultat av den allmänna industriella omvälvning, som maskinerna förorsakar.

Så länge maskindriften utvecklas inom en industrigren på bekostnad av det gamla hantverket eller manufakturen, är dess framgång lika säker som t.ex. en med eldvapen utrustad armés seger över en skara bågskyttar. Den första tiden, sedan maskineri införts i en industri, är av avgörande betydelse på grund av de utomordentliga profiter, som maskineriet medverkar till att producera.

Men så snart maskindriften har nått en viss bredd och mognad, så snart dess eget tekniska underlag, maskinen själv, framställes med hjälp av maskiner, så snart kol- och järn-utvinningen liksom även bearbetningen av metallerna samt transportväsendet omdanas, så snart överhuvud storindustrins allmänna produktionsbetingelser föreligger, får denna driftsmetod en anpassningsförmåga, en förmåga till språngvis utvidgning, som begränsas endast av tillgången på råvaror och avsettningsmarknader. Maskineriet åstadkommer å ena sidan en direkt ökning av råmaterialet, såsom t.ex. bomullsrensningmaskinen (cotton gin)

ökade bomullsproduktionen. Å andra sidan är maskinproduktens prisbillighet och det moderna transport- och kommunikationsväsendet vapen, som kan användas för erövring av främmande marknader. Genom att arbetare ständigt blir "övertaliga" i storindustrins länder, tvingas de att utvandra och kolonisera främmande länder, som förvandlas till råvaruleverantörer åt moderlandet. Det uppstår en ny internationell arbetsdelning, som motsvarar de krav som ställes av maskindriftens stormakter och som leder till att en del av jordklotet övervägande producerar jordbruksprodukter. Denna industriella revolution har samband med en motsvarande omvälvning i jordbruket, som vi här ännu inte skall gå in på.

Fabriksdriftens oerhörda språngvisa expansion och dess beroende av världsmarknaden leder oundvikligen till en hektisk produktion och därav följande överfyllda marknader, som återigen medför förlamning av produktionen. Industrins livslopp kännetecknas av perioder av jämn drift, högkonjunktur, överproduktion, kriser och stagnation. Den osäkerhet och otrygghet, som maskindriften åstadkommer i arbetarnas arbetsvillkor och levnadsförhållanden, blir ett "normalt" tillstånd på grund av det industriella kretsloppets periodiska svängningar. Med undantag för perioderna av högkonjunktur rasar en häftig kamp mellan kapitalisterna inbördes om vars och ens individuella andel av marknaderna.

De kvalitativa förändringarna i maskindriften kastar ständigt ut arbetare ur fabriken eller stänger dörren för de nya rekryter som strömmar till, medan fabrikernas rent kvantitativa utvidgning å andra sidan absorberar både de arbetslösa och nya rekryter. Sålunda repelleras och attraheras arbetarna oupphörligt och kastas hit och dit,

Produktionen i alla andra industrigrenar inte bara utvidgas, utan dessa industrigrenar ändrar också karaktär. Detta gäller inte endast för den produktion, som drives i stor skala, med eller utan maskiner, utan också för den så kallade hemindustrin, antingen arbetet utföres i arbetarens bostad eller i små verkstäder. Vår tids hemindustri har inget annat än namnet gemensamt med den gamla hemindustrin, som förutsatte ett oavhängigt stadshantverk, en självständig bondehushållning och framförallt, att arbetarfamiljen ägde sitt eget hem. Hemindustrin är nu ingenting annat än ett tillbehör till en fabrik, en manufaktur eller ett varumagasin. Vid sidan av fabriksarbetarna, manufakturarbetarna och hantverkarna, som samlas i de stora kapitalistiska företagen och som kapitalet direkt behärskar, har det nu också med osynliga trådar knutit till sig en annan armé av hemarbetare, utspridda i storstäderna och på landsbygden.

Det planmässiga och fullständiga utnyttjandet av produktionsmedlen, som först har systematiskt utformats i samband med maskindriften, och som följdriktigt leder till ett hänsynslöst slöseri med arbetskraft och utplundring av arbetarnas normala arbetsförmåga, visar sig vara mera människoföraktande och mordisk, ju svagare det tekniska underlaget för arbetsprocessen och ju mindre utvecklad arbetets samhällseliga produktivitet är.

När fabrikslagstiftningen reglerar arbetet i fabriker, manufakturer o.s.v., förefaller detta i första hand endast som en inblandning i kapitalets exploateringsrätt. Varje reglering av hemindustrin framstår däremot genast som ett direkt ingrepp i patria potestas, d.v.s., modernt uttryckt, i föräldraauktoriteten, ett steg, inför vilket det känsliga engelska parlamentet länge tvekade. Fakta innebär emellertid makt, och denna makt tvingade slutligen parlamentet att erkänna, att storindustrin, samtidigt som den upplöser den gamla familjens ekonomiska grundval och däremot svarande familjearbete, också upplöser själva de gamla familjeförhållandena. Det blir nödvändigt att skydda barnens rättigheter.

Storindustrins historiska utveckling nödvändiggjorde att fabrikslagarna, som ursprungligen var undantagslagar för storindustrins första arbetsområden, utvidgades till att omfatta hela den samhällseliga produktionen. De utlevade formerna för manufaktur, hantverk och hemindustri omdanas fullständigt som följd av en motsvarande historisk utveckling. Det är två omständlig-

heter, som till sist faller utslaget: för det första den ständigt upprepade erfarenheten, att när kapitalet på enstaka punkter blir underställt statlig kontroll, tar det så mycket hänsynslösare igen skadan på andra punkter; för det andra kapitalisternas eget krav på likställdhet i konkurrensvillkoren, d.v.s. samma rätt att exploatera arbetarna.

Medan fabrikslagstiftningen oundvikligen får allmän giltighet som ett fysiskt och andligt skyddsmedel för arbetarklassen, påskyndar den, som vi redan tidigare har antytt, förvandlingen av splittrade arbetsprocesser i litet format till storföretag, som producerar i samhällelig skala. Den bidrar alltså till kapitalets koncentration och fabrikkssystemets allenarådande herravälde. Den förintar alla ålderdomliga produktionsformer och alla övergångsformer, bakom vilka kapitalets herravälde ännu delvis döljer sig, och ersätter dem med kapitalets direkta, ohöljda herravälde. Därmed bidrar den också till att göra kampen mot detta herravälde total och allmän. Medan den framtvingar standardisering, regelbundenhet, ordning och ekonomi i de enskilda verkstäderna, bidrar den å andra sidan också till att förvärpa anarkin och öka katastroferna i den kapitalistiska produktionen i det stora hela genom regleringen och begränsningen av arbetsdagen samt genom stegringen av arbetets intensitet och konkurrensen mellan maskin och arbetare. I det att småföretagen och hemindustrin förintas, försvinner också de "övertaligas" sista tillflykt och därmed hela samhällsmekanismens hittillsvarande säkerhetsventil. Tillsammans med produktionsprocessens materiella betingelser och det samhällseliga samarbetet mognar också de inre motsättningar, som är karakteristiska för produktionsprocessens kapitalistiska form, och därför också samtidigt de krafter, som skall omstörta det gamla samhället och skapa en ny samhällsform.

å landsbygden verkar storindustrin mest revolutionerande på så sätt, att den eliminerar det gamla samhällets bålverk, "bonden", och ersätter honom med lönarbetaren. Därvid uppstår samma motsättningar och samma sociala behov av nydaning på landet som i städerna. Medvetet tekniskt utnyttjande av vetenskapen träder i stället för gamla slentrianmässiga och irrationella metoder. I jordbruket liksom i manufakturen verkar den kapitalistiska omdaningens samtidigt som ett lidande för producenterna. Arbetsmedlen blir medel för undertryckning, exploatering och utarmning av arbetarna, och den samhällseliga organisationen av arbetsprocessen fungerar som en organiserad undertryckning av arbetarnas individuella liv, frihet och självständighet. Lantarbetarnas utspridning över större områden försvagar deras motståndskraft, medan koncentrationen stärker stadsarbetarnas. Liksom i stadsindustrin utvinns man i det moderna jordbruket en större rörlighet och stegrad produktivkraft i arbetet genom att själva arbetskraften ödelägges och avtynas. Och varje framsteg i det kapitalistiska jordbruket är inte endast ett framsteg i konsten att utsuga arbetarna utan också i konsten att utsuga jorden, ty varje framsteg som ökar dess fruktbarhet för en begränsad tidsperiod är samtidigt ett framsteg som förstör källorna till denna fruktbarhet. Ju mera ett land, såsom t.ex. Förenta Staterna, utgår från storindustrin som grundval för sin utveckling, desto fortare går denna förstörelseprocess. Den kapitalistiska produktionen kan endast utveckla produktionstekniken och den samhällseliga organisationen genom att samtidigt förstöra all rikedomens urkällor: jorden och arbetaren.

V. Produktionen av absolut och relativt mervärde

14. Absolut och relativt mervärde

När arbetsprocessen får karaktären av samverkan, utvidgas därför nödvändigtvis begreppet produktivt arbete och begreppet produktiv arbetare. För att arbeta produktivt är det nu inte längre nödvändigt att direkt bearbeta arbetsföremålet; det är tillräckligt att vara ett organ i den arbetande organisationen och att utöva den ena eller andra av dess funktioner. Å andra sidan begränsas också begreppet produktivt arbete. Endast den arbetare är produktiv, som producerar mervärde åt kapitalisten eller bidrar till att kapitalet förökas. Begreppet produktiv

arbetare omfattar inte endast ett bestämt förhållande mellan verksamhet och nyttoeffekt utan också ett säreget, historiskt utvecklat, samhälleligt produktionsförhållande, som binder arbetaren vid uppgiften att omedelbart föröka kapitalet. Det leder till att kapitalets formella herravälde över arbetet utvecklas till envælde.

Från en viss synpunkt kan skillnaden mellan absolut och relativt mervärde överhuvud förefalla illusorisk. Det relativa mervärdet är absolut, emedan det är betingat av att arbetstiden förlänges utöver den tid, som är nödvändig för att underhålla arbetaren. Det absoluta mervärdet är relativt, emedan det förutsätter en utveckling av arbetets produktivitet, som gör det möjligt att begränsa den nödvändiga arbetstiden till en del av dagen. Om man emellertid iakttar mervärdets rörlighet, så försvinner denna skenbara enhet. När det kapitalistiska produktionssättet en gång har trängt in och blivit det allmänna, förhärskande produktionssättet, gör sig skillnaden mellan absolut och relativt mervärde gällande.

Under förutsättning, att arbetskraften betalas efter sitt värde, föreligger följande alternativ: Om arbetets produktivkraft och normala intensitet är givna, kan mervärdekvoten endast ökas genom absolut förlängning av arbetsdagen. Om å andra sidan arbetsdagens längd är given, kan mervärdekvoten endast ökas genom en förändring i storleksförhållandet mellan arbetsdagens två delar, nödvändig arbetstid och merarbetstid, men om arbetslönen inte skall sjunka under arbetskraftens värde, måste arbetets produktivitet eller intensitet stegas.

Sedan kapitalet har lagt under sig produktionsprocessen, framstår även arbetets naturbetingade produktivkrafter såsom kapitalets produktivkrafter, alldeles som de historiskt utvecklade, samhälleliga produktivkrafterna.

Gynnsamma naturförhållanden gör merarbete möjligt, men naturen själv frambringar inget merarbete och därför inte heller någon merprodukt eller något mervärde. Då naturförhållandena är olika i olika länder, kan en viss mängd arbete tillfredsställa olika behovsmängder i olika länder. Under i övrigt jämförliga förhållanden kan därför den nödvändiga arbetstiden vara av olika längd. Naturförhållandena verkar endast som en naturlig gräns i förhållande till merarbetet och avgör endast när det nödvändiga arbetet slutar och merarbetet därför kan börja. I samma mån som industrin går framåt, viker denna gränslinje tillbaka.

15. Växlingar i arbetskraftens pris och mervärdets storlek

Under förutsättningen att 1:o att varorna säljes till sitt värde, 2:o att priset på arbetskraften tillfälligtvis kan stiga över sitt värde men aldrig sjunka därunder, visar det sig, att det relativa förhållandet mellan arbetskraftens pris och mervärdets storlek är beroende av tre faktorer: 1:o arbetsdagens längd eller arbetets extensiva storlek, 2:o arbetets normala intensitet eller dess intensiva storlek, 3:o arbetets produktivkraft. Det finns uppenbarligen många olika kombinationsmöjligheter.

De kombinationer som har största betydelsen är: 1. Arbetsdagens längd och arbetets intensitet konstanta, arbetets produktivkraft variabel. 2. Arbetsdagen och arbetets produktivkraft konstanta, arbetsintensiteten variabel. 3. Arbetets produktivkraft och arbetsintensiteten konstanta, arbetsdagen variabel. 4. Samtidiga variationer i arbetsdagens längd, arbetets produktivkraft och intensitet.

16. Olika formler för mervärdekvoten

Vi har sett, att mervärdekvoten kan framställas i följande formler:

$$I. \frac{\text{mervärde}}{\text{variabelt kapital}} \left(\frac{m}{v} \right) = \frac{\text{mervärde}}{\text{arbetskraftvärde}} = \frac{\text{merarbete}}{\text{nödvändigt arbete}}$$

De två första formlerna framställer mervärdekvoten som ett förhållande mellan värden, den tredje som ett förhållande mellan de tider som användes för att producera dessa värden. Dessa formler, som uttrycker samma sak, är logiskt oangripbara. Man finner dem i sak erkända men inte medvetet utformade i den klassiska nationalekonomin. Där möter man i stället följande avledda formler:

$$\text{II. } \frac{\text{merarbete}}{\text{arbetsdag}} = \frac{\text{mervärde}}{\text{produktvärde}} = \frac{\text{merprodukt}}{\text{totalprodukt}}$$

Ett och samma förhållande uttryckes här omväxlande som ett förhållande mellan arbetstider, ett förhållande mellan värden som representerar arbetstiden, och som ett förhållande mellan de produkter, som dessa värden existerar i.

Alla dessa formler (under II) ger ett felaktigt uttryck för arbetets verkliga exploateringsgrad eller mervärdekvoten. Vi antar, att arbetsdagen är 12 timmar. Med samma förutsättningar som i våra tidigare exempel kan arbetets verkliga exploateringsgrad framställas sålunda:

$$\frac{6 \text{ timmars merarbete}}{6 \text{ timmars nödvändigt arbete}} = \frac{\text{mervärde } 3 \text{ sh}}{\text{variabelt kapital } 3 \text{ sh}} = 100\%$$

Enligt formel II får vi i stället:

$$\frac{6 \text{ timmars merarbete}}{12 \text{ timmars arbetsdag}} = \frac{\text{mervärde } 3 \text{ sh}}{\text{värdeprodukt } 6 \text{ sh}} = 50\%$$

Dessa härledda formler uttrycker i själva verket den proportion, vari arbetsdagen eller dess värdeprodukt delas mellan kapitalisten och arbetaren. Om man betraktar formlerna som direkta uttryck för kapitalets självförökning, så uppkommer följande oriktiga lag: Merarbetet eller mervärdet kan aldrig uppnå 100 %. Då merarbetet alltid är endast en viss del av arbetsdagen eller mervärdet alltid endast en viss del av värdeprodukten, så är merarbetet nödvändigtvis alltid mindre än arbetsdagen eller mervärdet alltid mindre än värdeprodukten. Proportionen merarbete/arbetsdag = mervärde/värdeprodukt kan alltså aldrig nå gränsen 100/100 och än mindre stiga till 100 + X/100. Det kan däremot mervärdekvoten eller arbetets verkliga exploateringsgrad.

Det finns en tredje formel, den är:

$$\text{III. } \frac{\text{merarbete}}{\text{arbetskraftsvärde}} = \frac{\text{merarbete}}{\text{nödvändigt arbete}} = \frac{\text{obetalt arbete}}{\text{betalt arbete}}$$

Det missförstånd, som formeln obetalt arbete/betalt arbete kunde föranleda, nämligen att kapitalisten betalar för arbetet men inte för arbetskraften, bortfaller genom våra tidigare analyser. Kapitalisten betalar arbetskraftens värde eller ett pris, och får i utbyte förfoganderätten över själva den levande arbetskraften. För priset på arbetskraften erhåller kapitalisten sålunda en produkt av samma pris. Under den perioden då merarbetet utföres, frambringar arbetskraften ett värde för kapitalisten. Detta bruk av arbetskraften får han gratis. I denna mening kan merarbetet kallas obetalt arbete.

Kapitalet är alltså inte bara herravälde över arbetet, som Adam Smith säger. Kapital är först och främst herravälde över obetalt arbete. Allt mervärde är till sin natur obetald arbetstid, oavsett hur det senare fördelas: som profit, ränta, jordränta o.s.v. Hemligheten med kapitalets självförökning är dess herravälde över en bestämd mängd obetalt främmande arbete.

VI. Arbetslönen

17. Förvandling av arbetskraftens värde eller pris till arbetslön

På ytan av det borgerliga samhället framträder arbetarens lön som arbetets pris, en bestämd summa pengar som betalas för en bestämd mängd arbete. Vad penningägaren direkt möter på varumarknaden, är i själva verket inte arbetet utan arbetaren. Och denne säljer sin arbetskraft. Så snart arbetet verkligen börjat, tillhör arbetskraften inte längre honom själv, och han kan därför inte vidare sälja den. Arbetet är värdets huvudinnehåll och inneboende mått, men det *har inget eget värde*.

Arbetslönen form utplånar alltså varje spår av arbetsdagens uppdelning i nödvändigt arbete och merarbete, i betalt och obetalt arbete. Allt arbete framträder som betalt arbete.

I slavsystemet framträder t.o.m. den del av arbetsdagen, då slaven endast ersätter värdet av sina egna existensmedel och alltså i verkligheten arbetar för sig själv, såsom arbete för hans herre. Allt hans arbete framträder som obetalt arbete. I lönarbetet ser däremot även merarbetet eller det obetalda arbetet ut som betalt arbete.

Om vi ser saken från den arbetares ståndpunkt, som tar emot 6 timmars värdeprodukt, låt oss säga 3 sh., som betalning för 12 timmars arbete, så är hans 12 timmars arbete i verkligheten det köpmedel, varmed han betalar de 3 sh. Värdet av hans arbetskraft kan variera med värdet av hans normala existensmedel, från 3 till 4 sh. eller från 3 till 2 sh. Eller arbetskraftens pris kan stiga till 4 sh. eller falla till 2 sh. på grund av växlingar i förhållandet mellan tillgång och efterfrågan, även om arbetskraftens värde förblir oförändrat och medan arbetaren alltjämt fortsätter att arbeta 12 timmar per dag. Det förefaller honom därför, som om varje förändring i storleken av den betalning han får beror på en motsvarande förändring i värdet eller priset på hans 12 arbetstimmar.

Om vi ser saken ur kapitalistens synpunkt, visar det sig visserligen, att han vill ha så mycket arbete som möjligt för så lite pengar som möjligt, och att han därför i praktiken endast är intresserad för skillnaden mellan arbetskraftens pris och det värde arbetet frambringar. Men han söker få köpa alla varor så billigt som möjligt, och han tror, att förklaringen till hans profit ligger i det enkla fifftet: köpa under värdet och sälja över värdet. Därför begriper han inte heller, att om något sådant som arbetets värde verkligen funnes och han verkligen betalade detta värde, så kunde det inte finnas något kapital och hans pengar kunde inte förvandlas till kapital.

18. Tidlönen

Som vi minns, säljes alltid arbetskraften för bestämda tidsperioder. Arbetskraftens dagsvärde, veckovärde etc. representeras alltså direkt av "tidlön", d.v.s. daglön, veckolön o.s.v.

Den penningssumma, som arbetaren får för sitt dagsarbete, veckoarbete o.s.v., är hans nominella arbetslön, beräknad efter arbetskraftens värde. Det är emellertid klart, att alltefter arbetsdagens längd, alltså alltefter den arbetsmängd han dagligen levererar, kan samma daglön, veckolön o.s.v. motsvara mycket olika priser på arbetet, d.v.s. mycket olika penningbelopp för samma mängd arbete. När det gäller tidlön, måste man därför skilja mellan arbetslönen totalbelopp, d.v.s. daglönen, veckolönen o.s.v., och arbetets pris. Hur skall man finna detta pris, d.v.s. penningvärdet för en viss mängd arbete?

Arbetets genomsnittspris får man genom att dividera arbetskraftens genomsnittliga dagsvärde med genomsnittsarbetsdagens timantal. Det på så sätt framräknade priset för arbetstimmen tjänstgör som måttsenhet för arbetets pris.

Daglönen, veckolönen o.s.v. kan förbi oförändrad, även om arbetets pris beständigt sjunker. Omvänt kan daglönen eller veckolönen stiga, fastän arbetets pris förblir oförändrat eller t.o.m.

sjunker. Som allmän lag gäller: Om dagens eller veckans arbetsmängd är given, så beror dag- eller veckolönen på arbetets pris, som självt varierar antingen med arbetskraftens värde eller med prisets avvikelser från värdet. Om däremot arbetets pris är givet, så beror dag- eller veckolönen på dags- eller veckoarbetets mängd.

Om timlönen fastställs på det sättet, att kapitalisten inte förpliktar sig att betala en viss dag- eller veckolön utan endast betala för de arbetstimmar han behagar sysselsätta arbetaren, så kan han använda honom under kortare tid än den, som ursprungligen låg till grund för bestämmandet av timlönen eller arbetsprisets måttsenhet.

Kapitalisten kan nu pressa ut en viss mängd merarbete från arbetaren utan att lämna honom den arbetstid, som är nödvändig för hans eget underhåll. Sysselsättningen blir ryckig och oregelbunden, och kapitalisten kan alldeles efter eget godtycke och tillfälliga intressen låta det ohyggligaste överarbete omväxla med relativ eller fullständig arbetslöshet. Under förevändningen, att han betalar ”normalt arbetspris”, kan han förlänga arbetsdagen långt utöver det normala och utan att lämna någon motsvarande kompensation åt arbetaren.

Samtidigt som dag- eller veckolönen stiger, kan arbetspriset nominellt förbli konstant och ändå sjunka under sin normala nivå. Detta sker, varje gång arbetsdagen förlänges utöver sin normala längd, medan priset på arbetet och på arbetstimmen förblir konstant. Det är ett allmänt känt faktum, att ju längre arbetsdagen är i en industrigren, desto lägre är arbetslönen.

Samma förhållanden, som gör det möjligt för kapitalisten att förlänga arbetsdagen, tillåter honom först och tvingar honom senare att sänka arbetets pris även nominellt, tills totalpriset för det ökade timantalet sjunker, alltså dag- eller veckolönen.

Snart blir denna förfoganderätt över en onormalt stor mängd obetalt arbete, jämfört med samhälleligt normala förhållanden, ett vapen i konkurrensen mellan kapitalisterna inbördes. En del av varupriset består av arbetets pris.

19. Stycklönen eller ackordslönen

Stycklönen är ingenting annat än en förvandlad form av tidlönen. Vid tidlön mätes arbetet direkt genom sin tidslängd, vid stycklönen däremot genom den produktmängd, som arbetet framställer under en bestämd tidsenhet. Vad som sker, är inte att den enskilda varans värde mätes med hjälp av den arbetstid, som är nedlagd i den, utan det är tvärtom det utförda arbetet som mätes i antalet varor, som arbetaren producerar.

Stycklöner ger kapitalisten en ganska exakt måttstock för arbetets intensitet. Endast den arbetstid, som frambringar en på förhand erfarenhetsmässigt bestämd varumängd betalas som samhälleligt nödvändig arbetstid. Arbetets kvalitet kontrolleras här genom själva arbetsprodukten, som måste vara av genomsnittlig kvalitet, om full stycklön skall utbetalas. Ackordsystemet ger därför en mängd förevändningar för löneavdrag och annat kapitalistiskt fiffel.

Då arbetets kvalitet och intensitet här kontrolleras genom själva löneformen, blir en stor del av arbetsövervakningen överflödig. Ackordslönen utgör därför grundvalen för den hemindustri, som vi tidigare har beskrivit, och för en systematisk exploatering, som i stort sett kan indelas i två huvudformer: å ena sidan möjligheterna för parasiter att tränga sig in mellan kapitalisterna och lönarbetarna genom att arrendera arbetet (subletting of labour); å andra sidan möjliggör ackordssystemet för kapitalisten att sluta avtal med enskilda arbetare på grundval av bestämda ackordsatser, varvid dessa arbetare åtar sig att anskaffa och avlöna sina hjälparbetare.

Kapitalets exploatering av arbetarna förmedlas här genom arbetare, som exploaterar andra arbetare.

Vid tidlön betalas i allmänhet samma arbetslön för samma slags arbete. Vid ackordslön däremot mätes visserligen arbetstidens pris med en bestämd produktmängd, men då den ene arbetaren under en bestämd tidsenhet framställer endast en minimiprodukt, en annan en genomsnittsprodukt och en tredje mer än genomsnittet, så kommer arbetslönen att variera med respektive arbetares arbetsförmåga. Det blir alltså stora olikheter mellan de enskilda arbetarnas verkliga inkomster allt efter vars och ens duglighet, energi, kraft och uthållighet.

Detta ändrar givetvis ingenting i det rådande förhållandet mellan kapital och lönarbete. För det första utjämnas de individuella olikheterna för verkstaden som helhet, så att genomsnittsprodukten nästan alltid framställs på en given tid, och så att den utbetalda totallönen utgör industrigrenens genomsnittslön. För det andra blir förhållandet mellan arbetslön och mervärde oförändrat, då den enskilde arbetarens individuella lön motsvarar den mängd mervärde, som han individuellt levererar. Men det större spelrum, som ackordslönen ger den enskilde arbetaren, har å ena sidan en tendens att utveckla hans individualitet och därmed också hans frihetskänsla, självständighet och självkontroll, medan å andra sidan den inbördes konkurrensen mellan arbetarna uppmuntras. Stycklönen har därför en tendens att, samtidigt som den höjer vissa individuella arbetslöner, sänka själva genomsnittslönen.

Ackordslönen är den löneform, som bäst passar det kapitalistiska produktionssättet. Den får dock ingen större betydelse förrän under den egentliga manufakturperioden. Under storindustrins Sturm- och Drangperiod användes ackordslönen som ett medel till att förlänga arbetsdagen och sänka arbetslönen. I de verkstäder, som är underställda fabrikslagen, blir ackordslönen allmän regel, eftersom kapitalisten inte kan utöka arbetsdagen på annat sätt än genom att öka arbetets intensitet.

20. Nationella olikheter i arbetslönerna

Varje land har en viss genomsnittsintensitet i arbetet, och om arbetsintensiteten vid produktionen av en vara understiger detta genomsnitt, förbrukas mera än den samhälleligt nödvändiga arbetstiden, och då är arbetet inte heller arbete av normal kvalitet. Det värde som frambringas kan alltid mätas genom arbetstidens längd, såvida inte arbetets intensitet avviker från det nationella genomsnittet. Men världsmarknadens värden bestämmas inte av arbetsintensiteten i ett enskilt land. Världsmarknadens eget genomsnitt är här bestämmande, medan arbetsintensiteten i det enskilda landet ibland ligger över, ibland under detta genomsnitt. På världsmarknaden är det universella arbetet måttensheten. Det mer intensiva nationella arbetet frambringar därför på samma tid större värden, mätt med världsmarknadens värdemått, än det mindre intensiva nationella arbetet, och motsvarar därför också en större penningssumma.

Pengarnas relativa värde kommer alltså att vara mindre i en nation med högt utvecklad kapitalistisk produktion än i en nation, där detta produktionssätt inte hunnit så långt. Därför måste också den nominella arbetslönen, som är arbetskraftens värde, uttryckt i pengar, vara högre i den förstnämnda nationen än i den senare, men detta innebär för ingen del, att reallönen eller den mängd existensmedel, som ställes till arbetarens förfogande, också ökar.

VII. Kapitalets ackumulationsprocess

Förvandlingen av en penningssumma till produktionsmedel och arbetskraft är den första rörelse den värdemängd genomlöper, som skall fungera som kapital. Det sker på marknaden, inom varucirkulationens område.

Rörelsens andra fas, produktionsprocessen, är avslutad, så snart produktionsmedlen förvandlats till vara, vars värde överstiger värdet av beståndsdelarna, alltså innehåller värdet av det ursprungligen satsade kapitalet, ökat med ett mervärde. Dessa varor måste sedan på nytt kastas in i cirkulationen. De måste säljas, deras värde måste förvandlas till pengar, dessa

pengar måste på nytt förvandlas till kapital, och samma process måste ständigt upprepas. Detta kretslopp, som ständigt upprepas, är kapitalets cirkulation.

21. Enkel reproduktion

Lika litet som ett samhälle kan upphöra att konsumera, lika litet kan det upphöra att producera. Betraktad i sitt inre sammanhang och under sin ständiga rörelse och förnyelse är varje samhällelig produktionsprocess samtidigt en reproduktionsprocess.

Betingelserna för produktion är samtidigt betingelser för reproduktion. Om produktionen har kapitalistisk form, så har reproduktionen det också. Liksom arbetsprocessen i det kapitalistiska produktionssättet endast framstår som ett medel för mervärdeprocessen, så tjänar reproduktionen endast som ett medel att reproducera det tillskjutna värdet såsom kapital, d.v.s. såsom ett värde som alstrar mervärde. En människa spelar kapitalistens roll, endast så länge hennes pengar fungerar som kapital.

Enkel reproduktion är endast en oavbruten upprepning av produktionsprocessen i oförändrad omfattning.

Som periodiskt tillskott till kapitalvärdet eller som periodisk frukt av det satsade kapitalet får mervärdet formen av en inkomst, som härrör från kapitalet.

Om man dividerar det satsade kapitalvärdet med det årligen förbrukade mervärdet, så får man det antal år eller det antal reproduktionsperioder, efter vilkas slut det ursprungliga kapitalet har förbrukats av kapitalisten och därmed är försvunnet. Efter ett visst antal år är hans kapitalvärde lika med summan av de mervärden, som han under tiden utan vederlag har tillägnat sig, och att den värdesumma han förbrukat är lika med det ursprungliga kapitalvärdet.

Den enkla reproduktionen förvandlar efter kortare eller längre tid med nödvändighet varje kapital till ackumulerat kapital eller kapitaliserat mervärde, endast därigenom att produktionsprocessen oavbrutet fortsätter. Även om det kapital, som fanns då produktionsprocessen började, var hopsamlat genom ägarens eget personliga arbete, förvandlas det dock förr eller senare till ett värde, som ägaren har tillägnat sig utan vederlag, obetalt materialiserat arbete i form av pengar eller i annan form.

Det som från början endast var utgångspunkten för den kapitalistiska produktionen, upprätthålles ständigt redan därigenom att processen fortsätter, genom den enkla reproduktionen, som därmed också förevigar den kapitalistiska produktionen. Å ena sidan förvandlar produktionsprocessen ständigt den materiella rikedom till kapital, till medel för kapitalets förökning och kapitalisternas konsumtion. Å andra sidan utgår arbetaren ständigt ur processen i samma tillstånd som han trädde in i den – en personlig källa till rikedom men i avsaknad av alla medel att för egen del förverkliga denna rikedom.

Arbetaren producerar ständigt den materiella rikedom i form av kapital, en främmande makt som behärskar och exploaterar honom, och kapitalisten producerar ständigt arbetskraften i form av en subjektiv rikedomskälla, som alltid är skild från de medel, som är nödvändiga för att den skall kunna förverkligas i produkter, en abstrakt rikedomskälla, som endast existerar i arbetarens person – kort sagt: arbetaren som lönarbetare.

Arbetarens konsumtion är av två slag. I produktionsprocessen konsumerar han produktionsmedel genom sitt arbete och förvandlar dem till produkter av högre värde än det satsade kapitalet. Detta är hans produktiva konsumtion. Den är samtidigt kapitalistens konsumtion av den arbetskraft, som han har köpt. Å andra sidan förbrukar arbetaren de pengar, som han fått som betalning för sin arbetskraft, till inköp av de existensmedel, som han behöver för sitt uppehälle. Detta är hans individuella konsumtion. Arbetarens produktiva och

individuella konsumtion är alltså två skilda saker. I ena fallet verkar han som kapitalets drivande kraft och tillhör kapitalisten. I andra fallet tillhör han sig själv och utför sina individuella livsfunktioner utanför produktionsprocessen. Resultatet är i ena fallet att kapitalisten lever, i andra fallet att arbetaren själv lever.

Arbetarklassens individuella konsumtion är därför produktion och reproduktion av kapitalistens mest outhärliga produktionsmedel, arbetaren själv. Arbetarklassens ständiga fortbestånd och reproduktion förblir alltid en betingelse för kapitalets reproduktion.

Därför betraktar kapitalisten endast den del av arbetarens konsumtion, som är nödvändig för att hålla arbetarklassen vid liv, såsom produktiv konsumtion; vad arbetaren förbrukar utöver detta för sitt eget nöjes skull, är improduktiv konsumtion. Arbetarens individuella konsumtion är i verkligheten improduktiv för honom själv, ty hans konsumtion reproducerar endast nödortfött honom själv. Men den är produktiv för kapitalisten och staten, ty den är samtidigt produktionen av den kraft, som producerar andras rikedom.

Från samhälls synpunkt är alltså arbetarklassen, även utanför den omedelbara arbetsprocessen, ett tillbehör till kapitalet i lika hög grad som det döda arbetsmedlet. T.o.m. arbetarens individuella konsumtion är inom vissa gränser endast ett led i kapitalets reproduktionsprocess. Den romerske slaven var fångslad med kedjor, medan lönarbetaren med osynliga trådar är bunden vid sin ägare. Arbetarklassens reproduktion innefattar även yrkesskicklighetens överförande och hopande från generation till generation.

Den kapitalistiska produktionsprocessen upprätthåller skilsmässan mellan arbetskraften och arbetsbetingelserna. Den reproducerar och permanentar därmed betingelserna för exploateringen. Den tvingar ständigt arbetaren att sälja sin arbetskraft för att leva och sätter ständigt kapitalisten i stånd att köpa den för att berika sig. Det är inte längre en tillfällighet, att kapitalisten och arbetaren möter varandra på varumarknaden som köpare och säljare. Själva processen kastar ständigt arbetaren tillbaka ut på arbetsmarknaden som försäljare av arbetskraft och förvandlar hans produkt till ett köpmedel, varmed samma arbetskraft betalas. I verkligheten tillhör arbetaren kapitalet, innan han säljer sig åt kapitalisten. Hans ekonomiska livegenskap både förmedlas och döljes genom den periodiska upprepningen av hans försäljning, genom att arbetsköparna ständigt växlar och arbetskraftens marknadspris varierar.

Den kapitalistiska produktionsprocessen, betraktad i sitt sammanhang eller som reproduktionsprocess, producerar alltså inte endast vara, inte endast mervärde, utan den producerar och reproducerar själva kapitalförhållandet

22. Mervärdets förvandling till kapital

Mervärdets användning som kapital eller återförvandling till kapital kallas kapitalets ackumulation.

För att det skall kunna bli en ackumulation, måste man förvandla en del av merprodukten till kapital. Men utan att göra underverk kan man inte förvandla andra ting till kapital än sådana, som är användbara i arbetsprocessen, d.v.s. produktionsmedel, och vidare sådana, som arbetaren kan uppehålla sig med, d.v.s. existensmedel. Alltså måste en del av det årliga merarbetet ha använts för framställning av ytterligare produktions- och existensmedel utöver den mängd som erfordras för att ersätta det tillskjutna kapitalet. Med andra ord: mervärdet kan endast förvandlas till kapital i den utsträckning merprodukten på förhand innehåller ett kapitals materiella beståndsdelar.

Kapitalistklassen måste emellertid också ha ett tillskott av arbete, för att dessa materiella produkter skall kunna fungera som verkligt kapital. Om inte de redan sysselsatta arbetarna skall exploateras i högre grad än förut, genom ökad arbetsintensitet eller längre arbetsdag, så måste mer arbetskraft anskaffas. För den saken har den kapitalistiska produktionens

mekanism också sörjt, i det den reproducerar arbetarklassen såsom en av arbetslön beroende klass, vars vanliga lön räcker till att säkra inte bara dess uppehälle utan också dess fortplantning. Kapitalet behöver nu endast införliva detta tillskott av arbetskraft med tillskottet av produktionsmedel, och mervärdets förvandling till kapital är tryggad.

Det är den gamla historien: Abraham födde Isak, Isak födde Jakob o.s.v. Det ursprungliga kapitalet 10.000 p.st. alstrar ett mervärde på 2.000 p.st., som kapitaliseras. Det nya kapitalet på 2.000 p.st., som vi kan kalla tillskottskapital I, alstrar ett mervärde på 400 p.st., om uppdelningen i konstant och variabelt kapital samt mervärdekvoten förblir de samma som för det ursprungliga kapitalet. Sedan detta mervärde återigen kapitaliserats, d.v.s. förvandlats till ett tillskottskapital II, alstrar det ett nytt mervärde på 80 p.st. o.s.v.

Ursprungligen tycktes grundvalen för äganderätten vara ägarens eget arbete. Man måste åtminstone anta, att detta var förhållandet, då alla varuägare var likaberättigade och var och en endast kunde tillägna sig andras varor genom att sälja sin egen vara, medan denna endast kunde frambringas genom arbete. Äganderätten visar sig nu från kapitalistens synpunkt vara en rätt att tillägna sig resultatet av andras obetalda arbete och från arbetarens synpunkt en spärr, som hindrar honom från att komma i besittning av sin egen arbetsprodukt. Skilsmässan mellan egendom och arbete blir den nödvändiga konsekvensen av en lag, som skenbart utgick från att de var identiska.

Vi har sett, att t.o.m. vid enkel reproduktion allt satsat kapital, på vilket sätt det än må vara förvärvat från början, förvandlas till ackumulerat kapital eller kapitaliserat mervärde. Men i produktionens oavbrutna ström blir allt ursprungligt kapital av försvinnande liten storlek i jämförelse med det ackumulerade kapitalet eller det mervärde eller den merprodukt, som förvandlats till kapital, detta oavsett huruvida kapitalet verkar under ledning av den kapitalist, som har ackumulerat det, eller under någon annans ledning.

En del av mervärdet förtäres av kapitalisten såsom reventy, en annan del användes som kapital eller ackumuleras. Om mervärdets mängd är given, beror ackumulationens storlek uppenbarligen på hur mervärdet uppdelas i konsumtionsfond och ackumulationsfond, i reventy och kapital. Ju större den ena delen är, desto mindre blir den andra. Om alla andra förhållanden förblir oförändrade, beror ackumulationens storlek på det förhållande, vari denna fördelning sker. Men det är mervärdets ägare, kapitalisten, som gör denna fördelning. Den är alltså hans viljeakt. Endast såsom personifierat kapital har kapitalisten ett historiskt värde och en historisk existensrätt.

Endast som personifikation av kapitalet är kapitalisten respektabel. I denna egenskap har han samma absoluta ha-begär som skattsamlaren. Som fanatisk anhängare av värdeökning tvingar han hänsynslöst mänskligheten att producera för produktionens egen skull och därmed också till att utvidga samhällets produktivkrafter och till att skapa de materiella produktionsbetingelser, som allena kan bilda det verkliga underlaget för en högre samhällsform. Ackumulation betyder erövring av den samhälleliga rikedomens värld. Samtidigt som den ökar mängden av det exploaterade människomaterialet, utvidgar den också kapitalistens direkta och indirekta herravälde.

I det kapitalistiska produktionssättets historiska begynnelse – och varje kapitalistisk uppkomling genomgår individuellt detta historiska stadium – härskar girighet och ha-begär som absoluta lidelser. Men den kapitalistiska produktionens framsteg skapar inte bara en ny värld av njutningar. Den öppnar också med kreditväsen och spekulation tusen källor till plötslig rikedom. På ett visst utvecklingsstadium blir ett konventionellt slöseri, som samtidigt är en exponering av rikedom och därför ett kreditmedel, dock en affärsmässig nödvändighet för den ”olycklige” kapitalisten. Lyxen ingår i kapitalets representationskostnader. Ehuru kapitalistens slöseri alltså aldrig har samma öppna karaktär som den eleganta feodalherrens, i

det att smutsig girighet och ängslig beräkning alltid lurar i bakgrunden, ökar dock hans slöseri i takt med hans ackumulation.

Omständigheter, som oberoende av mervärdets proportionella uppdelning i kapital och reventy bestämmer ackumulationens omfattning: Arbetskraftens exploateringsgrad – Arbetets produktivkraft – Växande differens mellan produktivt och konsumerat kapital – Det satsade kapitalets storlek. Genom att lägga under sig de bägge ursprungliga källorna till rikedom, arbetskraften och jorden, får kapitalet en expansiv kraft, som sätter det i stånd att utvidga ackumulationen utöver de gränser, som dess egen storlek utstakat, och som bestämmas av värdet och mängden av de produktionsmedel, som redan är producerade och i vilka kapitalet existerar.

En viktig faktor i kapitalets ackumulation är det samhälleliga arbetets produktivhetsgrad. Utvecklingen av arbetets produktivkraft återverkar också på det ursprungliga kapitalet eller det kapital, som redan är investerat i produktionsprocessen. Det gamla kapitalet reproduceras i en mera produktiv form. Varje förbättring av produktionsmetoderna verkar alltså nästan samtidigt på det nytillkomna kapitalet och på det redan fungerande kapitalet. Varje framsteg inom kemin inte bara mångdubblar antalet nyttiga ämnen och den nyttiga användningen av redan kända, varigenom det växande kapitalets verksamhetsområde utvidgas, utan kemin finner också metoder att nyttiggöra avfallet från produktions- och konsumtionsprocessen och skaffar på så sätt kapitalet nytt råmaterial utan nya kapitalinsatser. Liksom ökad anspänning av arbetskraften leder till bättre utnyttjande av naturrikedomarna, så utgör vetenskap och teknik en expansionskraft hos kapitalet, som är oberoende av det fungerande kapitalets givna storlek. De återverkar samtidigt på den del av originalkapitalet, som skall förnyas. I sin nya form får det utan vederlag del av de samhälleliga framsteg, som gjordes, medan det ännu hade sin gamla form. När produktivkraften och ackumulationen ökar, när produktionsmedlen tillväxer i verksamhet, omfattning och värde, då bevarar och förevigar också arbetet ett ständigt ökat kapitalvärde i ständigt nya former. Denna arbetets naturkraft framträder som en inneboende egenskap hos kapitalet.

23. Den kapitalistiska ackumulationens allmänna lag

Kapitalets sammansättning bör betraktas från två olika sidor. Om kapitalet betraktas som värde, bestäms dess sammansättning av förhållandet mellan konstant kapital eller värdet av produktionsmedlen, och variabelt kapital eller värdet av arbetskraften, d.v.s. summan av arbetslönerna. Om kapitalet betraktas materiellt, sådant det fungerar i produktionsprocessen, består varje kapital av produktionsmedel och levande arbetskraft. Kapitalets materiella sammansättning bestäms av förhållandet mellan mängden av de använda produktionsmedlen och den arbetsmängd, som åtgår för att använda produktionsmedlen. Det förstnämnda kallar jag kapitalets *värdesammansättning*, det senare kapitalets *tekniska sammansättning*. Mellan dem råder en intim växelverkan. I den mån kapitalets värdesammansättning beror på och återspeglar kapitalets tekniska sammansättning, använder jag termen kapitalets *organiska sammansättning*.

De många enskilda kapital, som användes i en bestämd produktionsgren, har en inbördes mer eller mindre olikartad sammansättning. Den genomsnittliga sammansättningen av dessa enskilda kapital ger oss sammansättningen av totalkapitalet i denna produktionsgren. Den genomsnittliga sammansättningen av kapitalet i samtliga produktionsgrenar i ett land ger oss slutligen sammansättningen av landets samhälleliga kapital, och det är endast om denna den följande undersökningen skall handla i sista hand.

Kapitalets tillväxt innebär också, att det variabla kapitalet eller den del av kapitalet, som är omsatt i arbetskraft, tillväxer. En del av det mervärde, som förvandlas till nytt kapital, måste alltid återförvandlas till variabelt kapital eller läggas till lönefonden. Om vi förutsätter att

kapitalets sammansättning förblir oförändrad, eller med andra ord att det behövs samma arbetskraft som förut för att sätta en bestämd mängd produktionsmedel eller en bestämd mängd konstant kapital i rörelse, så ökar uppenbarligen efterfrågan på arbetskraft och därmed också på arbetarnas livsmedelsfond i samma proportion som kapitalet, och detta desto snabbare, ju snabbare kapitalet växer. Resultatet kan bli, att kapitalet växer fortare än arbetskraften eller arbetarantalet, att efterfrågan på arbetskraft överstiger tillgången, och att arbetslösheten som följd därav stiger.

På samma sätt som den enkla produktionen ständigt bevarar kapitalförhållandet: kapitalister på ena sidan, lönarbetare på den andra, så medför den ständigt ökade reproduktionen eller ackumulationen, att kapitalförhållandet ständigt utvidgas: flera kapitalister eller större kapitalister på ena sidan, flera lönarbetare på den andra. Reproduktionen av den arbetskraft, som kapitalet oupphörligt måste tillägna sig för att frambringa värden, är i själva verket ett led i kapitalets egen reproduktion. Arbetarna kan inte lösgöra sig från kapitalet, och deras livegenskap kan endast döljas genom att de ständigt säljer sig till olika kapitalister. Kapitalets ackumulation är samtidigt proletariats förökning.

Under de betingelser för kapitalets ackumulation, som vi hittills har förutsatt, antar arbetarnas beroende av kapitalet dragliga eller, som Eden säger, "behagliga och fria" former. Kapitalets exploatering växer under dessa förhållanden inte i intensitet utan endast i omfång. Exploateringen ökar med kapitalets egen tillväxt och med antalet av dess underlydande. En stor del av det ständigt växande mervärdet, som arbetarna själva frambringar, och som förvandlas till kapital, strömmar tillbaka till dem som betalningsmedel, vilket medför att deras behov ständigt ökar. De blir bättre försedda med konsumtionsvaror, kläder, möbler o.s.v., och de får möjligheter att spara ihop små reservfonder av pengar. Men lika litet, som bättre kläder, möbler, näring, behandling o.s.v. och litet mera peculium kan upphäva slavens beroende och exploatering, lika litet upphäves härigenom lönarbetarens beroendeställning. Stigande arbetslön till följd av kapitalets ackumulation innebär i verkligheten endast, att den gyllene kedja, som lönarbetaren har smitt sig själv, nu är lättare att bära och ger honom större rörelsefrihet.

Användningen av maskineri leder till att en större mängd råmaterial kan bearbetas på samma tid, och en större mängd råmaterial och hjälpämnen ingår därför i arbetsprocessen. Det är en följd av arbetets växande produktivitet. Å andra sidan är det använda maskineriet, dragdjur, konstgödning, dräneringsrör o.s.v. betingelser för växande arbetsproduktivitet, liksom även mängden av de produktionsmedel, som koncentrerats i fabriksbyggnader, smältugnar, transportmedel o.s.v. Men oberoende av orsakssammanhangen är varje tillväxt i produktionsmedlens mängd, i jämförelse med den arbetskraft som bearbetar dem, alltid ett uttryck för arbetets stigande produktivitet. Varje stegring av arbetets produktivitet framträder därför som en minskning av arbetsmängden i jämförelse med mängden av de produktionsmedel, som arbetet sätter i rörelse, eller som en minskning av arbetsprocessens subjektiva faktorer i jämförelse med dess objektiva faktorer.

Denna förändring i kapitalets tekniska sammansättning, den ökande mängden produktionsmedel, jämförd med den arbetskraft som bearbetar dem, återspeglas i kapitalets värdesammansättning, i det att det konstanta kapitalet ökar på bekostnad av den variabla kapitaldelen. Oavsett huruvida vi jämför den ena ekonomiska tidsperioden med den andra eller olika nationer med varandra, får vi för varje steg under en jämförande analys bekräftat, att det konstanta kapitalet visar en ständigt ökande tendens i förhållande till det variabla kapitalet. Ju snabbare ackumulationen fortskrider, desto större blir i allmänhet det konstanta kapitalet eller den del av varupriserna, som ingår i värdet av de förbrukade produktionsmedlen, medan den del av varupriserna, som ingår i det variabla kapitalet, samtidigt faller i motsvarande grad.

Minskningen i det variabla kapitalet, jämfört med det konstanta kapitalet, eller kapitalvärdets förändrade sammansättning återspeglar dock endast ofullständigt den förändring, som har skett i kapitalets materiella sammansättning. Det kapital, som är nedlagt i ett modernt spinneri, fördelas t.ex. på $\frac{7}{8}$ konstant och $\frac{1}{8}$ variabelt kapital, medan det i början av 18:e århundradet fördelades på $\frac{1}{2}$ konstant och $\frac{1}{2}$ variabelt kapital. Men samtidigt förbrukar i dag en bestämd mängd spinnarbete, som användes produktivt, flera hundra gånger så mycket råmaterial, arbetsmedel o.s.v. som i början av århundradet. Orsaken är helt enkelt den, att när arbetets produktivitet stiger, användes inte endast en större mängd produktionsmedel, utan produktionsmedlens värde sjunker samtidigt i jämförelse med deras mängd. Värdet stiger alltså absolut, men inte så hastigt som mängden ökar. Differensen mellan konstant och variabelt kapital ökar därför mycket långsammare än differensen mellan mängden produktionsmedel, vari det konstanta kapitalet omsättes, och mängden arbetskraft, vari det variabla kapitalet omsättes. Den första differensen tilltar med den senare men i mindre grad. Trots att det variabla kapitalets relativa storlek minskar under fortskridande ackumulation, utesluter detta dock inte, att dess absoluta storlek kan öka.

Varje individuellt kapital är en större eller mindre koncentration av produktionsmedel med motsvarande herravälde över ett större eller mindre antal arbetare. Varje ackumulation blir ett medel till en ny ackumulation. Samtidigt med att den del av den samhällliga rikedom, som fungerar som kapital, ständigt växer, så växer också de individuella kapitalisternas kapital, och så lägges grundvalen för produktion i stor skala och för användningen av den specifikt kapitalistiska produktionsmetoden. Det samhällliga kapitalets tillväxt fullbordas genom många individuella kapital tillväxt. Under förutsättning att alla andra förhållanden förblir oförändrade, bidrar tillväxten av varje enskilt kapital till det samlade kapitalets tillväxt i proportion till dess egen andel av det samhällliga totalkapitalet och därmed också till produktionsmedlens koncentration.

Akkumulationen medför därför å ena sidan växande koncentration av produktionsmedel och växande herravälde över arbetskraft men leder också till ett motsatsförhållande mellan många individuella kapital. Det samhällliga totalkapitalets tendens till koncentration motverkas av att det uppdelas i många oavhängiga kapital, som ömsesidigt bekämpar varandra. Här rör det sig inte längre om en enkel koncentration av produktionsmedel och herravälde över arbete, som beror på ackumulation. Det handlar om koncentration av kapital, som redan är bildade, om upphävande av deras individuella självständighet, om expropriation av kapitalist genom kapitalist, om förvandling av många små till ett fåtal stora kapital. Denna process skiljer sig från den koncentration vi tidigare har behandlat, såtillvida att det här endast är fråga om en ändrad fördelning av det kapital, som redan finns och är i verksamhet, och dess spelrum begränsas därför inte av den kapitalistiska rikedomens absoluta tillväxt eller av ackumulationens absoluta gränser. Kapitalet anhopas härvid i stora mängder hos enskilda kapitalister, emedan många andra av dessa gör förluster. Detta är den egentliga centralisationen till skillnad från ackumulationen och koncentrationen.

Centralisationen kompletterar ackumulationen genom att sätta de industriella kapitalisterna i stånd att utvidga området för sin verksamhet. De ekonomiska verkningarna är desamma, antingen resultatet uppnås genom ackumulation eller centralisation: en fortskridande förvandling av enstaka och traditionsbundna produktionsprocesser till samhälleligt kombinerade och vetenskapligt ledda procedurer.

De kapital, som hastigt har sammansvetsats med centralisationens hjälp, reproduceras och ökas som andra kapital, fastän betydligt fortare, och blir därmed nya och mäktiga krafter i den samhällliga ackumulationens tjänst. De nya kapitalen tjänar företrädesvis till exploatering av nya uppfinningar och upptäckter och till industriella framsteg överhuvud. Men även för det gamla kapitalet kommer förr eller senare den tidpunkt, då det skall byta skinn och återkomma

i en tekniskt mera fullkomnad gestalt, vilket har till följd att ett mindre antal arbetare kan arbeta med en större mängd råmaterial och maskiner än förr. Den absoluta minskningen i efterfrågan på arbetskraft, som är den oundvikliga följden av denna utveckling, blir självfallet större, i ju högre grad de kapital, som genomgår denna förnyelseprocess, redan är samlade i stora anhopningar som följd av den centraliserande rörelsen.

Samtidigt som arbetarklassen genom sitt eget arbete producerar det ständigt växande kapitalet, frambringar den alltså även i ökande omfattning de medel, som gör arbetarna själva överflödiga. Detta är den kapitalistiska produktionens egenartade befolkningslag.

Liksom en överbefolkning av arbetare är en nödvändig följd av ackumulationen eller av den kapitalistiska rikedomens utveckling, så blir denna överbefolkning omvänt en hävstång för den kapitalistiska ackumulationen och t.o.m. en existensbetingelse för det kapitalistiska produktionssättet. Överbefolkningen bildar en disponibel industriell reservarmé, som är kapitalets egendom i lika hög grad, som om den vore uppfödd på kapitalets bekostnad. Den åstadkommer ett alltid arbetsvilligt människomaterial, som står till förfogande för kapitalets växande behov, alldeles oberoende av den verkliga befolkningstillväxten.

Den moderna industrins karakteristiska existensform, som bortsett från mindre variationer framträder i tioåriga kretslopp med perioder, där kontinuerlig verksamhet, produktion under högtryck, kriser och stagnation följer varandra, är betingad av en oavbruten nyrekrytering av industrins reservarmé eller den relativa överbefolkningen, dess större eller mindre livaktighet under högkonjunkturer, dess återbildande under kristider. Å andra sidan rekryteras denna överbefolkning av den industriella periodväxlingen, som blir en av dess mest pådrivande reproduktionsorsaker. Den moderna industrins hela rörelseform beror alltså på att en del av arbetarna ständigt går arbetslösa eller delvis arbetslösa.

Friställandet av arbetare ökar därför fortare, än vad som utan vidare skulle bli följden av den tekniska omvälvningen i produktionsprocessen och den motsvarande minskningen av det variabla kapitalet jämfört med det konstanta, vilken åtföljer den växande ackumulationen. Samtidigt som produktionsmedlen, efter hand som de utvecklas i omfång och effektivitet, i ständigt mindre utsträckning tjänar till att sysselsätta arbetare, skärpes detta förhållande ytterligare därigenom, att när arbetets produktivitet stiger, ökar kapitalets tillgång på arbete fortare än dess efterfrågan på arbetskraft. Överarbetet bland den del av arbetarklassen, som har sysselsättning, bidrar till att öka de "friställda" reserverna, som står utanför, medan omvänt det starkare tryck, som dessa arbetslösa utövar på de arbetande, tvingar dessa till överarbete och till villkorlös underkastelse under kapitalet. Förhållandet, att en del av arbetarklassen dömes till arbetslöshet på grund av andra arbetares överarbete, bidrar till att berika den enskilde kapitalisten och påskyndar samtidigt rekryteringen av den industriella reservarmén, i samma grad som den samhällsliga ackumulationen utvecklas.

I det stora hela bestäms de allmänna växlingarna i arbetslönerna uteslutande av den industriella reservarméns ökning och minskning, motsvarande det industriella kretsloppets periodiska svängningar. Arbetslönen bestäms alltså inte av förändringar i arbetarbefolkningens absoluta antal utan av de växlande proportionerna mellan den sysselsatta delen av arbetarklassen och reservarmén genom ökning och minskning av överbefolkningens relativa antal, av den utsträckning, vari industrin ibland tar in arbetare och ibland kastar ut dem.

Den industriella reservarmén utövar ett tryck på den sysselsatta arbetarbefolkningen under depressioner och under perioder av normal sysselsättning samt begränsar dess krav under högkonjunktur och överproduktion. Den relativa överbefolkningen bildar bakgrunden till lagen om tillgång och efterfrågan på arbetskraft. Den tvingar in denna lag inom gränser, som absolut passar kapitalets utsagningsbegär och maktlystnad.

Den relativa överbefolkningen existerar i alla möjliga former. Varje arbetare tillhör den under de perioder, då han är helt eller delvis arbetslös. Bortsett från att överbefolkningen i det stora hela präglas av svängningarna i det industriella kretsloppet och därför ibland framträder akut under kriserna, ibland kroniskt i avmattningsperioder, antar den alltid tre huvudformer: flytande, latent och stagnerande.

Kapitalet konsumerar dessutom arbetskraften så fort, att en arbetare i medelåldern i regel redan har överlevt sig själv. Just bland storindustrins arbetare finner vi den kortaste livslängden. Alltså en snabb avlösning av arbetargenerationerna.

Inte endast antalet födelser och dödsfall utan också familjens absoluta storlek står i omvänd proportion till arbetslönens storlek, alltså även i omvänt förhållande till den mängd existensmedel, som de olika arbetarkategorierna disponerar över. Denna lag för det kapitalistiska samhället skulle verka tokig bland vildar eller t.o.m. bland civiliserade kolonister. Den påminner om den kolossala fortplantningen hos individuellt svaga och intensivt jagade djurarter.

Så snart eller i samma grad som den kapitalistiska produktionen lagt under sig jordbruket, avtar efterfrågan på lantarbetare fullständigt med ackumulationen av det kapital, som är satsat i jordbruket, utan att dessa verkningar kompenseras genom att – såsom i industrin – produktionsområdet utvidgas. En del av lantbefolkningen är därför alltid beredd att övergå till stads- eller manufakturproletariatet. Denna källa till relativ överbefolkning flyter oavbrutet. Men den ständiga strömmen av arbetare från landet till städerna beror på en varaktig, latent överbefolkning i jordbruksdistrikten, vilken först blir märkbar i hela sitt omfång, när avloppskanalerna då och då öppnas. Lantarbetarens lön pressas därvid ned till ett minimum, och han står ständigt med ena foten i fattighuset.

Den relativa överbefolkningens bottenlager slutligen befolkar pauperismens område. Bortsett från vagabonder, förbrytare, prostituerade, kort sagt det egentliga trasproletariatet, består detta samhällsskikt av tre kategorier: 1. Arbetsdugliga. 2. Föräldralösa och fattiga barn. 3. Förkomna, utslitna, arbetsodugliga, krymplingar, sjuklingar, änkor m.fl. Pauperismen är den aktiva arbetararméns invalidhem och dödsvikten i industrins reservarmé.

Industrins reservarmé eller den relativa överbefolkningen växer med den samhälleliga rikedom, med det fungerande kapitalets storlek och tillväxt, alltså även med proletariatets absoluta storlek och dess arbetes produktivkraft. Den disponibla arbetskraften utvecklas av samma orsaker som kapitalets expansionskraft. Ju snabbare rikedomsutvecklingen pågår, desto fortare växer också den industriella reservarméns relativa storlek. Men ju större reservarmén är i förhållande till den aktiva arbetararmén, desto talrikare är också den överbefolkning, vars elände står i omvänd proportion till dess arbetsbörda. Ju talrikare detta Lazarusskikt av arbetarklassen och industrins reservarmé är, desto större är också den officiella, av myndigheterna erkända fattigdomen. *Detta är den kapitalistiska ackumulationens absoluta, allmänna lag.*

Därav följer, att i samma utsträckning som kapitalets ackumulation påskyndas, måste arbetarnas villkor ständigt försämrats, antingen arbetslösen är hög eller låg. Den lag, som ständigt upprätthåller jämvikten mellan den relativa överbefolkningen eller industrins reservarmé och ackumulationens omfång och kraft, smider slutligen arbetaren fastare vid kapitalet, än Hefaistos förmådde smida fast Prometheus vid klippan. Den medför en ackumulation av elände, som motsvarar ackumulationen av kapital. Ackumulationen av rikedom vid den ena polen betyder alltså ackumulation av elände, arbetsbörda, slaveri, okunnighet, brutalisering och moralisk degradering vid motpolen.

24. Den så kallade ursprungliga ackumulationen

Vi har sett, hur pengar förvandlas till kapital, hur kapitalet frambringar mervärde och mervärdet i sin tur mera kapital. Kapitalets ackumulation beror alltså på mervärdet, som å andra sidan är betingat av det kapitalistiska produktionssättet. Men detta blir möjligt, först när enskilda individuella varuproducenter har fått herraväldet över betydande mängder kapital och arbetskraft. Hela denna rörelse synes alltså hamna i en cirkelgång, som man inte kan komma ut ur på annat sätt än genom att anta, att en ”ursprunglig” ackumulation har ägt rum, innan den kapitalistiska ackumulationen började – en ackumulation, som inte är ett resultat av det kapitalistiska produktionssättet utan dess utgångspunkt.

Denna ursprungliga ackumulation spelar ungefär samma roll inom den politiska ekonomin som syndafallet inom teologin. Adam åt av äpplet, och därmed kom synden in i världen.

Det är alltså samma process, som å ena sidan frambringar kapitalförhållandet och å andra sidan skiljer arbetarna från arbetsmedlen; samma process, som å ena sidan förvandlar de samhällsliga produktions- och existensmedlen till kapital och å andra sidan producenterna till lönarbetare. Den s.k. ursprungliga ackumulationen är alltså ingenting annat än den historiska skilsmässoprocessen mellan producenten och produktionsmedlen. Den framstår som ”ursprunglig”, emedan den tillhör kapitalets och det kapitalistiska produktionssättets förhistoria.

Det kapitalistiska samhällets ekonomiska struktur har framgått ur den feodala samhällsordningen. Feodalsamhällets upplösning frigjorde kapitalets krafter. Den omedelbare producenten, arbetaren, kunde inte förfoga över sin person, förrän han upphört att vara bunden vid jordtorvan som livegen åt en annan man. För att bli en fri försäljare av arbetskraft, som kunde bjuda ut sin vara, var han ville, måste han dessutom vara frigjord från skråväsendets herravälde, dess lärlings- och gesällförordningar och dess hämmande arbetsregler. Sålunda synes den historiska rörelse, som förvandlar producenterna till lönarbetare, bestå i att de blir frigjorda från tjänsteplikt och skråtvång, och våra borgerliga historiker ser bara denna sida av utvecklingen. Men å andra sidan blir dessa nybefriade säljare av egen arbetskraft, först sedan man har berövat dem alla deras produktionsmedel och alla de garantier, som den gamla feodala rättsordningen gav dem. Och historien om denna expropriation är inget fantasifoster. Den är inskriven i mänsklighetens historia med outplånliga tecken av blod och eld.

De industriella kapitalisterna, de nya makthavarna, måste å sin sida inte endast tränga undan de gamla hantverksmästarna, de måste också driva bort feodalherrarna, som var i besittning av de naturliga rikedomarna. Från denna synpunkt synes kapitalismens utveckling vara frukten av en segerrik kamp mot feodalmakten och dess upprörande privilegier, mot skråväsendet och de band, som detta lade på produktionsutvecklingen och på den fria exploateringen av människor genom andra människor. Men industrins riddare lyckades dock tränga undan de adliga riddarna endast genom att utnyttja händelser, till vilka de själva inte alls hade bidragit.

Utgångspunkten för den utveckling, som skapade både lönarbetaren och kapitalisten, var arbetarens träldom. Vidareutvecklingen bestod i en ändrad form för denna träldom, i det den feodala exploateringen förvandlades till kapitalistisk. För att förstå denna utvecklings förlopp behöver vi inte gå så långt tillbaka i tiden. Trots att de första begynnelseerna till kapitalistisk produktion möter oss som enstaka företeelser redan under 14:e och 15:e århundradet i några städer i medelhavsområdet, daterar sig den kapitalistiska tidsåldern först från 16:e århundradet. Där det kapitalistiska produktionssättet uppstod, var livegenskapen redan för länge sedan upphävd, och de medeltida självständiga städernas glans hade sedan länge börjat blekna.

Alla de omvälvningar, som bidrog till att utveckla kapitalistklassen, har avgörande betydelse i den ursprungliga ackumulationens historia, men framförallt de händelser, som plötsligt och våldsamt slet loss stora människomassor från deras existensmedel och kastade ut dem på arbetsmarknaden som rättslösa proletärer. Grundvalen för hela denna process är expropriationen av jordbrukarnas egendom, bondejorden. Denna utveckling antar olika former i olika länder och genomlöper olika utvecklingsstadier i olika ordningsföljd och under olika perioder. Vi tar England som exempel, eftersom utvecklingen här försiggår i sin rena, klassiska form.

Förspelet till den omvälvning, som skapade grundvalen för det kapitalistiska produktions-sättet, tilldrog sig i sista tredjedelen av 15:e och början av 16:e århundradet. En mängd rättslösa proletärer slungades ut på arbetsmarknaden genom upplösningen av feodalherrarnas följen. De stora feodalherrarna skapade tvärtom själva ett ojämförligt större proletariat genom att i öppen kamp mot kungamakten och parlamentet med våld jaga bönderna från den jord och de gårdar, vartill de hade samma feodala rättsanspråk som feodalherrarna själva, och genom att lägga beslag på allmänningarna. Den omedelbara anledningen var för Englands vidkommande den flandriskas ullmanufakturens uppblomstring och den motsvarande stegringen av ullpriserna. Förvandlingen av åkerjord till fårbeta blev alltså tidens lösen.

Den våldsamma expropriationen sköt ny fart under 16:e århundradet, då reformationen åstadkom en kolossal annekktion av kyrkogods. Kyrkans jordegendomar bildade det religiösa bålverket för de ålderdomliga jordegendomsförhållandena. När den kyrkliga äganderätten försvann, kunde de inte längre uppehållas.

Under Stuartarnas restauration genomförde jordägarna en ”laglig” annektering, och liknande övergrepp skedde också på kontinenten utan juridiska formaliteter. Den feodala författningen avskaffades, d.v.s. godsägarnas förpliktelser bortföll, och staten hölls ”skadeslös” genom skatter och avgifter, som lades på bönderna och den övriga befolkningen. Slutligen påtvingades Englands lantarbetare lagar om bosättning, som gjorde dem till bihang till godsägarjorden i lika hög grad som tatarerna Boris Godunovs påbud förvandlade de ryska bönderna till ett tillbehör till deras torva.

”Den ärorika revolutionen” förde med Wilhelm III av Oranien också de kapitalistiska godsägarna och industrimagnaterna fram till makten. De invigde den nya epoken med ett storstilat röveri av statsegendomar, medan de tidigare hade nöjt sig med att stjäla i mindre skala. Statsgodsen skänktes bort, såldes till vrakpriser eller inkorporerades helt enkelt med privatgodsen genom öppet röveri. Allt detta skedde, utan att man besvärade sig med några som helst juridiska formaliteter. Dessa stulna kronogods bildar tillsammans med utbytet av kyrkorovet underlaget för den engelska aristokratins nuvarande furstliga domäner.

Den sista stora expropriationen av lantbefolkning från gård och grund är slutligen den s.k. Clearing of Estates (gallring eller röjning å godsen, i själva verket fördrivning av folk därifrån). Alla hittills kända engelska metoder kulminerade i ”röjningarna”. I Skottland rör det sig om landområden av tyska hertigdömens storlek. En del av fårbetena förvandlades till jaktmarker.

Rovet av kyrkogodsen, det bedrägliga avyttrandet av statsegendomarna, stölden av allmänningarna, förvandlingen av feodalegendom och klanegendom till modern privategendom, hänsynslösa övergrepp och terror – allt detta utgör den ursprungliga ackumulationens idylliska metoder. Dessa metoder erövrade jorden åt det kapitalistiska jordbruket, införlivade jorden med kapitalet och skaffade städernas industri den nödvändiga tillgången på rättslösa proletärer.

De människor, som genom den feodala lojalitetens upplösning och genom periodvisa expropriationer jagats bort från gård och grund, detta fågelfria proletariat, tillväxte mycket fortare än det kunde tillgodogöras av den expanderande manufakturen. Å andra sidan kunde dessa, som plötsligt slungades ut ur sin vanliga levnadsbana, inte lika plötsligt finna sig tillrätta i de nya förhållandena. Delvis på grund av anlag men mestadels genom förhållandenas tvång förvandlades många av dem till tiggare, rövare och vagabonder. I slutet av 15:e och hela 16:e århundradet var därför lösdriveriet föremål för rigorös lagstiftning i hela Västeuropa. Lagstiftningen behandlade dem som "frivilliga" förbrytare och förutsatte, att det bara var den goda viljan, som fattades, när de inte fortsatte att arbeta under förhållanden, som inte längre existerade. På detta sätt blev den lantbefolkning, som man med våld hade jagat bort från gård och grund, förvandlad till vagabonder, som genom en grotesk, terroristisk lagstiftning tvingades att underordna sig den disciplin, som lönarbetssystemet kräver, piskade, brännmärkta och pinade.

Lönarbetarklassen, som uppstod under andra hälften av 1300-talet, utgjorde då och i det följande seklet endast en liten del av befolkningen, och dess ställning var starkt skyddad av ett självständigt bondestånd på landsbygden och ett starkt skråväsen i städerna. Kapitalets variabla beståndsdel dominerade helt över den konstanta. Efterfrågan på lönarbete växte därför fort, i takt med kapitalets ackumulation, medan tillgången på lönarbete endast långsamt följde efter. En stor del av de samhällseliga produkter, som senare slukades av kapitalets ackumulationsfond, ingick på den tiden ännu i arbetarnas konsumtionsfond. Lagstiftningen om lönearbetet, som redan från början var inställd på att underlätta exploateringen av arbetarna och under hela den fortsatta utvecklingen var fientligt inställd mot dem, tog sin början i England med Edvard III:s arbetarlag av år 1349. Den motsvaras i Frankrike av 1350 års lag, utfärdad i konung Jeans namn.

Det blev belagt med fängelsestraff att betala högre lön än den lagenliga, men straffet för att ta emot för hög lön var strängare än straffet för att betala ut den. En förordning av år 1360 skärpte straffen. Att organisera arbetarföreningar betraktades som en svår förbrytelse från 1300-talet och fram till 1825. De hårda lagarna mot arbetarnas organisationsrätt avskaffades 1825 som en följd av proletariatets hotfulla hållning. Men de avskaffades endast delvis. Vissa rester av den gamla lagstiftningen försvann först 1859. Alldeles i början av revolutionsstormen vågade den franska bourgeoisie åter upphäva den organisationsrätt, som arbetarna just hade vunnit. Genom ett dekret av den 14 juni 1791 förklarades alla arbetarföreningar vara ett "attentat mot friheten och förklaringen om de mänskliga rättigheterna", som kunde bestraffas med 500 livres i böter och ett års förlust av de medborgerliga rättigheterna. Denna lag, som drar upp gränserna för kampen mellan kapital och arbete på ett sätt, som passar kapitalet, överlevde revolutionen och de växlande dynastierna. Den överlevde t.o.m. skräckväldet.

Vad beträffar arrendatorklassens utveckling, så kan vi nästan följa den steg för steg, då den är en långsam process, som sträcker sig genom århundraden. I England var arrendatorn ursprungligen själv en livegen befallningsman eller rättare. Hans ställning påminner om villicus' i antikens Rom. Snart blev han en arrendator endast till hälften, ty han satsade en del av driftkapitalet, medan godsägaren svarade för resten. Sedan delade de bägge herrarna produkten i proportion till insatsen. Denna form försvann snart i England för att lämna plats för den egentlige arrendatorn, som arbetade med eget kapital och använde lönarbetare. En del av produkten betalade han, kontant eller in natura, till lantlorden som jordränta.

De händelseförlopp, som förvandlar småbönderna till lönarbetare och deras livsmedel och arbetsmedel till industrikapital, skapar samtidigt en inhemsk marknad för kapitalets produkter.

Förr i tiden alstrade och bearbetade bonden och hans familj största delen av de livsmedel och råvaror, som de sedan själva förbrukade. Dessa råvaror och livsmedel har nu blivit varor. e talrika spridda kunder, som förr försågs med dessa varor av en mängd små producenter, som arbetade för egen räkning, samlas nu till en enda stor avsättningsmarknad, som industrikapitalet behärskar. Samtidigt som det gamla bondebruket utrotas och bönderna skiljes från sina produktionsmedel, går också de lantliga binäringarna under, och manufaktur och jordbruk skiljes från varandra.

Industri kapitalisterna uppstod inte på samma gradvisa sätt som arrendatorerna. Många små skråmästare, ännu flera självständiga hantverksmästare och t.o.m. lönarbetare arbetade utan tvivel upp sig till små kapitalister för att så småningom utvecklas till egentliga kapitalister genom exploatering av ett successivt ökande antal lönarbetare och en motsvarande ackumulation av kapital. I den kapitalistiska produktionens begynnelsekedede gick det ofta till på samma sätt, som då de medeltida städerna först uppstod. Den gången avgjordes frågan om vilken av de förrymda livegna som skulle bli mästare och vem som skulle bli tjänare, väsentligen av vilken av dem som hade rymt först. Men denna methods snigelgång motsvarade inte alls de krav, som ställdes på omsättningen på den nya världsmarknad, som de stora geografiska upptäckterna i slutet av 1400-talet skapade. Men medeltiden hade lämnat efter sig två olika former av kapital, som mognar under de mest olikartade ekonomiska samhällsförhållanden, ockerkapitalet och köpmanskapitalet. Det penningkapital, som bildats genom ocker och handel, hindrades genom feodalbestämmelserna på landsbygden och skråväsendet i städerna att förvandlas till industrikapital. Dessa skrankor ramlade, när de feudala fölgena upplöstes och lantbefolkningen exproprierades och delvis bortjagades. Den nya manufakturen upprättades i exporthamnarna eller ute på landsbygden, utanför de gamla stadslagarnas och skråväsendets kontroll.

Upptäckten av guld- och silverfyndigheter i Amerika, utrotningen och förslavandet av den infödda befolkningen, som levande begravdes i gruvorna, den begynnande erövringen och utplundringen av Ostindien, Afrikas förvandling till en jaktmark för handel med neger-slavar – allt detta kan betecknas som den kapitalistiska produktionsperiodens morgonrodnad. Dessa idylliska tilldragelser utgör en väsentlig del av den ursprungliga ackumulationen. De europeiska nationernas handelskrig med hela världen som slagfält följer omedelbart efter. Det börjar med Nederländernas lösgörande från Spanien, antar jättedimensioner i Englands antirevolutionskrig och pågår ännu i rövertåg, sådana som opiumkriget mot Kina o.s.v. Den ursprungliga ackumulationens olika element fördelas nu, mer eller mindre i kronologisk ordning, på speciellt Spanien, Portugal, Holland, Frankrike och England. Mot slutet av 1600-talet sammanfattas alla dessa element för Englands vidkommande i kolonialsystem, statskuldsystem, modernt skattesystem och protektionssystem.

Dessa metoder stöder sig delvis på det brutalaste våld, så t.ex. kolonialsystemet. Men alla använder statsmakten, samhällets organiserade och koncentrerade makt, för att på konstlad väg befördra övergången från feodalt till kapitalistiskt produktionssätt och för att förkorta övergångstiden. Våldet är födslohjälpen åt varje gammalt samhälle, som går havande med ett nytt. Våldet är självt en ekonomisk potens.

Om det kristliga kolonialsystemet säger W. Howitt, som specialiserat sig på kristendomen: ”De s.k. kristna rasernas barbari och skamlösa grymheter i alla världsdelar och mot varje folk, som de har kunnat undertrycka, har ingen motsvarighet i någon tidsålder av världshistorien, hos någon ras, hur vild, ociviliserad och utan medkänsla och skam den än må vara.” Den holländska kolonialpolitikens historia – och Holland var 1600-talets kapitalistiska mönster nation – ”uppvisar en obeskrivlig bild av förräderi, mutor, lönnmord och nedrighet.”

Det engelska ostindiska kompaniet fick som bekant inte bara det politiska herraväldet i Ostindien utan också uteslutande monopol på handeln med te, liksom på handeln med Kina överhuvud, och på fraktfarten från och till Europa. Men kompaniets högre tjänstemän lade sig till med monopolen på kustfarten i Indien och mellan öarna, liksom också handeln i det inre av Indien. Monopol på salt, opium, betel och andra varor var outtömliga källor till rikedom. Tjänstemännen fastställde själva priserna på varorna och behandlade de olyckliga hinduerna helt godtyckligt. Generalguvernören deltog i denna privathandel. Hans gunstlingar fick kontrakt på sådana villkor, att de lyckades klara vad alkemisterna hade misslyckats med: att göra guld av ingenting. Stora förmögenheter växte upp som svampar ur jorden, och den ursprungliga ackumulationen ägde rum, utan att en enda shilling satsades.

Behandlingen av de infödda var naturligtvis allra värst i de plantageområden, som endast arbetade för export, såsom Västindien, och i de rika och tätbefolkade länderna, såsom Mexico och Ostindien, som var helt prisgivna åt plundring. Men inte heller i de egentliga kolonierna förnekade sig den ursprungliga ackumulationens kristliga karaktär. Nya Englands puritaner, dessa fanatiska renlevnadsprotestanter, utfäste år 1703 genom beslut i sin assembly en belöning på 40 p.st. för varje indianskalp och varje infångat rödskind. År 1720 höjdes belöningen till 100 p.st. pr skalp. År 1744, sedan staten Massachusetts hade förklarat en indianstam vara rebellisk, fastställdes följande taxor: Manliga skalper över 12 år 100 p.st., manliga fångar 105 p.st., fångna kvinnor och barn 55 p.st., skalper av kvinnor och barn 50 p.st.! Några årtionden senare tog kolonialsystemet hämnd på avkomman av de fromma pilgrimsfärderna, som under tiden hade blivit upproriska. De blev själva skalperade på engelsk anstiftan och mot engelsk betalning. Det brittiska parlamentet proklamerade, att blodhundar och indiantomahawker var ”medel, som Gud och naturen hade givit engelsmännen i handen” för att kväsa upproriska kolonister.

Kolonialsystemet stimulerade en drivhusmässig utveckling av handel och sjöfart. Monopolsällskapen (”die Gesellschaften Monopolia”, Luthers term) befrämjade kapitalkoncentration i väldig skala. Kolonierna skaffade de uppblomstrande manufakturerna avsettningsmarknader, medan deras monopolställning bidrog till att öka ackumulationen. De skatter, som samlades utanför Europa genom direkt utplundring, slaveri och rånmord, flöt tillbaka till moderlandet och förvandlades där till kapital. Holland, som först gav kolonialsystemet dess fulla utveckling, hade redan 1648 nått höjdpunkten på sitt handelsvälde. Hollands befolkning var redan 1648 mera exploaterad, mera utarmad och mera brutalt undertryckt än hela det övriga Europas sammanlagt.

Det offentliga creditsystemet, d.v.s. statsskulden, som först uppstod i Genua och Venedig redan under medeltiden, tog hela Europa i besittning under manufakturperioden. Kolonialsystemet med sin transoceaniska handel och sina handelskrig stimulerade i hög grad creditsystemet. Det offentliga kreditväsendet fick sina första rötter i Holland. Statsskulden, d.v.s. försäljningen av staten, sätter sin särprägel på den kapitalistiska tidsåldern, oavsett om statsformen är despotisk, konstitutionell eller republikansk. Den enda del av den s.k. nationalförmögenheten, som de moderna folken verkligen har någon andel i, är – statsskulden. Den offentliga skulden blir en av de mäktigaste faktorerna i den ursprungliga ackumulationen. Om man svänger slagrutan över de improduktiva pengarna, får de trollkraft, de förvandlas till kapital, utan att kapitalisten behöver utsätta sig för den möda och den risk, som är oskiljaktigt förbunden med industriella företag och t.o.m. med ockrarverksamhet.

I samband med statsskulden uppkom ett internationellt creditsystem, som ofta dolde källorna till den ursprungliga ackumulationen hos respektive nationer. Det skändliga venetianska rövarsystemet bildade det dolda underlaget för Hollands kapitalrikedom, genom att Holland lånade stora summor av Venedig under denna stads dekadansperiod. Ett motsvarande förhållande utvecklades senare mellan England och Holland. Redan i början av 1700-talet

överflyglades Hollands manufaktur av Englands, och Holland förlorade sin ställning som dominerande handels- och industriland. Ett av landets huvudgeschäfte under åren 1701-1776 blev därför att låna ut väldiga kapital, speciellt till den övermäktige konkurrenten England. Samma förhållande råder nu mellan England och Förenta staterna.

Protektionssystemet var ett konstgrepp för att fabricera fabrikanter, att expropriera oavhängiga arbetare, att kapitalisera samhällets produktions- och livsmedel och att med våld förkorta övergångstiden från den gammaldags till den moderna produktionsordningen. De europeiska staterna tävlade med varandra, när det gällde att resa tullmurar, och sedan tullsystemet väl hade trätt i profitens tjänst, användes det inte bara till att brandskatta landets egna invånare, indirekt genom skyddstullar, direkt genom exportpremier. Det ursprungliga industrikapitalet flöt här delvis direkt ur statskassan.

Kolonialsystemet, statsskulden, skattetrycket, tullmurarna, handelskrigen o.s.v., dessa avläggare av den egentliga manufakturperioden, utvecklades våldsamt under storindustrins första tid. Storindustrins grundläggning firades med ett stort herodianskt barnaröv. En stor del av det kapital, som idag uppträder i USA utan födelseattest, var igår i England kapitaliserat barnarbete.

”Från de kommunala arbetshusen i London, Birmingham och på andra platser transporterades Många, många tusen av dessa små hjälplösa varelser, från 7 till 13 eller 14 år, norrut. Det var vanligt, att mästaren” (d.v.s. barnatjuven) ”skulle kläda och föda sina lärlingar och inlogera dem i ett lärlingshus nära fabriken. Förmän var anställda som arbetsledare, och deras största intresse var att pressa av barnen mesta möjliga arbete, ty förmännen avlönades i proportion till det arbete som presterades. Grymhet blev den naturliga följderna ... I många fabriksdistrikt, i synnerhet Lancashire, förövades den mest hårresande tortyr på dessa oskyldiga varelser, som utan vänner och beskyddare var helt överlämnade åt fabriksherrarnas godtycke. De hetsades till döds genom ett omåttligt arbete ... de piskades, hopkedjades och marterades med raffinerad grymhet, och de fick svälta, tills de liknade skelett, medan piskan tvingade dem till arbete ... Ja, i några fall drevs de t.o.m. till självmord! ... De natursköna och romantiska dalarna i Derbyshire, Nottinghamshire och Lancashire blev hemska skådeplatser för tortyr – ofta av mord! – som aldrig kom till offentlighetens kännedom. Fabrikanternas profiter var enorma, men det ökade endast deras glupande vargahunger. De införde nattarbete, d.v.s. sedan de hade slitit ut en grupp barn i dagskift, satte de in en ny grupp i nattskift. Dagskiftet fick använda de bäddar, som nattskiftet just hade lämnat, och tvärtom. Det har blivit ett talesätt i Lancashire, att bäddarna aldrig blev kalla.”

Vad går den ursprungliga ackumulationen ut på? Vilket är dess historiska ursprung? Försåvitt den inte är bara en förvandling av slavar och livegna till lönarbetare, alltså en ren formförändring, innebär den ursprungliga ackumulationen inget annat än att de omedelbara producenterna exproprieras, d.v.s. att den privata äganderätt, som vilar på eget arbete, upplöses. Detta produktionsätt förutsätter, att jorden och de övriga produktionsmedlen är uppdelade mellan många ägare. Sådana produktionsförhållanden utesluter koncentration av produktionsmedlen och därmed också samverkan, de tillåter inte arbetsdelning inom den enskilda arbetsprocessen, samhälleligt herravälde över naturrikedomarna och full utveckling av de samhälleliga produktivkrafterna. På ett visst utvecklingsstadium frambringar dessa produktionsförhållanden själva de materiella medel, som tillintetgör dem. Från detta ögonblick börjar krafter och målsättningar göra sig gällande i samhället, som känner sig fjättrade i den gamla samhällsordningen. Den måste tillintetgöras, och den blir tillintetgjord. Dess tillintetgörande, förvandlingen av de många splittrade, individuella produktionsmedlen till samhälleliga produktionsmedel, de många små egendomarnas förvandling till ett fåtal stora egendomar, expropriationen av de breda folkmassorna från gård och grund, från existensmedel och arbetsmedel, denna fruktansvärda och hårdhänta expropriation av folkets

massa, bildar kapitalets förhistoria. Denna förhistoria omfattar en rad våldsamma metoder, av vilka vi endast behandlat dem som varit epokgörande för den ursprungliga ackumulationen. Expropriationen av de omedelbara producenterna genomfördes med skoningslös vandalism och hade till drivkraft de infamaste, smutsigaste och tarvligaste bevekelsegrunder. Den privata äganderätten, som vilar på eget, personligt arbete och så att säga sammanknyter arbetaren med hans arbetsbetingelser, uttränges av den kapitalistiska äganderätten, som beror på exploatering av främmande, men formellt fri arbetskraft.

Så snart denna omvandlingsprocess i tillräcklig grad har genomströmat det gamla samhället, så snart arbetarna har förvandlats till proletärer och deras arbetsmedel till kapital, så snart det kapitalistiska produktionssättet står på egna ben, skapas nya former för den vidare utvecklingen av det samhällsliga arbetet och för den ytterligare förvandlingen av jorden och alla andra arbetsmedel till samhällsliga produktionsmedel, varvid också nya former skapas för ytterligare expropriation av privategendomen. Men vad som nu skall exproprieras, är inte den självständiga arbetaren utan den kapitalist som exploaterar arbetarna.

Denna expropriation fullbordas genom den kapitalistiska produktionens inre lagar, genom kapitalets centralisation. Varje segrande kapitalist slår ihjäl flera andra. Hand i hand med denna centralisation av kapitalet, eller de många kapitalisternas expropriation genom de få, utvecklas arbetsprocessens samarbetsform i ständigt växande skala. Vetenskapen får en mer och mer omfattande teknisk användning, jorden utnyttjas bättre och mera planmässigt, arbetsmedlen utformas för kollektiv användning, produktionsmedlen utnyttjas mera intensivt genom användning av nya metoder i en sammansatt arbetsprocess, olika folkslag kommer i ständigt intimare kontakter med varandra på världsmarknaden, och hela det kapitalistiska systemet internationaliseras i allt högre grad. Samtidigt med det sjunkande antalet kapitalmagnater, som har möjlighet att monopolisera och tillägna sig alla fördelarna av denna samhällsliga utveckling, ökar å andra sidan exploateringen av massorna, deras elände, slaveri och förnedring. Men även förbittringen ökar hos den ständigt växande arbetarklassen, som samtidigt skolas, sammansvetsas och organiseras genom det kapitalistiska produktionssättets egen mekanik. Kapitalmonopolet blir en boja för det produktionssätt, som har växt upp under dess eget herravälde. Produktionsmedlen centraliseras, och arbetets samhällsliga karaktär utvecklas, tills produktionsprocessen inte längre rymmes innanför det kapitalistiska skalet. Detta spränges. Den kapitalistiska äganderättens timme slår. Expropriatorerna blir själva exproprierade.

Det sätt att tillägna sig egendom – alltså även kapitalistisk privategendom – som det kapitalistiska produktionssättet skapar, är den första negationen av den individuella privategendom, som skapats genom eget arbete. Men den kapitalistiska produktionen frambringar med en naturlags nödvändighet sin egen negation. Det är negationens negation. Denna återställer inte den privata äganderätten men däremot den individuella äganderätten i den utsträckning, som den kan förenas med de landvinningar, som den kapitalistiska epoken har gjort: samverkan och gemensam besittning av jorden och av de produktionsmedel, som arbetet självt har frambragt.

Förvandlingen av de splittrade privata egendomar, som skapats genom individens eget arbete, till kapitalistisk privategendom är naturligtvis en betydligt hårdare, långvarigare och våldsamare process än den motsatta, nämligen att förvandla den kapitalistiska privategendomen, som i verkligheten redan beror på samhällslig produktion, till samhällslig, gemensam egendom. I det ena fallet rörde det sig om en expropriation av folkets massa till fördel för ett fåtal expropriatorer, i det andra fallet handlar det om expropriation av några få exploatorer till fördel för folkets stora massa.